

170346

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE'DE HUBUBAT DESTEKLEME POLİTİKASINDAKİ DEĞİŞİMLERİN
ÜRETİCİ KARARLARINA ETKİSİ - POLATLI İLÇESİ ÖRNEĞİ

Zerrin ÖZKAN

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

ANKARA

2005

Her hakkı saklıdır

Prof. Dr. Gülcan Eraktan danışmanlığında, Zerrin Özkan tarafından hazırlanan bu çalışma 08 / 07 / 2005 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN

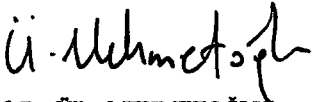
Üye : Prof. Dr. İ. Hakkı İNAN

Üye : Doç. Dr. Harun TANRIVERMİŞ

Üye : Doç. Dr. Emine OLHAN

Üye : Doç. Dr. Nazmi DEMİR

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Ülkü MEHMETOĞLU
Enstitü Müdürü

ÖZET

Doktora Tezi

TÜRKİYE'DE HUBUBAT DESTEKLEME POLİTİKASINDAKİ DEĞİŞİMLERİN ÜRETİCİ KARARLARINA ETKİSİ - POLATLI İLÇESİ ÖRNEĞİ

Zerrin ÖZKAN

Ankara Üniversitesi

Fen Bilimleri Enstitüsü

Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman : Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye'de hububat üreticilerine yönelik destekleme politikalarındaki yeni düzenlemelerin, üreticilerin üretim kararlarında olumlu ya da olumsuz etkilerini ve hububat üreticilerinin destekleme politikası ile ilgili beklentilerini belirlemektir. Etkin çalışan bir hububat borsasına ve yöre işletmelerinin ortalama genişliği Türkiye'nin ortalama işletme genişliğinden daha büyük genişliğe sahip olan Polatlı İlçesi, araştırma alanı olarak seçilmiştir.

Araştırma, konu ile ilgili literatür taraması ve anket yoluyla orijinal verilerin toplanmasına dayanmaktadır. Çalışmada araştırma yoresini temsil edeceği düşünülen köyler belirlenmiştir. Üreticiler, Polatlı ilçesindeki dokuz köy içinden tabakalı örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Araştırmada incelenen tarım işletmeleri arazi büyüklüğü kriterine göre gruplara ayrılmış, veriler bu kriterlere göre değerlendirilmeye alınmıştır. Anket verileri 2000-2001 üretim yılına aittir.

Türkiye'de tarımda piyasa ekonomisine geçişle birlikte destekleme politikaları değişmiştir. Ancak, destekleme politikası düzenlemeleri, üreticilerin işletme yapılarını iyileştirici yönde bir davranış kalıbı içerisine sokmamıştır. Türkiye'de genel ekonomik krizin ve yüksek enflasyon oranının etkisiyle tarımsal girdi kullanımını önemsenecek ölçüde azalmıştır. Bu durumdan az gelirli üreticiler daha çok etkilenmiştir. Hububatın dekara brüt üretim değerleri düşük düzeyde kalmıştır. Üreticiler ürün satışında nakit paraya olan ihtiyaçtan dolayı daha çok borsayı tercih etmiş ve hububat satışının çoğu hasattan hemen sonra gerçekleşmiştir. Kaldırılan destekleri telafi amacıyla getirilen Doğrudan Gelir Desteği uygulandığı ilk yıl itibarıyla üretim amacına yönelik olarak zamanında verilememiştir. Araştırma bulguları işletme büyüklüğü arttıkça üreticilerin devletten beklentilerinin azaldığını göstermektedir.

2005, 203 sayfa

ANAHTAR KELİMELELER: Tarımsal destekleme politikası, hububat destekleme politikası, tarım politikalarında değişim, üretici kararları

ABSTRACT

Ph. D. Thesis

EFFECTS OF THE CHANGES IN THE SUPPORT POLICY CEREALS IN TURKEY and THEIR EFFECTS ON DECISIONS OF PRODUCERS – A CASE STUDY IN POLATLI DISTRICT - ANKARA

Zerrin ÖZKAN

Ankara University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Agricultural Economics

Supervisor: Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN

The main objective of this research is to determine positive and negative effects of the attitudes of the new adjustments in agricultural support policies on cereal producers and the expectations of the producers concerning support policy. Polatlı District, where the stock-exchange of cereals work efficiently and the average size of the farms is far above the average size of Turkish farms, has been determined as research area.

Research depends on literacy and the original data which were collected through inquiries fulfilled with farmers in Polatlı District. Farmers were determined by random sampling method among farms in 9 village of Polatlı district. Farms were grouped according to their land size. Original data belong to 2000-2001 period.

Support policies have changed with the introduction of liberal economy principles to agriculture in Turkey. However, following the new arrangements in support policy, farmers did not align themselves in the direction of improving the structure of their farms. As a result of general economic crisis and high inflation rates in Turkey, the use of agricultural inputs were significantly lessened. Farmers who have low income were affected more from that situation. The production value of cereals was low per decare. Stock exchange was preferred for cereal sales because of cash payment and the sales of cereals were mostly accomplished just after the harvest. Direct support which was given in order to compensate the income loss of farmers due to the revealed abolishment support policies was not given on time during the production process in the first implementation year. Research findings show that expectations of farmers from the government decrease when farm size increase.

2005, 203 pages

Key Words : agricultural support policy, cereals support policy, changes in agricultural policy, decisions of producers

TEŞEKKÜR

Çalıőmanın hazırlanması sırasında yakın ilgisi ve sabırlı yaklaőımıyla, geniő bakiő ačíısı ve deneyimleriyle bana değerli katkılarda bulunan, yol gősterici ve yardımcı olan danıőmanım Sayın Prof. Dr. Gölcan ERAKTAN'a; çalıőmama zengin bakiő ačíıları ve bilimsel derinlikleriyle yardımlarını esirgemeyen Sayın Hocalarım Prof. Dr. Hakkı İNAN'a, Doç. Dr. Nazmi DEMİR'e, Prof. Dr. Ođuz OYAN'a, Doç. Dr. Harun TANRIVERMİŐ'e ve Doç. Dr. Emine OLHAN'a, ayrıca istatistik çalıőmalarımnda değerli emeğini esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Zahide KOCABAŐ'a, çalıőmam sırasında yararlandığım tüm kuruluő ve kuruluőlardaki kiőilere ve çalıőmama değer vererek bana zamanlarını ayıran değerli üreticilere teőekküröl bir borç bilirim.

Zerrin ÖZKAN

Ankara, Temmuz 2005

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
SİMGELER DİZİNİ	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ	x
1.GİRİŞ	1
1.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	1
1.2. Araştırmanın Kapsamı.....	6
2. KAYNAK ARAŞTIRMALARI	8
3. MATERYAL ve YÖNTEM	16
3.1. Araştırmada Kullanılan Materyal.....	16
3.2. Araştırmada Kullanılan Yöntem.....	16
3.2.1. Araştırma yöresinde köylerin seçilmesinde izlenen yöntem	16
3.2.2. Örnek hacminin belirlenmesinde izlenen yöntem.....	17
3.2.3. Verilerin toplanması ve değerlendirilmesi.....	20
4. ARAŞTIRMA BULGULARI	23
4.1. Konu ile İlgili Genel Bilgiler.....	23
4.1.1. Tarımsal destekleme politikaları.....	23
4.1.1.1. Tarımsal politika desteklemelerinin tanımı ve kapsamı.....	23
4.1.1.2. Türkiye’de tarımsal destekleme politikaları ve değişimi.....	26
4.1.2. Hububat destekleme politikaları ve değişim çizgisi.....	29
4.1.2.1. Avrupa Birliği’nde hububat destekleme politikaları. ve değişim çizgisi.....	29
4.1.2.2. Amerika Birleşik Devletleri’nde hububat destekleme politikaları ve değişim çizgisi.....	34
4.1.2.3. Türkiye’de hububat destekleme politikaları ve değişim çizgisi.....	36
4.1.2.3.1. Girdi ve kredi destekleri.....	36
4.1.2.3.2. Doğrudan gelir desteği.....	40
4.1.2.3.3. Destekleme alımları ve fiyat düzenlemeleri.....	45
4.2. Alan Araştırması Bulguları.....	50
4.2.1. Araştırma yöresi ile ilgili genel bilgiler.....	50

4.2.2. İşletmelerin sosyo-ekonomik özellikleri	53
4.2.2.1. İşletmelerde nüfus ve işgücü durumu.....	53
4.2.2.1.1. Aile reislerinin nüfus ve işgücü özellikleri.....	53
4.2.2.1.2. Üretici ailelerinin nüfus ve işgücü özellikleri	54
4.2.2.2. Arazi kullanım ve mülkiyeti durumu	56
4.2.2.3. Tarım dışı gelir.....	57
4.2.2.4. Üretim deseni.....	57
4.2.2.5. Hayvan varlığı.....	58
4.2.2.6. İşletmelerin alet ve makine varlığı.....	59
4.2.2.7. Bitkisel ürünler üretim durumu ve kullanılış biçimi.....	59
4.2.2.8. Hububat üretiminde kullanılan üretim girdileri ve bu amaçla yapılan masraflar.....	61
4.2.2.9. Hububatta dekara brüt üretim değerleri.....	64
4.2.2.10. Hububat dekara elde edilen brüt kar.....	66
4.2.3. Üreticilerin girdi ve kredi kullanımı, üretim ve pazarlamaya ilişkin davranışları.....	67
4.2.3.1. Girdi kullanımı.....	67
4.2.3.1.1. Tohum.....	67
4.2.3.1.2. Gübre.....	71
4.2.3.1.3. İlaçlama.....	73
4.2.3.1.4. Kredi.....	77
4.2.3.2. Üretim planlaması.....	80
4.2.3.3. Pazarlama.....	81
4.2.3.3.1. Satış.....	81
4.2.3.3.2. Depolama.....	82
4.2.3.4. Yatırımlar.....	84
4.2.4. Üreticilerin hububat destekleme politikalarındaki değişimler nedeniyle sorunları, tepkisi.....	84
4.2.4.1. Girdiler ve kredilerle ilgili alınan önlemler karşısında üreticilerin tepkisi....	84
4.2.4.2. Fiyatlardaki değişimler karşısında üreticilerin tepkileri.....	89
4.2.4.3. Üreticilerin pazarlama kuruluşlarına karşı tepkisi.....	94
4.2.4.3.1. Toprak Mahsuller Ofisi.....	94
4.2.4.3.2. Borsa.....	95
4.2.4.3.3. TMO ve borsa dışındaki satış kuruluşları.....	97

4.2.4.4. Seçilen köylerde DGD ile ilgili listeler ve köylerdeki üretici sayısı.....	99
4.2.4.5. Üreticilerin DGD ile ilgili görüşleri.....	103
4.2.4.6. Üreticilerin kooperatifler ve kooperatifleşme ile ilgili görüşleri.....	111
4.2.4.7. Kooperatifler dışında tarımla ilgili örgütlere ilişkin görüşleri.....	115
4.2.4.8. Üreticilerin ürün sigortası ile ilgili görüşleri.....	116
4.2.4.9. Üreticilerin ürün vergisi ile ilgili görüşleri.....	118
5. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	120
KAYNAKLAR.....	136
EKLER.....	139
EK 1. Tarım dışı geliri olan işletmeler.....	139
EK 2. Üreticilerin kendi veya komşu işletmelerinden tohumluk sağlama nedeni.	140
EK 3. Tohumluk fiyatlarındaki artışın tohumluk kullanımına etkisi.....	141
EK 4. Yörede tohumluk tanıtımı yapan kurumlar	142
EK 5. Araştırmanın yapıldığı yıl tohumluk için kredi kullanım durumu.....	143
EK 6. Toprak analiz sonuçlarına göre uygun gübreleme yapma oranı.....	144
EK 7. Kullanılacak gübre ile ilgili bilginin sağlandığı kaynak.....	145
EK 8. Üreticilerin gübre temin ettiği kurumlar.....	146
EK 9. Son birkaç yıl içinde gübre fiyatlarındaki artışın kullanılan gübre miktarına etkisi.....	147
EK 10. Tarımsal mücadelede ilaçlamaya karar verme kriterleri.....	148
EK 11.. İlaçlamada önerilen doza uyma durumu.....	149
EK 12. Tarım ilacı almında kredi kullanım durumu.....	150
EK 13. Üreticilerin kredi kullanım amaçları.....	151
EK 14. Alman kredinin vade durumu.....	152
EK 15. Üreticilerin kredi kullanım sıklığı.....	153
EK 16. 2000-2001 üretim döneminde kredi kullanımındaki değişiklikler.....	154
EK 17. 2000-2001 de kredi kullanımındaki değişikliğin etkisi.....	155
EK 18. 2000-2001 üretim döneminde borcunu ödemedeki önceki yıllara göre güçlüklerle karşılaşma durumu	156
EK 19. Kredi borcu ertelenmesinden yararlanma durumu.....	157
EK 20. Üreticilerin tarımla ilgili kararlar alırken danıştığı kurum ve kimseler.....	158
Ek 21. Üreticinin bir yıl sonra hangi üründen ne kadar üreteceği konusundaki kararları.....	159
Ek 22. Üreticilerin desteklerdeki değişimlerden dolayı tarımdan vazgeçmeyi ya da göç etmeyi düşünme durumları.....	160
EK 23. İşletmelerde hububatın satıldığı kurum.....	161
EK 24. Hasattan hemen sonra ürünün satış durumu.....	162
EK 25. Ürünün depolanmasından sağlanan fayda.....	163
EK 26. Kullanılan tohumlukta verim ve kalite açısından memnuniyet durumu.....	164
EK 27. Tarım ilaçlarının temin edildiği kurumlar ile ilgili sorunlar.....	165
EK 28. Üretici arazisinde devlet ilaçlamasının durumu.....	166
EK 29. Devlet ilaçlaması hakkında üreticilerin görüşleri.....	167
EK 30. Kredi alınan kurumlarla yaşanan sorunlar.....	168
EK 31. Son beş yıl dikkate alındığında üreticilerin ürün fiyatlarından memnun	

olmama nedenleri.....	169
EK 32. Üreticilerin devletin verdiği ve piyasada oluşan fiyatlar hakkındaki düşünceleri.....	170
EK 33. Üreticilerin ürün fiyatlarının açıklanma zamanı hakkındaki beklentileri....	171
EK 34. Üreticilerin hububat fiyatlarının neye göre belirlendiğini öğrendiği kaynaklar.....	172
EK 35. Üreticilerin verilen taban fiyattan daha yüksek bir fiyat yakalamak ya da daha yüksek kar elde etmek için çaba harcama durumu.....	173
EK 36. Üreticilerin verilen taban fiyattan daha yüksek bir fiyat yakalamak ya da daha yüksek kar elde etmek için gerçekleştirdiği faaliyetler.....	174
EK 37. Üreticilerin devletin hububatta yapmış olduğu destek hakkındaki görüşleri.....	175
EK 38. TMO fiyatlarının borsa düzeyinde olmasının üretici için anlamı.....	176
EK 38. Üreticilerin TMO ile karşılaştığı sorunlar ve beklentileri.....	177
EK 40. Üreticilerin makbuz senedinden haberdar olma durumu.....	178
EK 41. Üreticilerin makbuz senedi uygulaması hakkında düşünceleri.....	179
EK 42. Üreticilerin ürünlerini TMO ve borsa dışındaki yerlere satma nedenleri....	180
EK 43. Ürünün TMO ve borsa dışındaki yerlere satışında karşılaşılan sorunlar....	181
EK 44. DGD'nin pilot olarak uygulandığı birinci yıl karşılaşılan sorunlar.....	182
EK 45. DGD'nin Türkiye genelinde uygulandığı ikinci yıl karşılaşılan sorunlar....	183
EK 46. DGD yardım yapılması istenen kimseler.....	184
EK 47. Üreticilerin DGD verilmiş amaçı hakkındaki düşünceleri.....	185
EK 48. Üreticilerin DGD'inde dekar başına verilen yardım hakkında düşünceleri.	186
EK 49. Ortak olunan tarım kooperatifleri ve ortak sayıları.....	187
EK:50. Üreticilerin kooperatiflere üye olmama nedenleri.....	188
EK 51. Üye olunan kooperatiflerden elde edilen faydalar.....	189
EK 52. Yeni bir kooperatifin kurulması durumunda bu kooperatiften çözülmesi istenilen sorunlar.....	190
EK 53. Üreticilerin üye oldukları kooperatiflerle karşılaştıkları sorunlar ve beklentiler.....	191
EK 54. Kooperatiflerle ilgili yaşanan sorunlara üreticilerin çözüm önerileri.....	192
EK 55. Devletin, üreticileri kooperatifler yoluyla desteklemesi konusunda üreticilerin görüşleri.....	193
EK 56. Devletin kooperatifleri desteklemesi hakkında üreticilerin düşünceleri.....	194
EK 57. Devletin kooperatifleri desteklemesinin uygun olduğunu düşünen üreticilerin desteğin şekli hakkındaki düşünceleri.....	195
EK 58. Üreticilerin kooperatifler dışında, tarımla ilgili örgütlere üyelik durumu.....	196
EK 59. Üreticilerin ziraat odaları ile ilgili sorunları.....	197
EK 60. Üreticilerin sulama birliği ile ilgili yaşadığı sorunlar.....	198
EK 61. Ürüne yönelik sigortanın içeriği.....	199
EK 62. Ürün sigortası ile ilgili olarak yaşanan sorunlar.....	200
EK 63. Üreticilerin ürün sigortası ile ilgili devletten beklentileri.....	201
EK 64. Üreticilerin ürün vergisi konusundaki sorunları ve devletten beklentileri...	202
EK 65. Üretici memnuniyetine farklı değişkenlerin etkisi.....	203

ÖZGEÇMİŞ

SİMGELER DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AT	Avrupa Topluluğu
BKK	Bakanlar Kurulu Kararı
DB	Dünya Bankası
DEFİF	Destekleme Fiyat İstikrar Fonu
DGD	Doğrudan Gelir Desteği
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	Devlet Su İşleri
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
FAO	Food and Agriculture Organization (Gıda ve Tarım Örgütü)
FEOGA	Fonds Européen D'orientation et de Garantie Agricole (Avrupa Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu)
GATT	The General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
HM	Hazine Müsteşarlığı
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KDV	Katma Değer Vergisi
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
NAFTA	North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği Ve Kalkınma Teşkilatı)
OTP	Ortak Tarım Politikası
RG	Resmi Gazete
TCZB	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası
TİGEM	Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TKB	Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
TKK	Tarım Kredi Kooperatifleri

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 3. 1. Polatlı İlçesi'nde ankete dahil olan köyler ve özellikleri	17
Çizelge 3.2. Örnek hacmi ve görüşülmesi gereken üreticiler.....	20
Çizelge 4.1. AB'de hububatta uygulanan fiyatlar (Euro/ton).....	33
Çizelge 4.2. TCZB tarafından tarım sektörüne verilen sübvansiyon ödemeleri ...	37
Çizelge 4.3.TCZB'ca tarımsal kredilere uygulanan faizler ve enflasyon oranındaki gelişmeler.....	40
Çizelge 4.4. Hububatın destekleme alım miktarları (000 Ton).....	46
Çizelge 4.5.Buğday destekleme alım fiyatları (TL/kg) ve destekleme fiyatındaki değişim (%).....	46
Çizelge 4.6.Buğday fiyatlarındaki artış ve TMO ve dünya fiyatlarının karşılaştırması.....	47
Çizelge 4.7. Polatlı İlçesi'nde bitkisel üretim durumu.....	51
Çizelge 4.8. Polatlı ilçesi hayvancılık durumu.....	52
Çizelge 4.9. Aile reisinin yaşı ve eğitim durumu.....	54
Çizelge 4.10. Aile reisinin iş deneyimi.....	54
Çizelge 4.11. Hane halkının nüfus yapısı ve eğitim durumu.....	55
Çizelge 4.12. İncelenen işletmelerde ortalama arazi varlığı.....	56
Çizelge 4.13. İncelenen işletmelerde ortalama arazi mülkiyet durumu.....	56
Çizelge 4.14. Yetiştirilen ürünlerin ortalama ekiliş alanları	57
Çizelge 4.15. İncelenen işletmelerde ortalama hayvan varlığı (Baş).....	58
Çizelge 4.16. İncelenen işletmelerde ortalama makine varlığı durumu	59
Çizelge 4.17. İncelenen işletmelerde buğdayın kullanımı ve pazarlama oranları	60
Çizelge 4.18. İncelenen işletmelerde arpanın kullanımı ve pazarlama oranları	61
Çizelge 4.19. İncelenen işletmelerde yulafın kullanımı ve pazarlama oranları	61
Çizelge 4.20. Buğday üretim dalının dekara değişen masrafları.....	62
Çizelge 4.21. Arpa üretim dalının dekara değişen masrafları.....	63
Çizelge 4.22. Yulaf üretim dalının dekara değişen masrafları.....	64
Çizelge.4.23. Buğday üretim dalında dekara brüt üretim değeri.....	65
Çizelge 4.24. Arpa üretim dalında dekara brüt üretim değeri	65
Çizelge.4.25. Yulaf üretim dalında dekara brüt üretim değeri.....	66
Çizelge.4.26. Hububat üretim dalında dekara elde edilen brüt kar	67
Çizelge 4.27. Tohumluğun yıl olarak değiştirme sıklığı	68
Çizelge 4.28. 2002 yılında hububat üretiminde tohumluğun sağlandığı kurum....	68
Çizelge 4.29. Yöredeki yeni tohum çeşitleri ile ilgili yapılan tanıtımlar.....	69
Çizelge 4.30 Tohumluk için kredi kullanmama nedenleri.....	70
Çizelge 4.31 Üreticilerin toprak analizi yaptırma oranı.....	71
Çizelge 4.32 Gübre kullanımındaki düşüşün ürün verimine olan etkisi	73
Çizelge 4. 33. Tarım ilaçlarının temin edildiği kurumlar.....	76
Çizelge 4.34. Tarım ilaçları fiyatlarındaki değişikliğin ilaç kullanım miktarına etkisi.....	76
Çizelge 4.35. Üreticilerin kredi aldıkları kurum ve kişiler.....	78
Çizelge 4.36. Hububatın satış zamanı.....	82
Çizelge 4.37. Ürünün sonraki aylar için stoklama olanağı.....	83
Çizelge 4.38. Elde edilen ürünün bekletildiği yer.....	83

Çizelge 4.39. Tohumluk alınan kurumlarla yaşanan sorunlar.....	85
Çizelge 4.40. Devletin tohumlukla ilgili izlediği politikalara üreticilerin yorumu	86
Çizelge 4.41. 2000-2001 üretim döneminde kredi borcunu ödemedeki önceki yıllara göre bir güçlüklerle karşılaşma nedenleri.....	88
Çizelge 4.42. Kredi kullanımı açısından beklentiler.....	89
Çizelge 4.43. Üreticilerin hububat fiyatlarının neye göre belirlendiğinden haberdar olma durumu.....	91
Çizelge 4.44. Ürünün hasattan hemen sonra satılma nedenleri.....	93
Çizelge 4.45. Üreticilerin devletin hububatta fiyat desteklemesine devamı konusunda düşüncesi	93
Çizelge 4.46. Üreticilerin satışta borsayı tercih etme nedenleri.....	96
Çizelge 4.47. Üreticilerin borsa ile ilgili sorunları ve beklentileri.....	96
Çizelge 4.48. Üreticilerin kooperatifler yoluyla ürünlerini birleştirerek borsaya satmaları konusundaki düşünceleri	97
Çizelge 4.49. Depolama ile ilgili beklentiler.....	99
Çizelge 4.50. Araştırma yöresini temsil eden köylerde tarımla geçinen üretici sayısı ve DGD'den yararlanma oranı.....	100
Çizelge 4.51. Araştırma için seçilen köylerdeki üretici sayısı.....	102
Çizelge 4.52. Araştırma yöresini temsil eden köylerdeki tarım arazisi (da).....	103
Çizelge 4.53. DGD desteğinden yararlanma süresi.....	104
Çizelge 4.54. Üreticilerin DGD yardım yerine eskiden uygulanan girdi desteğine geçilmesi hakkındaki görüşleri.....	107
Çizelge 4.55. Üreticilerin DGD'ne baş vururken miras nedeniyle yaşadıkları sorunlar.....	108
Çizelge 4.56. Üreticilerin DGD'inde 200 dekar tabanının uygulığı hakkındaki düşünceleri.....	110
Çizelge 4.57. Üreticilerin 200 dekara kadar olan DGD uygulaması hakkında görüşü.....	110
Çizelge 4.58. Ürün sigortası yaptırma durumu.....	117

1.GİRİŞ

1.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Türkiye'deki tarımsal destekleme politikaları 2000'li yıllardan sonra farklı bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu tarihe kadar daha çok destekleme fiyat politikası, girdi sübvansiyonları, düşük faizli kredi gibi politika araçları kullanılırken 2000 yılı sonrası bu tür politika uygulamalarına son verilerek Doğrudan Gelir Desteği'ne geçilmiştir. Destekleme politikalarındaki farklılaşmalar, genel ekonominin ve tarımın yapısından, genel ekonomi ve tarımda yürütülen politikaların özelliklerinden, dünya tarım ürünleri ticareti ve uluslararası tarım politikalarının genel eğiliminden kaynaklanmaktadır.

Araştırmanın temel amacı, Türkiye'de tarımsal destekleme politikalarındaki değişim sürecinde alınan yeni önlemlerin hedef kitle olarak belirlenen hububat üreticilerinin üretimden pazarlamaya kadar olan kararlarında olumlu ya da olumsuz yönde etkilerinin ve üreticilerin desteklerden ne ölçüde yararlandığının belirlenmesidir. Ayrıca bu araştırma ile, hububat üreticilerin yeni destekleme politikasıyla ilgili beklentilerine ışık tutmak ve yeni destekleme politikasındaki sorunları ortaya koyarak çözüm önerilerini geliştirmek de amaçlanmıştır.

Sadece gelişmekte olan ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde bile tarımsal politikaların belirlenmesinde iç dinamikler kadar dış dinamikler de önemli ve etkilidir. Türkiye'deki tarımsal politikaların değişmesine neden olan içsel nedenler; tarımsal desteklemelerin açtığı bütçe yükü ve amaç kitleye ulaşamaması, üretim ve piyasa düzenindeki aksamalar, etkin üretim ve pazarlama kuruluşlarının eksikliği, üretim kaynaklarının etkin kullanılmayışı gibi faktörlerdir. Bu alanda değişimi gerektiren dışsal nedenler ise, Türkiye ekonomisinin Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşmasına bağlı yükümlülükleri, Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasıyla ilgili taahhütleri ve ekonomik istikrar sağlamak amacıyla Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) destek alabilmek için IMF ve Dünya Bankası tarafından getirilen politika önerileridir.

Yukarıda değinildiği gibi uluslararası kuruluşlarla imzalanan anlaşmaların bazı kararları, Türkiye'nin tarımsal destekleme politikasını ve bu bağlamda hububata yönelik destekleme politikasını doğrudan, ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Bunlar içinde, Dünya Ticaret Örgütü ile imzalanan Tarım Anlaşması, IMF ile imzalanan Stand-by anlaşmaları, Dünya Bankası ile imzalanan "Tarım Reformu Uygulama Projesi" bulunmaktadır. Aynı zamanda Türkiye'nin, uluslararası nitelikte bir kuruluş olan Avrupa Birliği'ne üyelik isteği doğrultusunda, Ankara Anlaşması'ndan bu yana imza attığı anlaşmalarda tarımsal politikalarını ortak tarım politikasına uyumlu duruma getirmeyi kabul etmiş bulunmaktadır. Son gelişmelere bağlı olarak, "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı" adı altında 2001 ve 2003 yıllarında düzenlenen iki raporda tarım politikası ve hububat destekleme politikası ile ilgili belirlemelerde bulunulmuştur.

Dünya Ticaret Örgütü, 1994 yılında yürürlüğe giren Uruguay Turu Tarım Anlaşması ile dünya genelinde tarımda piyasa ekonomisine uyumu hedeflemektedir. Anlaşma genel olarak, ülkelerin tarım sektörüne verilen iç desteklerin, sübvansiyonlu dışsattım miktarlarının, iç pazarları koruyucu önlemlerin azaltılması, bununla birlikte bitki ve hayvan sağlığı önlemlerinin dünya genelinde uygulanması gibi hükümleri içermektedir. Günümüzde tarım politikalarının yönü, serbestliğe doğrudur. Bu nedenle Türkiye'nin tarım politikası önlemlerini gelecek için bu yönde alması gerekecektir. Anlaşmadaki "de minimis" hükmü gereği, Türkiye iç desteklerinde zorlayıcı bir indirim yükümlülüğü altında olmamasına ve iç destek kompozisyonunu dilediği gibi şekillendirme imkanı olmasına rağmen, doğrudan gelir desteğini (DGD) uygulayarak, diğer desteklerinden vazgeçme eğilimine girmiştir (Günaydın 2003). Ancak Tarım Stratejisi'nde (2006-2010) tarıma ayrılan bütçe içinde DGD uygulamasının sınırlandırılması ve fark ödeme, hayvancılık destekleri, kırsal kalkınma destekleri, telafi edici ödemeler, ürün sigortası ödemeleri, çevre amaçlı tarım alanlarının korunması için destekler gibi diğer destek şekilleri başlıkları altında belirtilen desteklerin de programa dahil edilmesi planlanmıştır. Dolayısıyla DGD'nin payı azalmaktadır.

Türkiye'nin Uluslararası Para Fonu (IMF) ile imzaladığı Stand-by anlaşmalarında doğrudan ya da dolaylı hububat destekleme politikası ile ilgili olarak; mevcut

destekleme politikaları 2002 yılı sonuna kadar kademeli olarak ortadan kaldırılarak, yerine çiftçi kayıtlarını esas alan DGD sistemi getirilmiştir. Bu kararlar üreticiler girdi ve kredi desteklerinden yoksun bırakılmış, telafisi amacıyla da DGD yardımı verilmiştir. İkinci olarak hububat üreticilerini doğrudan ilgilendiren konu, hububat destekleme fiyatlarının dünya fiyatları düzeyine yaklaştırılması, destekleme fiyatlarının en fazla enflasyon oranında artırılması ve destekleme alım miktarlarının düşürülmesidir. Üçüncüsü, Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) iç satış fiyatlarının stok maliyetinden ya da ithalat maliyetinden düşük olmayacak şekilde belirleneceğinin açıklanmasıdır. Ayrıca IMF ile imzalanan anlaşmalarda tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi ve tarım reformu uygulamasına ilişkin projenin desteklenmesi gereği dile getirilmiştir. IMF'nin Türkiye'ye getirmek istediği sınır, gerçekte tarım politikasına karışmak değildir. IMF; Türkiye'nin dış borçlarının ödenebilmesi için bütçe dengesinin sağlanması açısından konuya yaklaşarak yeni tarım politikası önlemlerini bunun için bir araç olarak görmektedir.

Dünya Bankası 2001-2005 yıllarını kapsayan Tarım Reformu Uygulama Projesi'nde de IMF'deki anlaşmalara paralel kararlar alınmıştır. Bu programın temel amacı fiyat destek mekanizması ve kredi sübvansiyonları ile satın alma, işleme ve pazarlamadaki doğrudan devlet müdahalesinin kaldırılmasıdır. Bu çerçevede girdi ve çıktılar yerine arazi genişliğini dikkate alan, ülke bazında DGD sisteminin getirilmesi planlanmıştır. DGD yanında projede yer alan temel unsurlar; üreticilerin daha karlı ürünlere geçişinin sağlanması, Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri'nin (TSKB) yeniden yapılandırılması, ulusal fiyatlar ile dünya fiyatlarının birbirine yaklaştırılması ve müdahale alımlarının azaltılması şeklindedir (İKV 2003). Proje TMO'nun alım politikası, satış politikası ve yeniden yapılanması ile ilgili hükümleri de içermektedir. TMO'nun alım politikası ile ilgili olarak yapılan ana belirlemelerde 2002 yılında DGD sisteminin tüm yurt çapında uygulanmaya başlanmasıyla, TMO tarafından destekleme fiyatları yoluyla yapılan müdahale mekanizmalarına son verilmesi, borsaların gelişimi için gerekli geçiş dönemi boyunca, pazarı düzenlemesi ve stratejik stok tutmak amacıyla piyasadan alım yapması konularına değinilmiştir. TMO'nun, ticaret borsalarından ve piyasalardan bu tip pazarların bulunmadığı bölgeler hariç olma durumunda, piyasa fiyatı üzerinden alımda bulunması, TMO alımlarının her yıl daha da düşürülmesi, hububat destekleme

fiyatlarının 2001 yılında düşürülerek, daha sonra aşamalı olarak kaldırılması, TMO'nun (2002 yılında) 2.5 milyon tonu aşmayacak düzeyde müdahale alımı yapması gibi belirlemelerde bulunulmuştur. Yine TMO'nin satış politikası ile ilgili olarak TMO'nun satış fiyatları stok maliyeti ve ithalat maliyetinin üzerinde belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Bu satış politikası ile tüccar ve işleyici alıma çekilecek ve böylece tüm depolama masraflarının TMO üzerinde kalması önlenecektir. TMO'nun yeniden yapılanması ile ilgili olarak da 2001 yılına kadar minimum düzeyde alım ve depolama yapmasına izin veren varlıklarını koruması ve yeniden yapılandırılarak küçülmesi, 2002 yılından itibaren ise varlıklarının önemli bir bölümünün satılması, yalnız stratejik stok tutarak ve geçiş dönemi boyunca düzenleyici rol oynayarak yeniden yapılandırılması ve küçültülmesi belirlenmiştir. Ayrıca uygulanacak politikalarla TMO'nun görev zararının karşılanmayacağı belirtilmiştir (Günaydın 2003). 2004 yılında projenin daha etkin değerlendirilebilmesi için kapsamının revize edilerek süresinin bir yıl daha uzatılması planlanmıştır.

Türkiye'nin AB'ye sunduğu Katılım Ortaklığı Belgesi'nde, Ortak Piyasa Düzenlerinin kurulması ve tarım piyasalarının etkin biçimde izlenilmesine yönelik yasal dayanaklar, idari yapılar ve uygulama mekanizmalarının oluşturulması, orta vadeli öncelikler içerisinde gösterilmiştir (Anonim 2004a). Öncelikle AB'deki ilgili mevzuatın incelenmesi, daha sonra uyum önlemlerinin alınması yoluna gidilmiştir. AB Müktesebatının üstlenilmesine ilişkin 2002 ve 2003 yılları ulusal programlarında, hububat piyasası ve TMO'ya ilişkin olarak ortak tarım politikasına uyum çerçevesinde, Avrupa Birliği benzeri müdahale kuruluşu ve müdahale fiyatı sistemine uyum sağlaması, yasal düzenlemelerin yapılması ve gerekli önlemlerin alınması için bir plan oluşturulmuştur. Buna göre Tarım Çerçeve Kanunu, Ortak Piyasa Düzeni Çerçeve Kanunu, Ödeme Kuruluşunun Oluşturulması ve Görevleri Hakkında Kanun ve bu kanunlara bağlı olarak hububat piyasa düzeni, hububat müdahale merkezlerinin belirlenmesi, hububat müdahale kuruluşlarının ürün alımına ilişkin usullerini belirleyen ve müdahale kuruluşlarının hububatın satış prosedürünü ve şartlarını belirleyen yönetmeliklerin çıkarılması öngörülmüştür. Ayrıca doğrudan gelir desteği, diğer destek mekanizmaları ve üretici birliklerinin oluşturulması ile AB'ye benzer bir yapıya dönüştürülmesi için gerekli düzenlemeler de bu kapsamda yer almıştır. Ulusal

Program'da TMO ve hububat piyasasına ilişkin yapılan belirlemelerde; ülke çapında hububat alımında TMO yetkili kuruluş olarak belirlenmiştir. Özet olarak Programlarda Ortak Tarım Politikası'na uyum çerçevesinde Topluluk benzeri müdahale kuruluşu ve müdahale fiyatı sistemine uyum sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştır.

AB'ne tam üyelik başvurusu için 'T.C. 2004 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı' Yüksek Planlama Kurulu'nun 29 Kasım 2004 tarih ve 2004/89 sayılı Kararı'na göre, tarım sektöründeki reformların temel amacı; tarımın Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ile Dünya Ticaret Örgütü yükümlülükleri ve kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması olarak belirtilmiştir (Anonim 2004b). Bu programda Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin istenen düzeyde ilerleme göstermediği, projenin kapsamının revize edilerek süresinin bir yıl daha uzatıldığı, çiftçi kayıt sisteminin kurulması ile destekleyici kadastro çalışmalarını hızlandırmak amacıyla tedbirlerin alındığı bildirilmiştir. Tarımda DGD ile sağlanmaya çalışılan gelir istikrarı dışında kalan ihtiyaçlara yanıt verebilmek için 2006-2010 dönemi için bir Strateji Belgesi hazırlanmış olduğunu ve bu belge kapsamında bazı yeniliklerin yapıldığı, bazılarının da hazırlık aşmasında olduğu bildirilmiştir. Ayrıca Ulusal Program'da yer alan uyum çalışmalarının 2004 yılında AB ile mali işbirliği çerçevesinde desteklendiği belirtilmiştir.

Kuşkusuz Türkiye'de tarım politikasındaki değişim eğilimleri sadece dışsal zorlamaların bir sonucu değildir. Dış etkenleri haklı kılacak içsel nedenler de bulunmaktadır. Bunlar kısaca, genel ekonomik şartlardan dolayı kısıtlanmak zorunda kalan bütçenin etkin şekilde kullanılması, gelişmekte olan ülke özelliğinde bulunan Türkiye'nin dünyada tarım ürünleri piyasa koşullarından olumsuz etkilenmemesi için tarımsal yapısını iyileştirici hedefleri ve geniş kapsamlı önlemleri alması ve önceki tarımsal politikalarda alınan önlemlerin olumsuz sonuçlarının incelenerek ortadan kaldırılmasıdır.

Türkiye’de tarımsal destekleme politikasındaki yeni değişimler; özetle destekleme alımlarının, girdi ve kredi sübvansiyonlarının azaltılarak belirli bir zaman içinde kaldırılması, tarımsal desteklerde aracı olan kurumların tasfiyesi ve bu desteklerin yerine doğrudan gelir desteğine geçiş yönündedir. Türkiye’de varolan destekleme politikalarının değiştirilerek yerine doğrudan gelir desteğinin getirilmesi ve kayıt sisteminin oluşturulması 2000 yılında pilot uygulama ile başlamış, 3 Nisan 2001 tarihinde ise bu uygulamanın ülke çapında yürürlüğe girmesi sağlanmıştır. Doğrudan gelir desteği uygulaması 2004 yılında da devam etmektedir. Tarım Stratejisi çerçevesinde de devam ettirilecektir. Bütün bu politikalar hububat sektörü ve hububat üreticisi üzerinde de etkide bulunmaktadır.

1.2. Araştırmanın Kapsamı

Tarımsal destekleme politikası açısından, hububat ürün grubunun stratejik bir önemi bulunmaktadır. Bu nedenle, çoğu ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de hububat çok önemli bir ürün grubunu oluşturmakta ve destekleme politikalarında öncelik taşımaktadır. Çünkü nüfusun temel gıdası olan hububat, gıda sanayiinde hammadde olarak ve hayvan yemi olarak da kullanılmaktadır.

Hububata yönelik destekleme politikaları ve bunların üretici kesimi üzerindeki etkisi incelenirken, saha araştırması yapılması gerekmiştir. Araştırma alanı olarak Ankara ili Polatlı ilçesi seçilmiştir. Çünkü Polatlı ilçesinde hububat üretimi yoğundur. Ayrıca doğrudan gelir desteği ve ürün ihtisas borsalarıyla ilgili ilk adımlardan biri burada atılmıştır.

İlçede toplam 93 köyden 90’ında (% 96,77) başlıca gelir kaynağını bitkisel üretim oluşturmaktadır. Toplam arazi varlığının % 65,11’i tarım arazisi, tarım arazisinin % 95,05’i ise tarla arazisidir. Tarla arazisinin % 79,02’si gibi önemli bir bölümünde ise hububat üretilmektedir. Bunun yanında şeker pancarı, ayçiçeği, kimyon gibi endüstri bitkileri, baklagiller, soğan, kavun ve karpuz gibi diğer ürünler yer almaktadır (Anonim 2004c).

2. KAYNAK ARAŞTIRMALARI

Hill and Ingersent (1979), devletin tarım sektörüne müdahalesinde ekonomik olduğu kadar, toplumsal ve politik kaygıların da etkili olduğunu ifade etmektedirler. Araştırmacılar, ülke deneyimlerine göre ekonomik dayanakların, daha çok yurtiçi tarımsal kesimin ticaret hadleri ve ödemeler dengesindeki payının artırılması ile ilişkili olduğunu, toplumsal dayanakların, Dünya rekabeti karşısında gerileyen çiftçi gelirlerini korumaya yönelik olduğunu, politik dayanaklar ise, tarım kesiminin stratejik üstünlüğünden kaynaklandığını bildirmişlerdir.

Geçmişte hububat piyasasının durumunu ele alan Şahinöz (1993)'ün çalışması, OTP ve dünya pazarları, OTP ve Türkiye, Türkiye ve AT'da hububat ürünleri ticareti ile ilgili bilgiler vermekte, ayrıca hububat ürünleri örneği ile tarımsal yapı ve politikadaki farklılaşmaları incelenmektedir.

Ertuğrul (1995), Dünya tarımında ortaya çıkan ekonomik, sosyal, teknik ve politik gelişmelerin, büyük ölçüde, sanayileşmiş ülkelerde, özellikle Avrupa Topluluğu ve ABD'de, ortaya çıkan gelişmelerle ve bu ülkeler arasındaki ilişkilerle belirlendiğini öne sürmektedir. Cairns Grubu ülkelerin (Arjantin ,Avustralya, Brezilya, Kanada, Filipinler, Kolombiya, Macaristan, Endonezya, Malezya, Yeni Zelanda,Tayland ve Uruguay) Dünya ekonomisinde ve tarımda önemli bir yere sahip olmakla birlikte, AB ve ABD gibi belirleyici bir role sahip olmadığını ifade eden araştırmacı, tarım konusunun, bugüne kadar, gerek AB ile ABD arasındaki ilişkilerde, gerek bu ülkelerin GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) gibi uluslararası platformlardaki ilişkilerinde, en çok tartışılan, ancak, son derece sınırlı gelişmelerin kaydedildiği bir alan olduğunu ileri sürmüştür.

Ören ve Erkan (1995), tarımı desteklemenin, korumanın ya da tarıma müdahalenin temel amacının, tarım kesimini korumaya muhtaç olmaktan çıkaracak bir duruma getirmek olduğu dikkate alındığında, gelişmekte olan ülkeler için bu politikaların öneminin daha da iyi anlaşılabilceğini ifade etmişlerdir. Uluslararası anlaşmaların ve uluslararası örgütlerin tarımda korumacılığın ve devlet müdahalesinin kaldırılmasına

yönelik girişimlerde bulunduğunu, hatta desteklemelerin tüketicilerle finanse edildiği konusu işlenerek kamuoyu yaratılmaya çalışıldığını, ancak gelişmiş ülkeler, özellikle AB'nin tarımını uzun yıllar koruyarak ve bu yönde politikalar izleyerek üretim sorununu aştığını ve oluşan üretim fazlalarını değerlendirme yolunu uluslararası anlaşmalarla aradığını bildirmektedirler.

Schoney (1995), fiyat risklerine karşı üreticilerin durumunu belirlemiştir. Araştırmacı farklı fiyat düzeylerinde üreticilerin üretim alanı ve nadas kararlarındaki farklılıkları ortaya koymuştur. Buğday üreticilerinin üretim alanlarında meydana gelebilecek değişimleri, üreticinin risk kabullerine göre belirlemiştir.

Güler (1996), 1980'li yıllara kadar destekleyici ve koruyucu tarım politikaları izleyen Türkiye'de ilk olarak 24 Ocak 1980 İstikrar politikaları ve Dünya'da meydana gelen değişimlerin de etkisiyle tarım sektöründe piyasa mekanizmalarının işlerlik kazandırılmasına yönelik uygulamalara gidildiğini bildirmiştir. Bu uygulamada Dünya ile bütünleşme gereğince sermayenin yerli ya da yabancı olmasının önem taşımadığı, dış ticaret korumacılığının azaldığı, girdi sübvansiyonlarının kaldırılmaya başlandığı, ürün fiyat desteğinin neredeyse son bulduğunu bildirmektedir.

Houck (1996), üretim maliyetlerinin altındaki fiyatlarla ihracatın gerçekleşmesinin, adil olmayan bir ticaret avantajı yarattığını belirtmektedir. Bu durumun uluslararası fiyatların baskılanmasına neden olduğu için bir çok ülkedeki üreticilerin piyasa avantajlarını kaybetmelerine neden olduğunu, ayrıca özellikle gelişmekte olan ülkelerin Dünya tarım ürünleri ihracat piyasasındaki paylarını giderek yitirmesi ile sonuçlandığını bildirmektedir. Araştırmacı, piyasa avantajını kaybeden üreticilere örnek olarak Jamaika, Burkina Faso ve Filipinler'in çiftçilerini göstermiştir. Buradaki çiftçilerin yurt içi piyasalardan çekildikleri, sosyal güvenlik sisteminden yararlanamadıkları için topraklarını terk edip başka yerlerde iş aramak durumunda oldukları bildirilmiştir.

Uysal (1996), GATT'ın gümrük tarifelerini büyük ölçüde azaltarak dış ticarete serbestleşmeye gittiği bir dönemde, Batı Avrupa'nın OTP gibi dışarıya karşı korumacı

ve içerde sübvansiyon ağırlıklı bir politika uygulamasının, çıkarların kimi zaman ilkelerin önüne geçtiğinin bir kanıtı olarak göstermiştir.

Hare (1998), dünya pazarındaki büyümeden büyük bir pay alan ABD’de 1986 yılı tarım ürünleri ihracatının 1980’li yılların ilk yarılarına göre % 40 azalma ile 28 milyar dolara gerilediğini, bu durumda ABD’nin 1982 yılında Cenevre’de yapılan GATT Konferansında Avrupalıları aşırı sbvansiyoncu politikalarla hak etmedikleri dış pazarları ele geçirmek ve doping fiyat önerileriyle dünya tarım ürünleri fiyatlarını düşürmekle suçladığını, ancak şiddetli suçlama ve tartışmalardan olumlu bir sonuç alınamayınca, ABD’nin hemen karşı saldırıya geçerek AB’deki gibi yüksek sübvansiyonlu tarım ürünü ihraç etmeye başladığını bildirmektedir.

Sarris (1998), genel olarak ticaretin liberalleşmesi ile, yurt içi fiyat düzeyinin Dünya fiyatları ile aynı düzeye gelmesinin ve yurtiçi üretiminin de Dünya fiyat sinyallerine göre gerçekleşmesine olanak tanınmanın amaçlandığını bildirmektedir.

Doğaner (1999), Türkiye’de 1980 sonrasında tarımsal ürünlerde destekleme fiyatları ve destekleme alımları uygulamaları hakkında bilgi vermiş, ayrıca fiyat politikalarını inceleyerek, tarımda devlet müdahalesinin gerekliliği ve kurumsal yapı üzerinde durulması gerekliliğini vurgulamıştır.

Babacan’ın yaptığı çalışmada (2000), doğrudan gelir ödemeleri sistemini genel olarak açıklamış, ABD’de, AB’de, Meksika’da ve diğer bazı ülkelerde yapılan doğrudan gelir desteklerini incelemiş ve Türkiye’deki doğrudan gelir desteğinin uygulanabilirliği konusunda öneriler geliştirmiştir.

Demirci (2000), doğrudan destekler ve doğrudan gelir ödemeleri hakkında bilgiler vermiş, ayrıca A.B.D. ve AB., Meksika, Romanya ve başka ülkelerdeki doğrudan gelir ödemesi uygulamalarını açıklamıştır.

Grigg (2000), tarım sektörünün teknolojik gelişme ile birlikte, 1950’li yıllardan sonra hem kişi başına, hem de hektar başına üretim artışının gerçekleştirildiğini, özellikle AB

ve Kuzey Amerika ülkelerinde görülen tarımsal ürün fazlalığının en önemli nedeninin teknolojik ilerlemeler olduğunu, ayrıca AB ve Kuzey Amerika ülkelerindeki nüfus artışının giderek düşmesi sonucunda yurtiçi tarımsal ürün ve gıda talebinin daha yavaş artış göstermesinin, tarımsal ürün fazlalığının görülmesinin bir başka nedeni olduğunu bildirmiştir. Araştırmacı, 1970'li yıllarda AB'de tarımsal ürün artışının % 2 olarak gerçekleştiğini, aynı dönemde tarımsal ürün talebinin ise % 0.05 arttığını bildirmiştir.

Gündoğmuş ve Tanrıvermiş (2001), Türkiye'de doğrudan gelir desteği pilot proje uygulaması yapılan dört ildeki pilot bölgelerde doğrudan gelir desteğinden yararlanan ve yararlanmayan üreticilerle işletme analizleri yaparak bu gruplar arasında bir karşılaştırma yapmış, ayrıca bu üreticilerin doğrudan gelir desteğine yaklaşımlarına, kamu ve özel kuruluşların doğrudan gelir desteği ile ilgili değerlendirmelerine yer vermiş ve son olarak da doğrudan gelir desteğinin ekonomik yönden ve genel değerlendirmesine değinerek, projenin geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunmuşlardır. Bu çalışma içerisinde Ankara-Polatlı ilçesi de ele alınmıştır.

Olhan (2001), dünyada ve Türkiye'de gübre destekleme politikaları ve turuncgil üreticilerinin gübre desteklemesi ile ilgili görüşlerini ve yaklaşımlarını incelemiştir.

TZOB'nin 1999-2000 Zirai ve İktisadi raporunda Türkiye'de uygulanan Doğrudan Gelir Desteği Projesi uygulamaları anlatılmış; uygulamanın sadece bitkisel üretimi kapsadığı, hayvancılığın ise göz ardı edildiği vurgulanmıştır (Anonim 2001^a). Türkiye'deki tarımsal işletmelerin % 36.7'sinin arazi büyüklüğünün 1-20 dekarlık işgücüne dayalı aile işletmelerden oluştuğu belirtilerek, bu üreticilerin destekten yeterli düzeyde yararlanamayacakları belirtilmiştir. Ayrıca raporda DGD'nin gelişmiş ülkelerden ABD'de tüm desteklerin içinde % 6'lık bir pay aldığı, pazar desteğinin %50, girdi kullanımına ait desteklerin ise % 10 oranında olduğu, AB'de ise bu destek oranlarının sırasıyla % 23, % 62 ve % 8 olduğu belirtilerek, ülkemizde de DGD desteğinin, tek başına uygulanmaması, destekleme politikası önlemlerinden biri olarak uygulanması gerektiği belirtilmiştir. Kuşkusuz çalışmanın geçmiş dönemlerdeki uygulamaları ele alması nedeniyle, içinde bulunulan dönemde bu oranlar önemli ölçüde değişmiştir.

Oyan (2001), Türkiye’de yürürlükte olan ekonomik istikrar ve yapısal uyum programlarının içeriği ve amacı hakkında bilgiler aktararak bu programların Türkiye ve tarım kesimi açısından eleştirisini yapmıştır.

Işın (2001), üreticilerin ve işletmelerin genel özellikleri yanında işletmelerde ürün deseni, ürün desenini belirleme şekilleri ve bunu etkileyen faktörlerin incelenmesi konusunda bir araştırma yapmıştır.

Özkaya vd. (2001)’nin araştırmalarında, tarımda destekleme politikaları hakkında geçmişteki uygulamalar ve yeni uygulamalar açısından değerlendirmeler yapılmış, eski ve yeni uygulamalar hakkında görüş ve önerilerde bulunulmuştur.

Eraktan (2001), tarımsal desteklemenin aynı zamanda tarımın korunması anlamına geldiği için destekleme ve korumacılık kavramlarının birbirine yakın anlamlar taşıdığını bildirmiştir. Araştırmacı, korumacılık kavramının destekleme kavramından daha kapsamlı olduğunu ve destekleme politikaları önlemlerinin çoğunun korumacılık yöntemleri arasında olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, ulusal ve uluslararası politika amaçları ve amaçlara göre kullanılan araçlar, Türkiye’de uygulanan destekleme politikaları, Avrupa Birliği ve Dünya Ticaret Örgütüne göre Türkiye’nin içinde bulunduğu durum gibi konular aynı araştırmacı tarafından irdelenmiştir.

Macguire (2001), hububat üretiminde bir yoğunlaşmanın söz konusu olduğunu bildirmektedir. Araştırmacı raporunda, dünyanın en büyük buğday üreticisi Çin’in son beş yılda ortalama buğday üretiminin 109 milyon ton olduğunu, Çin’in yıllık ortalama buğday üretiminin, uluslararası piyasalarda ticareti yapılan buğdayın tümüne eşdeğer olduğunu bildirmektedir. Son beş yıl dikkate alındığında sırasıyla dünyanın büyük buğday üreticilerinden AB’nin 90 milyon ton, Hindistan’ın 70 milyon ton, ABD’nin ise 63 milyon ton buğday ürettiğini, ancak bu ülkeler içinde ABD’nin dünyanın en büyük buğday ihracatçısı olduğunu açıklamıştır.

Kwa (2001), gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün yanlış yönlendirildiğini, bu sektöre kalkınma açısından daha çok kar merkezli bakıldığını belirtmektedir. Ayrıca

gıda güvenliği ve tarım ürünleri ticareti konusunda vizyon oluşturmayı üstlenenlerin başında DTÖ, IMF ve DB gibi uluslararası kurumlar olduğunu iddia etmektedir.

2001 yılında gelişmekte olan ülkelerdeki çiftçilerin % 96'sının dünya tarım ürünleri ticaretindeki paylarının sadece % 35 olduğu, ancak bu payın 1961 yılında % 40 dolaylarında gerçekleştiği ifade edilmiştir (Anonymous 2002).

Ritchie *et al.* (2002), çok uluslu tarım şirketlerinin tarımsal ürünlerin üretiminde, işletmesinde ve paketlemesinde önemli bir rol oynadıklarını bildirmişlerdir. Örneğin ABD'de hububat ticaretinin % 80'inin Cargill, ADM ve Zen Noh. isimli üç şirket tarafından gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Araştırmacılar dünya tarım ürünleri ve gıda piyasasında belirli ülkelerin hakimiyetinin olduğunu kabul etmekle birlikte, bu piyasada yer alan çok uluslu şirketlerin, dünya tarımını yönlendirmede ulus devletlerinden daha fazla etkili olabildiklerini ve bu durumun küreselleşmenin bir sonucu olduğunu ifade etmişlerdir.

Watkins (2002), bazı ülkelerde tarımda liberalleşmenin etkilerini şu şekilde açıklamıştır. Meksika, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşmasına (NAFTA) dahil olduktan sonra tarım piyasalarını liberalleştirmiştir. Sonuçta büyük firmalar bu durumdan çok büyük faydalar elde etmiştir. NAFTA altında Meksika hükümeti, fiyat desteği yerine doğrudan gelir desteğini yürürlüğe koymuştur. Bunun sonucunda Meksika'da 1993-1999 yıllarında mısır fiyatları reel olarak azalırken, ABD'nin Meksika'ya tahıl ihracatı 15 kat artış göstermiştir. Bunun sonucunda Meksika'daki çiftçilerin % 40'ının yoksulluk sınırının altında yaşamaya başladıkları belirlenmiştir. Diğer bir örnek Guyana'da ise 1985-1995 yılları arasında ABD'nin bu ülkeye olan tavuk eti ihracatında % 50'lik artış ile, Guyana'nın yurtiçi tavuk üretim sektörü tamamen ortadan kalkmıştır. Senegal, ithalat işlemlerindeki artış nedeniyle zorluklarla karşı karşıya kalmış durumdadır. Nüfusun % 75'inin tarımla uğraştığı Senegal'de 1995'den başlayarak tarifelerde % 10 indirim gerçekleştiği için ithalat (özellikle Tayland'dan) ikiye katlanmış durumdadır. Sonuçta Senegalli çiftçiler, Taylandlı büyük çiftçilerle rekabet edememişlerdir. İthalattaki bu artış, yurtiçi pirinç sektörünün baskı altına alınmasıyla sonuçlanmıştır.

Anonymous (2003), gelişmekte olan ÷lkelerin çoğunun DTÖ'nün taleplerini yerine getirdiği, yani "Yapısal Uyum Politikaları" nedeniyle çiftçilerine çok az destek verdikleri belirtilmiştir. Bu politikalar sonucunda bir çok gelişmekte olan ÷lkede sosyal harcamaların çoğunun IMF ve DB'nın isteği doğrultusunda kısıtlandığı ya da bunlar içinde bazı ÷lkelere DTÖ'nün esneklik tanınmasına rağmen bu ÷lkelerin söz konusu destekleri verecek kaynaklara sahip olmadıkları bildirilmektedir

Ertuğrul (2003), Türk tarımının Ortak Tarım Politikası'na uyumunun olası etkileri üzerinde durmuştur. Türkiye'nin olası üyeliği durumunda genel toplum refahı ve tüketiciler refahında artış, üretici refahında ise düşüşü varsaymaktadır. OTP çerçevesinde giderek önem kazanan kırsal ve çevresel destekler ve diğer AB kaynakları yetersiz kaldığı durumda üretici için ciddi bir refah kaybı olabileceği belirtilmiştir. OTP'na uyum sonucu AB ile eşitlenen tarım fiyatlarının önemli oranda düşebileceği, liberalleşme yönündeki gelişmelerle ise, bu düşüşün daha fazla olabileceği belirtilmiştir. Fiyatlardaki düşüşün üretimde de düşüşe yol açacağı belirtilmektedir. Dış ticarete de bir genişleme olmakla birlikte, ithalat artışının daha yüksek olacağı belirtilmiştir. Türk tarımının OTP'na uyumu ve tarım ürünlerinin serbest dolaşımı durumunda tarım işletmelerinin büyük bir bölümünün AB tarım işletmeleriyle rekabet edemeyeceği ve bu nedenle bu işletmelerin yapısının iyileştirilmesi, teknoloji kullanımı ve verimlilik düzeyinin artırılmasına yönelik önlemlerin gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca AB bütçesinden yapılacak harcamaların, OTP'daki yeni düzenlemelere bağlı olarak daha düşük değerler alabileceği belirtilmiştir.

Günaydın (2003), AB'deki hububat sektörü, Hububat Ortak Piyasa Düzeni, hububat müdahale sistemi ve hububat üreticilerine yönelik DGD ile ilgili uygulamaları anlatmış, bunun yanında Türkiye'de hububat sektörü ve hububat sektörünü ilgilendiren yeni politika ve önlemleri açıklamıştır. Bu çerçevede AB ve Türkiye'de hububat üreticilerinin desteklemelerle birlikte gelirleri karşılaştırılmıştır. Buna göre AB'de ortalama işletme büyüklüğüne sahip bir üretici Türkiye'deki üreticiden on kat fazla gelir elde etmekte, ölçek ekonomisi çerçevesinde Türkiye'de maliyetlerin daha yüksek olduğu dikkate alındığında bu farkın daha belirgin olduğu belirtilmekte, ayrıca gelir

düzeyini etkileyen unsurun fiyatlardan değil, verim ve ortalama işletme büyüklüğünden kaynaklandığı ileri sürülmektedir.

Kazgan (2003), tarım kesiminin iç ve dış dinamikler nedeniyle yaşanan sorunlara tekil üreticilerin tek başına çözüm bulamaması durumunda devletin bu kesime müdahalesinin zorunlu olduğunu, devletin belirli bir amaçla bu sorunun çözümü için aldığı önlemlerin tümünün, “Tarım Politikasını” oluşturduğunu ifade etmektedir.

Eraktan (2002), Türkiye’de tarımsal destekleme sistemindeki değişimi gerektiren içsel ve dışsal nedenleri açıklayarak, küreselleşmenin Türk tarımına ve tarımsal politikaya etkilerini araştırmış ve bu konuda uluslararası örgütlerin rolünü açıklamıştır.

Doğan (2004), kurumsal alt yapısı yetersiz olan bir ülkede tarımın, geçimlik üretim üzerine odaklanmakta olduğunu, bu durumda ülke için tarım ürünleri ticaretinin liberalleşmesinin bir anlam ifade etmediğini, ancak alt yapısı ve kurumsal fonksiyonları gelişmiş bir ülkede, tarım ürünleri ticaretinin liberalleşmesinden fayda sağlayacağını, çoğu gelişmekte olan ülkelerin ise, bu konuda alt yapısının yetersiz olduğunu bildirmektedir.

Eraktan vd. (2004), DGD kavramı açıklandıktan sonra dünyada ve Türkiye’de tarımın desteklenmesinde DGD sisteminin uygulanması açıklanmıştır. Türkiye’deki uygulama sonuçları genel olarak ve üreticiler bazında incelemiştir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Araştırmada Kullanılan Materyal

Araştırmanın materyali, Polatlı ilçesinde hububat üretimi yapan üreticilerle yapılan anketlerden toplanan birincil verilerden, Polatlı ilçesinde Tarım İlçe Müdürlüğü, Toprak Mahsulleri Ofisi Şubesi, tarımsal kooperatifler, tarım ilaçları bayileri ve muhtarlıklar gibi ilgili kamu ve özel kuruluşlarından toplanan bilgilerden ve ayrıca konu ile ilgili olarak bilimsel araştırmalar yanında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Ziraat Odaları, Araştırma Kuruluşları gibi birimlerin belge, araştırma ve yayınlarından oluşmaktadır.

3.2. Araştırmada Kullanılan Yöntem

3.2.1. Araştırma yöresindeki köylerin seçilmesinde izlenen yöntem

Araştırma kapsamına alacak köylerin ve üreticilerin seçilmesinde, ağırlıklı olarak bitkisel üretim yapılan ve bitkisel üretim içinde hububat üretimi yapan köyler bulunmaktadır.

İlçede toplam 92 köy ve bir de belde olmak üzere toplam 93 yerleşim birimi bulunmaktadır. İlçedeki üç köyde hayvancılık ağırlıklı üretim faaliyeti olduğundan, bu üç köy çıkartılarak hububat üretimi ağırlıklı 90 yerleşim birimi arasında, ilk aşamada yöreyi temsil edecek ve %10'a karşılık gelebilecek 9 köy gayeli örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Köylerin seçimi için gayeli örnekleme yapılırken ilçedeki sulu ve kuru arazi dağılımını temsil edecek oranda (1/3'ü sulu, 2/3'ü kuru) olması planlanmıştır. 2000 yılında da doğrudan gelir desteği alan 27 pilot köyün araştırma yöresini temsil edecek oranda köy seçimine girmesine de dikkat edilmiştir. Bu doğrultuda DGD pilot uygulamadan yararlanan üç köy seçilmiştir. İlk kez ülke çapında doğrudan gelir desteği uygulamasına geçilen yıl olan 2001 de anket çalışması yapılmıştır. Bu kriterlerin yanında köylerin seçiminde araştırmacının ulaşım ve mali imkanları da göz önüne

alınmıştır. Anket için seçilen köyler; Babayakup, Beyceğiz, Çekirdeksiz, Kargalı, Kıranharmanı, Kuşçu, Sarıhalil, Şabanözü ve Yenice'dir (Çizelge 3. 1).

Çizelge 3.1. Polatlı İlçesi'nde ankete dahil olan köyler ve özellikleri

	Sulu Arazisi Olan Köyler		Kıraç Arazili Köyler		TOPLAM
	Seçilen köy sayısı	Seçilen köyün adı	Seçilen köy sayısı	Seçilen köyün adı	
Pilot Projeye Dahil Olan Köyler	1	Kıranharmanı	2	Çekirdeksiz Kuşçu	3
Pilot Projeye Dahil Olmayan Köyler	2	Şabanözü Yenice	4	Babayakup Beyceğiz Kargalı Sarıhalil	6
TOPLAM	3		6		9

3.2.2. Örnek hacminin belirlenmesinde izlenen yöntem

2001 yılında Türkiye genelinde doğrudan gelir desteği uygulamasına başlanmıştır. Polatlı ilçesindeki üreticilerin tamamına yakınının doğrudan gelir desteğinden yararlanmak için başvuruda bulunduğu öğrenilmiştir. Örneklemede doğrudan gelir desteğinden yararlanmayan üreticilere de yer verilmiştir. Bunun için toplam köyler içinden seçilen dokuz köy belirlendikten sonra, bu köylerdeki üreticiler ve arazi büyüklükleri belirlenmiştir. Bunun için köy muhtarı ve köyün ileri gelenlerinden alınan bilgiler, ilçe müdürlüğü kayıtları ve TMO kayıtları yeniden gözden geçirilmiş, daha sonra doğrudan gelir desteği alan ve almayan tüm üreticiler işletme büyüklükleri itibarıyla saptanmıştır.

Araştırma kapsamına alınan köyler içerisinde tüm üreticilerin isimleri ve işledikleri alanlar ile ilgili bilgiler, birinci aşamada doğrudan gelir desteği alan üretici listelerinden, ikinci aşamada ise üreticilerin işlediği arazi miktarlarının köyün ileri gelenlerine sorularak yeniden düzenlenmesiyle elde edilmiştir. Tarımda mevcut destekleme politikalarının değiştirilerek çiftçilere doğrudan gelir desteği sağlanması ve kayıt sisteminin oluşturulması amacıyla ülke çapında uygulama başlatılmasına ilişkin 2000/2172 numaralı Bakanlar Kurulu Kararı'na (03/04/2001 tarihinde yayınlanan 24362 sayılı Resmi Gazete) göre, tarımsal üreticilere verilen destekler işlenen araziye ve 200 dekar tavanına göre verilmiştir. Ancak örneklemede örnek hacminin araştırıcının

zaman ve mali kısıtları nedeniyle çok yüksek olmasına yol açmayacak şekilde, arazi büyüklükleri 1-250, 251-500 ve 500 dekarдан büyük olacak şekilde gruplara ayrılmıştır. Üreticilerle ilgili yapılan örneklemede, üreticilerin işlediği toplam arazi büyüklüğünün (mülk arazi + kiraya ve/veya ortağa tutulan arazi – kiraya ve/veya ortağa verilen arazi) olarak dikkate alınması öngörölmüş, ancak eldeki mevcut listeler üreticilerin gerçekte işledikleri arazi büyüklüklerini yansıtmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle eldeki listeler, köyde ikamet eden, köyün önder kişilerine (muhtar, aza, üretici) sorularak yeniden düzenlenmiştir.

Köyün önder kişilerine sorularak düzeltilen yeni listeler ile doğrudan gelir desteğinden yararlanan üretici listeleri arasında işlenen arazi büyüklüğü bakımından önemli farklılık olduğu saptanmıştır.

Alınan desteklerin bir kısmı gerçekte tapu sahibi olan ve aynı zamanda arazisini işleyen üreticilere verilmiştir. Ancak bunun yanında tapu sahibi olup da arazisini işlemeyen, diğer bir deyişle kiraya veya ortağa veren kişiler de doğrudan gelir desteği alan üreticiler listesinde yer almıştır. Doğrudan gelir desteği alanlar listesinde köy dışında ikamet eden ve mülk arazisini işlemeyen kişiler, arazisini üreticilere kiraya ya da ortağa vermekte, ancak listede üretici olarak adı geçmektedir.

Yine doğrudan gelir desteğinden yararlanan üretici listesinde, verilecek yardım tavanının 200 dekar olması nedeniyle 200 dekarдан fazla arazisi olan üreticilerin işlediği arazi, listede en fazla 200 dekar olarak belirtilmektedir. 200 dekarдан fazla arazisi bulunan kişilerin bu uygulamadan haksız olarak yararlanma isteği ile sahip oldukları arazileri tapuda yakın akraba, eş ve çocukları üzerine gösterdikleri, yeniden düzenlenen bu listelerde belirlenmiştir. Buna göre bir işletmeye ait arazi büyüklüğü bir kaç kişi üzerinde görölmektedir. Ayrıca 200 dekarдан fazla arazisi olanların, bazı kişileri kiracı ya da ortakçı gibi göstererek doğrudan gelir desteğinden yararlanabildiği belirlenmiştir.

Tapusu olmayan, işlediği araziye kiraya veren veya ortakçılıkla işletilen ve ayrıca mirasta anlaşmazlık sebebi tapusu olmayan ve doğrudan gelir desteği alamayan

üreticiler de vardır. Doğrudan gelir desteği alamadığı halde listede adı geçen birkaç kişinin arazisini işleyen üreticiler yeniden düzenlenen listeye eklenmişlerdir.

Doğrudan gelir desteği alan üreticiler listesinde kendi arazisini işleyen, ancak komşu köyde ikamet eden üreticilere de rastlanmıştır. Bu üreticilerin oturdukları köylerinde de arazileri bulunmaktadır.

Kendi işlediği mülk arazi yanında diğer toprak sahiplerinden arazi kiralayan veya ortağa işleyen üreticilerin de bulunduğu, ancak bunların kendi mülk arazisi 200 dekardan az olsa da kiraya veya ortağa tuttuğu için doğrudan gelir desteğinden yararlanamadığı, bunun yerine doğrudan gelir desteğinden mülk arazisini kiraya veya ortağa veren kimselerin yararlandığı anket yapılan üreticiler ve köy yetkilileri tarafından da beyan edilmiştir.

Yukarıda belirtilen nedenlerle doğrudan gelir desteği listelerinin yeniden düzenlenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Yeniden düzenlenen üretici listeleri, oluşturulduktan sonra arazi büyüklüğüne göre tabakalı örnekleme için düzenlenen veriler SPSS paket programında bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Arazilerin farklı sınıflarındaki frekans dağılımlarına bakılarak, uygun tabaka büyüklüğü ve sayısına karar verilmiştir.

Populasyondan örnek hacmini belirlerken, Neyman tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle örneklemedeki amaç, populusyona ait tahminlerin doğruluk derecesini arttırmak, araştırmada farklı grupların yeterince sağlıklı şekilde temsil edilmesini sağlamak, ayrıca populusyonu homojen tabakalara ayırıp işletme büyüklüğünün varyansını azaltmaktır. Böylece daha küçük örnek hacmiyle sağlıklı ve ayrıntılı bir çalışma yapılabilmektedir. Neyman yönteminin yapısı gereği varyans yüksek çıkan gruplardan daha büyük örnek seçilecektir. Populusyonu temsil etmek üzere hesaplanan ortalama değerler ise ağırlıklı ortalama değerler özelliğindedir (Çizelge 3.2).

$$n = \frac{\sum(N_h \cdot S_h)^2}{(N^2 D^2 + \sum N_h \cdot S_h^2)}$$

n = Örnek hacmi

N = Populasyondaki birim sayısı

N_h = h. tabakadaki birim sayısı

S_h² = h. tabakanın varyansı

D² = d² / t²

d = populasyon ortalamasından izin verilen hata miktarı (populasyonun ortalama işletme genişliği 174 dekar olup, % 10'luk hata payı 17,4 dekara karşılık gelmektedir.)

t = izin verilen % 99 güvenlik derecesine karşılık gelen t tablo değeri (2,326)

Neyman paylaşımında seçilen örneklerin dağılımı da ağırlıklı ortalamaları dikkate alınarak yapılmıştır (Çizelge 3.2).

$$n_h = \frac{N_h S_h}{\sum N_h S_h} * n$$

Çizelge 3.2. Örnek hacmi ve görüşülmesi gereken üreticiler

Tabakalar da	İşletme Sayısı (N _h)	Varyans (S _h ²)	Standart Sapma (S _h)	N _h S _h	N _h S _h ²	Örneğe Giren Üretici Sayısı (n _h)
1-250	504	4020,21	63,41	31956,17	2026184,18	54
251-500	108	4410,45	66,41	7172,40	476328,33	12
501+	20	123353,73	351,22	7024,35	2467074,65	12
TOPLAM	632	-	-	46152,92	4969587,16	78

Tabakalara göre örnek hacmi belirlendikten ve örneklerin dağılımından sonra üreticilerin belirlenebilmesi için, üreticilerin köylere göre dağılımı ve her bir köydeki üreticilerin işledikleri araziye göre dağılımı dikkate alınarak üreticiler tesadüfi olarak seçilmiştir. Anket yapılacak olan üreticinin köyde bulunmadığı durumda yedek üretici ile anket yapılmıştır.

3.2.3. Verilerin toplanması ve değerlendirilmesi

Anket aşamasındaki izlenecek yöntemde hazırlanan anket formları araştırmanın amaçları, konusu ve araştırma yönteminin özelliklerine göre düzenlenmiştir. Anket formu hazırlanırken desteklemelerdeki değişim ile birlikte üreticilerin üretim ve pazarlama ile ilgili kararlarındaki değişim süreci göz önüne alınmıştır.

Anket formunda araştırmanın amacına uygun olarak, hane halkının nüfus ve işgücü durumu, alet-makine varlığı gibi işletme ile ilgili genel bilgiler yer almıştır. Bunun yanında ankette işletmenin hububat üretim dalı ile ilgili brüt karı verebilecek sorulara yer verilmiştir. Bu soruların sorulma amacı, hububat destekleme politikası kapsamında destekleme fiyatları, girdi sübvansiyonları, kredi faizleri gibi ölçülebilen destekler ile o üretim dalının masrafları ve üretim değerlerini belirlemektir. Anketteki yer alan diğer bulgularla ise desteklerdeki değişimlere bağlı olarak üreticilerin üretim alanlarında, verimde, ürün kompozisyonunda, girdi kullanım düzeylerinde ve satışla ilgili kararlarındaki değişimleri, ayrıca üreticilerin tarımsal destekler hakkındaki görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır.

Araştırmanın daha sağlıklı yürütülebilmesi amacıyla (anketleri değerlendirme, düzenlenen listeleri kontrol etme, vs) seçilen bu dokuz köyde köyün yetkili kişileri (muhtar ya da ihtiyar heyeti üyesi) ile köy anketi bilgi formu doldurulmuş, ayrıca deneme anketi de yapılmıştır. Buna göre ankette gerekli görülen bazı değişiklikler de yapılmıştır.

Örnekleme için düzenlenen listelere arazisini bizzat kendisi işleyen, ancak köy dışında ikamet eden kimseler de dahil edilmiştir. Bu kimseler, Polatlı, Ankara ve diğer illerden olabilmektedir. Anket yapmak için gidildiğinde bu kimselere ulaşamadığı takdirde anket, % 20 oranında yedek seçilen üreticilerle yapılmıştır.

Üreticilerle anket yapılmadan önce hem köy ileri gelenleri, hem de üreticiler ile araştırmanın amacı ve konusu ile ilgili ön görüşmeler yapılmıştır. Üreticilerle iyi iletişim kurmak, güven duygusu oluşturmak, araştırmanın kolay ve doğru şekilde yapılmasına yardımcı olmuştur.

İşletme masrafları hesaplanırken işgücü erkek işgücü birimi ve çekigücü dikkate alınarak hesaplanmıştır.

Elde edilen verilerin istatistik analizinde ise, işletme büyüklük grupları ile ele alınan söz konusu kriterler arasındaki ilişki MINITAB programında khi-kare analizyle

değerlendirilmiştir. Ayrıca, üreticilerin memnuniyetinde anlamlı olabilecek çeşitli değişkenler, çoklu regresyon probit tekniği ile analiz edilmiştir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Konu ile İlgili Genel Bilgiler

4.1.1. Tarımsal destekleme politikaları

4.1.1.1. Tarımsal destekleme politikası tanımı ve kapsamı

Tarımsal üretim faaliyetinin büyük çoğunlukla doğa koşullarına bağlı yapılmasından kaynaklanan risklere sahip olması, piyasa işleyişinin yönlendirilmesinde zorluklara yol açmaktadır. Ayrıca arz ve talebin esnek olmaması, sanayi ürünlerinde olduğu kadar üretim hacmine yön verme olanağının bulunmaması, tarım sektöründe genel ekonomi kurallarından farklı olarak bazı müdahalelerin kabul görmesine neden olmaktadır. Tarım ekonomisi, sadece tarım kesimini ilgilendiren olay ve nedenlerden değil, genel ekonomide gelişen olay ve nedenlerden de etkilenir. Tarım ekonomisi kapsamında ele alınan bütün bu kurallar, tarımın makro ve mikro düzeydeki konularının tümü ile ilgilidir. Tarım politikası da genelde tarım ekonomisinin makro düzeydeki konuları olan tarımın ülke ekonomisine katkısının artırılması, tarımsal üretimin yönlendirilmesi ve pazarlanması, devletin alımlar yoluyla piyasalara müdahaleleri, tarım kesiminde gelir ve refah düzeyinin yükseltilmesi, kırsal kalkınma gibi konuları içerir. Tarım kesimine yön verilmesi, tarım ve tarım dışı kesimler arasındaki ilişkileri düzenleyen kararlar, önlemler ve uygulamaların bütünü tarım politikasının konuları içinde yer alırlar. Uygulanan tarım politikası önlemleri, sadece tarım kesimini değil, diğer sektörleri de ilgilendirirken, sonuçları diğer kesimlerde de etkisini gösterir. Çünkü bu önlemler sadece tarım ürünleri üreticisini değil, toplumu temsil eden tüketiciyi, dolayısıyla tüm ekonomiyi etkiler (Eraktan. 2001). Örneğin toplumun temel gıdası sayılan ve stratejik ürün niteliğindeki buğdayın ya da dengeli beslenme açısından kırmızı etin üretim miktarı, kalitesi ya da fiyatı da genel ekonomi açısından önemlidir.

Politika, işleyen hukuk düzeni içinde belli yetkilerle donatılmış bir politik güç tarafından, bir amaca ulaşmak için mevcut olan yollar arasında seçim yapmak, belirli alanlarda izlenecek stratejileri seçmek anlamına gelmektedir. Ulusal düzeyde

politikaların belirlenmesinde, diğer örgütlenmeler yanında büyük çoğunlukla devlet rol üstlenmektedir. Ulusal düzeyde belirlenen devlet politikaları, toplumsal yaşamı düzenleyici, şekillendirici ya da işleyişinde herhangi bir değişiklik yaratıcı önlemler özelliğindedir. Bu önlemler; destekleme, kısıtlama ya da engelleme şeklinde ahnabilirler (Eraktan 2001).

Eraktan (2001), ulusal ekonomi politikasının bir dalı olan ulusal tarım politikasını, ülke tarımını belirli amaçlara erişebilecek şekilde yönlendirecek önlemlerin bütünü olarak tanımlamaktadır. İnan (1998) ise, üreticilerin ekonomik yaşantılarını iyileştirmek, tarımsal üretimi kamu yararına düzenlemek, kırsal toplumların refahını yükseltmek ve tüketicileri fiyat artışlarından korumak amacıyla uygulanan devlet önlemleri dizisi şeklinde tanımlamıştır.

Devlet belirlediği tarımsal politikalarla tarımın yapısını geliştirmeye yönelik olarak; tarımsal arazi mülkiyeti ve dağılımını, üretim miktarı ve desenini, ürün ve girdi piyasalarını, üreticilerin tarımsal gelir ve eğitim düzeyini, tarımsal alt yapıyı, tarımsal sosyal alanı, bölgesel alanı ve genel ekonomi politikası alanını düzenleyen çok çeşitli önlemler alabilmektedir. Kapsamı bu düzeyde geniş olan ulusal tarım politikası, tarımsal destekleme politikasının uygulama alanlarını da içine almaktadır. Dolayısıyla bazı politika uygulamalarında tarım politikası ile destekleme politikası uygulamaları örtüşmektedir.

Tarımın korunması, sürdürülmesi ve ilerlemesi amacıyla alınan önlemlerin hepsi tarımsal destekleme politikaları kapsamında yer alırlar. Bu kapsamda tarımsal ürünler için fiyat ve alım destekleri, tarım ürünleri dış ticaretine ilişkin üreticinin rekabet edebilirliğinin sürdürülmesi için bazı düzenlemeler, girdi ve kredi destekleri, fark ödemeleri, tarımsal ürünlerin üretimini teşvik edici ya da kısıtlayıcı ödemeler, tarıma yönelik altyapı yatırımları, eğitim, araştırma, yayım ve kontrol hizmetleri, pazarlama ve tanıtım çalışmaları gibi konulara yönelik devlet harcamaları tarımsal destekleme içinde ele alınır. Alınan bu önlemlerin tarımsal destekleme politikası içinde yer alması için tarımın korunması ve sürdürülebilirliği amacını taşıması önemlidir. Tarımsal destekleme politikaları ile ülke gereksinimlerine en uygun üretim deseninin sağlanması,

üreticinin korunarak uygun gelir olanağına kavuşturulması ve böylece tarımın ülke ekonomisine olan katkısının artırılması amaçlanmaktadır (Eraktan 1998). Bir tanımlamaya göre de destekleme politikası ile; tarımda yapısal gelişmenin ve sağlıklı işletme yapısının oluşturulması, tarım ürünleri fiyatları arasında istikrar ve ürünler arasında denge oluşturulması, üretici gelirlerinde devamlılığın ve dengeli dağılımın sağlanması, üreticilerin teknoloji, maliyet ve fiyat bakımından dünya ülkeleri ile rekabet edebilecek bir hale getirilmesi, öte yandan tüketiciye de istenen zaman, kalite, miktar ve fiyattan tarım ürünü sunulmasına katkıda bulunulması amaçlanmaktadır (Özkaya, vd. 2001).

Tarımdaki desteklemelerin yöntemi ve kapsamı ülkelere göre farklılıklar gösterebilmektedir. Aşırı müdahaleci tarımsal destekleme politikaları uygulayan ülkelerde bir çok ürün için aşırı üretim fazlalığı ve stoklar sorun yaratmakta iken, daha az müdahaleci karakter taşıyan gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde ise genelde üretimi ve verimi arttırmak amaçlanmaktadır.

Gelişmiş ülkeler başta olmak üzere hemen her ülke tarımını desteklemektedir. Ancak tarıma yönelik desteklemelerin düzeyi ve ülke gruplarına göre farklılıkları çeşitli şekillerde karşılaştırılmaktadır. Bunlardan biri de, üretici toplam gelirinde devlet desteğinin oranıdır. Buna göre, çiftçi gelirinin her 100 birimindeki devlet desteği ABD’de 22 birim, OECD ülkelerinde 40 birim, Avrupa’da 60 birim, Türkiye’de ise sadece 13 birimdir (Sayın. 2003).

Gelişmiş ülkelerde desteklemeden kaynaklanan üretim fazlalığı ve stok fazlalığının dış satımla azaltılması ile dış satım sübvansiyonları artmış ve sübvansiyon savaşının başlamasına yol açmıştır. Dünya ticaretindeki bu olumsuz gelişmelerin giderilmesi, korumacılığın ve sübvansiyonların azaltılarak serbest ticarete geçişin sağlanması amacıyla Dünya Ticaret Örgütü kurulmuş ve tarım ürünlerine yönelik uygulanmak üzere Türkiye dahil 149 ülke tarafından Dünya Ticaret Örgütü’nü kuran anlaşmalarla buna ekli Tarım Anlaşması imzalanmıştır (Sayın 2003).

DTÖ Tarım Anlaşması, gelişmiş ülkelerin daha kısa sürede ancak daha yüksek oranlarda gümrük vergilerinde, dış satım sübvansiyonlarında ve iç desteklerde indirimde gidilmesini öngörmüştür. Bu çerçevede anlaşmaya taraf olan her ülke tarım politikasını değiştirmiştir.

4.1.1.2. Türkiye’de tarımsal destekleme politikaları ve değişimi

Türkiye’de tarım politikalarının belirli bir plan dahilinde yönlendirilmesi planlı döneme geçişle başlamıştır. Planlarda tarım ve sanayi arasında dengeli bir gelişme esas alınmış, ancak ağırlık sanayiye verilerek tarıma ayrılan sabit sermaye yatırımlarının payı gittikçe azalmıştır. Aynı zamanda tarımda gerçekleştirilen yatırımlar öngörülen hedeflerin gerisinde kalmıştır. Planlı dönemin başlarında tarımsal üretimi arttırmak için yapılan ilk devlet destekleri tarım kesiminde verim artırıcı modern girdilerin kullanımını özendirme olmuştur.

1980 öncesi dönemde tarımda destekleme alımları yanında, girdi ve ürün bazında sübvansiyon ve prim ödemeleri yoluyla da destekleme anlayışı benimsenmiştir. Bu uygulamalar kapsam ve miktar itibarıyla yıldan yıla değişmekle birlikte uzun yıllar devam etmiştir. Bir destekleme politikası olarak girdi fiyatlarının iç piyasa ve dünya fiyatlarından daha düşük, çoğu kez maliyetinin altında bir düzeyde tutulması ile teknoloji kullanımını yaygınlaştırmıştır. Tarımsal kredi, kooperatifçilik, eğitim ve araştırma, yayım gibi faaliyetlere de yer verilen bu dönemde yapısal sorunlara yönelik köklü önlemler alınmamıştır. Ancak bölge ve havza bazında toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi ve köylere yönelik altyapı hizmetlerine önem verilmiştir.

Destekleme amaçlı tarımsal ürün alımlarından vazgeçme politikasının temelinde, ekonomik istikrar programındaki tarıma bakışı da özetleyen ‘rekabet edilebilecek ürünlerin üretimine devam edilmesi, rekabet şansı olmayan ürünlerin üretiminden vazgeçilmesi’ ilkesi bulunmaktadır (Yıldırım 2001). Gelişmelere bağlı olarak destekleme yapılan ürün sayısı azaltılmış, bazı istisnalar dışında sadece hububat, şekerpancarı ve tütün için destekleme alımı yapılmıştır. Daha sonra şeker ve tütün piyasalarını düzenleyen yasalarla şeker ve tütünün destekleme alımı kapsamı dışına

çıkarılması, tarımsal desteklemelerin finansmanı için TSK'ne ucuz kredi verilmesinden vazgeçilmesi gibi uygulamalar dolayısıyla, sadece hububata yönelik devlet destekleme alımı sürdürülmüştür. İkinci temel değişiklik, tarımsal girdilere uygulanan sübvansiyonlara son verilmesidir.

Tarımsal destekleme politikası ile ilgili yeni uygulamalar olarak, "Enflasyonla Mücadele Programı" ve ülke tarımının içerisinde bulunduğu koşullar gereği Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nca (TKB) "Tarımda Yeniden Yapılanma ve Reform Programı (Haziran 1999)" oluşturulmuş ve bu kapsamda pek çok alt projeye yer verilerek, yasal ve kurumsal yapıda birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Düzenlemelerle temelde, desteklemelerin doğrudan üreticiye destek şeklinde verilmesi ya da devlet yardımları şeklinde uygulanması yolu seçilmiştir. Tarım sektöründeki Reform Programı ve bu kapsamda uygulamaya konulan çeşitli projelerle; siyasi kaygularla destekleme alım politikası uygulamasından vazgeçilmesi, tarım politikalarının bir hükümet politikası olarak değil, devlet politikası şeklinde ele alınması, tarımla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında sıkı bir koordinasyon sağlanması ve mevcut dağınıklığın giderilmesi gibi hedefler belirlenmiştir (Anonim, 2002 a).

Tarım politikalarındaki yeni yönelimin ve reform programının başlıca özelliği ise; mevcut destekleme politikalarının safhalar halinde tamamen ortadan kaldırılarak yerine Doğrudan Gelir Desteği sisteminin getirilmesi böylece destekleme sisteminin değiştirilmesidir. Program kapsamında ayrıca; "Çiftçi Kayıt Sistemi Projesi" ve "Veri Tabanı Oluşturma" faaliyetleri de yer almaktadır.

Günümüzde doğrudan gelir desteği yoluyla çiftçi kayıt sisteminin oluşturulmaya çalışılması yanında, çeşitli doğrudan ödemeler (telafi edici ödemeler, prim ödemeleri, fark ödemeleri vd.), hayvancılık desteklemeleri, alternatif ürün projeleri ve halen devam edilen ancak sona erdirilmesi tartışılan hububat destekleme alımları başlıca tarım politikası araçları olarak görülmektedir.

Prim ödemeleri, tazminat ödemeleri ve fark ödemeleri şeklinde üreticiye yapılan ödemeler, pilot bölgelerde uygulanıp ülke geneline yaygınlaştırmaya çalışılan

doğrudan gelir veya gelire doğrudan destek programına uyum göstermekte ve fiyat desteği şeklindeki desteklemeye alternatif olarak görülmektedir. Bu ödemeler kapsamında fark ödemeleri, teşvik primleri (et, süt), ikinci ürün projesi kapsamındaki primler, nadas alanlarında baklagiller, yağlı tohumlar için sağlanan destekler ve tazminatlar (çayda budama, tütünde kota, fındıkta sökülme masrafı ve gelir farkı) gibi konulara da yer verilmektedir.

Doğrudan gelir ödemesi sistemi içine sonradan üreticilere mazot desteği, toprak analizi yaptırma desteği ve organik tarım desteği için ek ödemeler dahil edilmiştir.

Çiftçi kayıt sistemi için yönetmelik, doğrudan gelir desteğinin uygulamaya geçilmesinden dört yıl sonra 16 Nisan 2005’de 25788 sayılı Resmi Gazete’de ilan edilmiştir.

Türkiye’de hasar tespiti için yeterli istatistik verilerin olmaması, riskin yüksekliği ve ilginin yetersiz olması gibi nedenlerle tarımda sigorta sistemi gereğince geliştirilememiştir. Özel sektörün konuya ilgisi zayıftır. Konuya yönelik ‘Tarım Ürünleri Sigortası’ Kanunu 21 Haziran 2005 tarih ve 25852 sayılı Resmi Gazete’de henüz yayınlanmıştır. İlgili kanun Kasım ayında yürürlüğe girecektir. Bu Kanun ile devlet, doğal afetlerden zarar gören üreticilerin zararlarının çeşitli oranlarda karşılamaktadır.

Tarım kesiminin desteklenmesinde yararlanılan bir diğer araç da çeşitli vergi kolaylıklarıdır. Vergi kaynaklı desteklemelerin oranı her yıl Maliye Bakanlığı’nca yeniden düzenlenmekle birlikte bu kapsamda küçük çiftçi muafiyeti, en az geçim indirimi, Katma Değer Vergisi (KDV) iadesi, gelir vergisi indirimi gibi düzenlemeler bulunmaktadır.

4.1.2. Hububat destekleme politikaları ve değişim çizgisi

4.1.2.1. Avrupa Birliği'nde hububat destekleme politikaları ve değişim çizgisi

Avrupa Birliği'nde tarım politikalarının belirlenmesinde AB Konseyi, AB Komisyonu, Tarım Komitesi ve Hububat Yönetim Komitesi gibi kurumlar üst düzeyde rol oynamaktadır. Bunların yanında üye devletlerin tarımdan sorumlu bakanlıkları, müdahale kurumları, ödeme kurumları, üretici birlikleri, lisanslı özel depolar, akredite laboratuvarlar gibi kurum ve kuruluşlar ortak piyasa düzenlerine göre belirlenen kurallar çerçevesinde görevlerini yapmaktadırlar.

Ödeme ve müdahale kurumları, AB Ortak Piyasa Düzenleri çerçevesinde sistemin yürütülmesinde, müdahale alımı, depolama, iç ve dış satışların gerçekleştirilmesi gibi temel görevleri üstlenmektedir. Lisanslı özel depolar çok yaygın ve gelişmiş olduğundan müdahale kurumları stoklarını bu sözleşmeli depolar aracılığı ile depolamakta ve bu depoları düzenli olarak denetlemektedir. Üye devletler, müdahale alımlarının finansmanını kendi kaynakları ile karşılamakta, finansmanın faiz giderlerini ise FEOGA (Avrupa Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu) ödemektedir. Müdahale kurumunun, Ortak Piyasa Düzeni çerçevesinde kendi başına ürün alım fiyatını belirleme yetkisi bulunmamaktadır. FEOGA tarafından karşılanan ödemelerin uygulamasında ödeme kurumları sorumludur. AB'de toplam 96 adet akredite ödeme kurumu bulunmaktadır (Anonim 2005)

AB'de 1992 reformundan sonra 10 yıllık bir dönemde müdahale fiyatları azaltılarak dünya fiyatları düzeyine yaklaştırılırken bundan doğan üretici kayıpları doğrudan gelir ödemeleri (telafi edici ödemeler) ile karşılanmıştır. Gündem 2000 doğrultusunda alım fiyatlarının yıllar içinde kademeli olarak düşürülmesi öngörölmüş, müdahale fiyatlarındaki düşmeler, üretimle de ilişkili olan alan ödemeleri ile dengelenmeye çalışılmıştır.

1995 Uruguay Turu sonrası indirime konu olan gümrük vergileri ve dış satım iadeleri halen iç pazarları korumaya yönelik olarak kullanılmaktadır. Dışalım vergileri,

Topluluk dışalımçıları tarafından ödenir ve Tarım Anlaşması sonrası gümrük tarifelerine çevrilmiştir. Dışsattım vergileri, dünya fiyatları ile AB fiyatları arasındaki farkı dışsattımlardan karşılamaktadır. Dışsattımlardaki iadeler ise eskiden temsili piyasa fiyatı ile dünya fiyatı arasındaki fark olarak ödenirken, artık sabit miktarlar üzerinden verilmektedir.

1251/99 no'lu tarla ürünleri için destekleme sistemi oluşturulması konulu AB Konsey Tüzüğü ile buğdayın destekleme sistemi içindeki yeri yeniden belirlenerek aşağıdaki gibi açıklanmıştır (Anonim 2005).

- Alan ödemeleri, hektar başına ve bölgesel verim dikkate alınarak, bölgesel temel alanı geçmemek kaydı ile ekili alanlara ve zorunlu koruma alanlarına yapılmaktadır. Bölgesel temel alan 1989-1991 yıllarında bölgede ekilen ve nadasa bırakılan alanların ortalamasıdır. Alan ödemesi için başvuruda bulunan üretici, aynı zamanda zorunlu koruma alanı olarak arazinin belli bir kısmını üretimden çekme durumundadır. Üretimden çekilen bu kısım için de ayrıca üreticiye alan ödemesi yapılmıştır.
- Alan ödemelerinin hesaplanması için, her üye ülke geçerli kriterlere göre ortalama verim hesabını yaparak bölgesel planını hazırlamıştır. Burada amaç verimlilikte homojen alanlara ulaşmaktır. Üye ülkeler, kendi özel durumlarını ve bölgesel farklılıklarını da dikkate alarak, ortalama verimi hesaplamışlardır.
- Zorunlu koruma alanının 2000 döneminden 2007 dönemine kadar % 10 olarak uygulanması kabul edilmiştir. Ancak üye ülkeler bu oranı koşullara göre % 10 dan fazla olarak da uygulayabileceklerdir. Burada yapılacak olan ödemeler, beş yıllık bir süre baz alınarak toplu olarak da ödenebilir.
- Ayrıca zorunlu koruma alanı uygulamalarında verimli olarak çalışmayan üreticilerin ayrımı yapılmıştır. Buna göre bölgesel ortalama verimler dikkate alınmış ve arazisinde 92 tonun altında üretim yapan üreticiler bu uygulamanın dışında bırakılmışlardır. Alan ödemelerinin hesaplanması için, her ülke geçerli

kriterlere göre ortalama verim hesabını yaparak bölgesel planını hesaplamaktadır. Buradaki amaç, verimlilikte homojen alanlara ulaşmaktır. Üye ülkeler kendi özel durumlarını ve bölgesel farklılıkları da dikkate alarak ortalama verimi hesaplanmış, her üretim bölgesi için beş yıllık (1986-1990) verim ve alan detaylarını vermişlerdir. Ortalama tahıl verimi her bölgede en düşük ve en yüksek değerler dışında tutularak hesaplanmaktadır. Verimlerin belirlenmesinde sulanan ve sulanmayan alan ayrımı yapılabilmektedir.

- Her üye belirli kıstaslar çerçevesinde homojen verim bölgelerini gösteren bölgesel verim haritası oluşturmak zorundadır. Bölgesel temel alan 1989-1991 yıllarında bölgede ekilen ve nadasa bırakılan alanların ortalamasıdır. Üye ülkeye bağlı olarak bu alan ülke bazında tek alan da olabilmektedir. Zorunlu koruma alanı dahil ödeme yapılacak alan, temel alanı geçerse ödemelerde kısıtlama yapılabilmektedir.
- Zorunlu koruma alanı, üzerinde insan gıdası üretimine müsaade edilen alanlardır. Bu alanlara ilişkin ödemelere esas alınacak verim değeri, kuru alanlarda uygulanan verim esas alınarak bulunmuştur.
- Yapılacak ödeme, bölgesel verim planında yer alan ortalama tahıl verimi ile ton başına belirlenmiş olan yardım miktarı çarpılarak hesaplanmıştır.
- Alan ödemeleri; hububat, yem bitkileri ve üretimden çekilen alan için olup, müdahale fiyatlarının düşürülmesine bağlı olarak daha da arttırılmıştır.
- AB, bazı özel konumlu (Finlandiya ve İsveç gibi) ülkelere olumsuz iklim şartlarından etkilenen üretimin diğer ülkelerle rekabet edebilmesi için ilave ödeme yapmaktadır.
- Ayrıca bazı özel ürünlerde, örneğin makarnalık buğdayda belirlenen üretim bölgeleri için ton başına ilave ödemeler yapılmaktadır. Geleneksel alanlar dışında üretimi yapılan makarnalık buğday için de ek ödemeler yapılmaktadır.

- Alan ödemeleri, çok yıllık bitkilerin üretilmesi, mera olarak kullanılması, ağaçlık olması veya tarım dışı faaliyetlerin yapılması durumlarında yapılmamaktadır. Ancak alan ödemelerinin yapıldığı ürünlerle münavebeye giren, ürünlerin yetiştirilmesi durumunda, alanlarda artış olmadığı ispatlanarak alan ödemesi yapılabilir.

AB'nin 2003 yılı ortak tarım politikası reformu, doğrudan ödemelerin üretimle ilişkisinin kesilmesi konusunda (tek ödeme planı) üye devletlere 2007 yılına kadar uygulamayı erteleme hakkı tanımış, ayrıca bir çok ödemenin kısmen ya da tamamen üretim ile ilişkilendirilmesine devam edilmesine karar verilmiştir. Hububat Ortak Piyasa Düzeni ile ilgili olarak gündemde olan fiyat indiriminden vazgeçilmiştir. Üye devletlere getirilen değişikliklerin uygulanmasında önemli oranda tercih serbestisi tanınmış ve bu ülkelere çoğu alanda değişik seçenekler sunulmuştur (Baş 2004). Ayrıca bu reformla çevre koruma, gıda güvenliği, hayvan sağlığı konularında getirilen kurallara uyma zorunluluğu (çapraz uyum) getirilmiş ve bunun için çiftlik danışma sisteminin oluşturulması kararlaştırılmıştır. 2003 OTP reformunun temel amaçlarından birisi de kırsal kalkınma politikasının güçlendirilmesidir. Buna göre kullanılacak araçlardan ilki modülasyon uygulamasıdır. Modülasyon ile kastedilen doğrudan ödemelerde kullanılmak üzere ayrılan mali kaynağın bir kısmının kırsal kalkınma tedbirlerinin finansmanında kullanılmak üzere bu alana aktarılmasıdır.

2003 Reformu ile tek ödeme planına dahil edilmesi kararlaştırılan doğrudan ödemeler içerisinde; ekilebilir tarla alanı ödemeleri, sığır ve dana özel primi, süt ineği primi, kesim primi, sığır ulusal zarfları, yaygınlaştırma ödemeleri, mevsim dışı kesimler için verilen prim, yıllık koyun primi yer almaktadır.

Çizelge 4.1'de görüldüğü gibi AB'de hububat müdahale fiyatları yıllara göre azalma gösterirken doğrudan ödemelerde artış görülmüştür. 2003 reformunda hububat dışındaki diğer ürün gruplarında müdahale fiyatlarında azalma planlanmışken sadece hububatta fiyatların sabit kalması kararlaştırılmıştır. Aynı şekilde doğrudan ödemelerin ve eşik fiyatının da sabit kalmasına karar verilmiştir. Eşik fiyatı da planlı bir şekilde azaltılmaya devam etmektedir. 2003 yılında eşik fiyatı da sabit olarak belirlenmiştir.

2003 reformuyla doğrudan ödemelerin üretimden bağımsız niteliğe dönüştürülmesi genel ilke olarak benimsenmiş olsa da, üye devletler özellikle piyasalarda istikrarın bozulduğu ya da yeni ödeme planı nedeniyle üretimin sona ermesi riskinin ortaya çıktığı durumlarda çiftçilerine verdikleri doğrudan ödemelerin belirli bir kısmını üretim ile ilişkilendirebileceklerdir. Doğrudan ödemeleri üretimle ilişkilendirmeye devam etmeyi tercih eden ülkeler; tohumlar için yapılan doğrudan ödemeleri, ekilebilir tarla alanı ödemelerinin azami % 25'ini, koyun keçi primlerinin azami % 50'sini, sığır eti sektöründe ise süt ineği priminin tamamı ve kesim priminin % 40'ını reform öncesi uygulamalarda olduğu gibi sürdürme seçeneğine sahip olacaklardır. AB'ye üye devletler doğrudan ödemelerin % 10'luk bir bölümünü; ödemelerin üretimden bağımsız şekle dönüşmesiyle ortaya çıkabilecek olumsuz etkileri gidermek, pazarlama olanaklarını artırmak ya da organik tarım gibi belirli tarım türlerini özendirme amacıyla kullanabilmektedirler.

Çizelge 4.1. AB'de hububatta uygulanan fiyatlar (Euro/ton)

Yıllar	Hedef Fiyat	Müdahale Fiyat	Eşik Fiyat	Doğrudan Ödemeler	Üretici Eline Geçen Fiyat
1993/94	156,98	144,90	211,31	30,19	175,09
1994/95	144,90	130,41	199,24	42,26	172,67
1995/96	132,83	119,19	184,74	54,34	173,53
1996/97	-	119,19	184,74	54,34	173,53
1997/98	-	119,19	184,74	54,34	173,53
1998/99	-	119,19	184,74	54,34	173,53
1999/00	-	119,19	184,74	54,34	173,53
2000/01	-	110,25	170,89	58,67	168,92
2001/02	-	101,31	157,03	63,00	164,31
2003 ve sonrası*	-	101,31	157,03	63,00	164,31

*Ortak Hububat Piyasası Düzeni ile ilgili Avrupa Birliği Konseyi Tüzüğü, No 1784/2003 (Günaydın, 2003)

Tarla bitkilerine yönelik olarak ilk kez 1992 yılında yürürlüğe konan ekilebilir alan ödemeleri planı kapsamında alan ödemelerinden yararlanmak için başvuran üreticilerin sahip oldukları toprağın bir bölümünü üretim dışı bırakma zorunluluğu bulunmaktaydı. Temel zorunlu üretim dışı bırakma oranı 2006-2007 pazarlama yılına kadar % 10 olarak

belirlenmişti. Üreticilerin üretim dışında bıraktıkları alan karşılığında AB’de bölgelere göre değişen oranlarda alan ödemesi almaktadırlar. 2003 reformu ile üretim dışı bırakma uygulaması korunmakta olup, basitleştirilmiş ödemelere ilişkin referans dönemi (2000-2002) içinde zorunlu olarak üretim dışı bıraktığı alan miktarının esas alınması kararlaştırılmıştır. Bu alan yine aynı ödeme sistemine tabi olmakla beraber destekler söz konusu alanın üretim dışı bırakılması koşuluna bağlı olarak verilmiştir (Baş, 2004)

2003 OTP reformuyla birlikte hububat piyasası ile ilgili olarak (1784/2003 sayılı konsey tüzüğüne göre) müdahale fiyatının ve doğrudan ödeme düzeyinin korunması, ancak bu ödemeler için aylık bazda uygulanan artışların yarı yarıya azaltılması kararlaştırılmıştır. Bunun yanında çavdar, müdahale sistemi dışında bırakılırken enerji ürünlerine yönelik olarak yeni getirilen hektar başına 45 Euro’luk yardımın 1,5 milyon hektarlık bir garanti edilen azami alan için verildiği belirtilmektedir.

AB’nin geleneksel olarak tanımlanan bölgelerinde ödenen durum buğdayı yardımının 3 yıl içerisinde hektar başına 344.5 Euro’dan 285 Euro’ya düşürülmesi ve 2005 yılından itibaren bu ödemelerin üretim ile bağının kesilmesi ön görülmüştür. Durum buğdayı için iyi bölgelerde hektar başına 130,9 Euro olarak verilmekte olan yardımın ise 3 yıllık dönemin sonunda tamamen kaldırılması planlanmıştır. Buna ek olarak sadece geleneksel durum buğdayı alanlarında verilmek üzere hektar başına 40 Euro’luk kalite primi oluşturulmuştur.

4.1.2.2. Amerika Birleşik Devletleri’nde hububat destekleme politikaları ve değişim çizgisi

ABD’de tarım politikaları ve desteklemeler çıkarılan tarım kanunları ile yürütülmektedir. En son 1 Mayıs 2002 tarihinde yayımlanan Tarım Yasasına göre hububat üreticileri doğrudan gelir ödemeleri ve fiyat düşüşlerinden koruma ödemeleri, pazarlama yardım kredileri ve kredi telafi edici ödemelerle desteklenmektedir.

Doğrudan ödemelerde ürün bazında 1998-2001 döneminde üretimi devam etmekte olan tarım alanları dikkate alınmaktadır. Üretim alanı olarak belirlenmemekle birlikte, doğal

afetler nedeniyle zarar gören tarım alanları da sözleşmeye esas üretim alanı olarak alınabilmektedir. Sözleşmeye esas alan içerisinde uygulama kapsamına yeni alınan yağlı tohumlu bitkiler de bulunmaktadır. Söz konusu ödemeye esas alanlar için, her ürün için en az üç yıl yetiştirilmesi ve belirlenen temel alanın % 85'inin ödemeye esas olması koşulları aranmaktadır.

Ödeme almaya hak kazanan üretici, bir sonraki yılın ekim ayında hasat edeceği ürün için 1 Aralık'tan itibaren ödemenin % 50'sini, geri kalan miktarı ise ürüne bağlı olarak bir yıllık süreç içerisinde almaktadır. Tek üründe ödeme miktarının 2002 yasasında 40 bin doları geçmemesi öngörülmektedir.

Fiyat Düşüşlerinden Koruma Ödemeleri ise şöyledir: Belirlenen efektif fiyatlar, hedef fiyatlardan düşük olduğunda çiftçiye fark ödemeleri yapılmaktadır. Bu ödemelerin yapılmasındaki amaç üreticilerin fiyat düşüşlerinden olumsuz etkilenmemesidir. Ödemelerin belirlenmesinde bakanlık tarafından hesaplanan efektif fiyat, ürüne ait ortalama piyasa fiyatları alınarak belirlenmektedir. Hedef fiyat ise, ortalama üretici eline geçen fiyatlar, doğrudan ödemeler şeklinde ödenen fiyatlar dikkate alınarak, Tarım Bakanlığı tarafından belirlenir. Bu ödemeler için verim hesaplanırken 1998-2001 yıllarında kaydedilen alan temel alınarak, aynı yılların ortalama veriminin % 93,5'i ya da güncel verim ile temel alınan dönemdeki verim farkının % 70'i üzerinden hesaplanmaktadır. Üreticiler alacakları ödemelerin % 35'ini hasat sonrası Ekim ayında, diğer % 35'ini şubat ayında ve geri kalan miktarı da piyasa dönemi sonunda almaktadır. Tek üründe ödeme miktarı en fazla 65 bin dolar olarak belirlenmiştir.

Pazarlama yardım kredisi tarımsal krediye esas ürünlere verilmektedir. Üretici bu ürünlerde istediği krediyi piyasa fiyatının altında belirlenen tarımsal kredi faiz oranlarına göre kullanabilmektedir. Bir üreticinin alabileceği maksimum kredi miktarı 75 bin ABD dolardır.

Kredi telafi edici ödemeler programı kapsamında, pazarlama yardım kredisi kullanan üreticilere belirli ürünler için telafi edici ödeme yapılabilmektedir. Hububat üreticileri sadece yemlik hububatta bu ödemelerden yararlanmaktadır. Ödeme, belirlenen faiz

oranı üzerinden. o alanda kredi alınan ürün miktarı hariç olmak üzere üreticiye yapılmaktadır.

4.1.2.3. Türkiye’de hububat destekleme politikaları ve değişim çizgisi

Ülke tarım topraklarının (27,8 milyon ha) önemli bir bölümünde tarla tarımı (23,5 milyon ha) yapılmaktadır. Belirtilen tarla alanının da her yıl yaklaşık % 25’i (5 milyon ha) nadasa bırakılmaktadır. Geriye kalan ekili alanın (18,5 milyon ha) ise “% 75’inden fazlasını tahıl ekim alanı (13,9 milyon ha) oluşturmaktadır. Tahıl alanı içerisindeki en fazla pay 9,4 milyon ha ile buğdaya (% 68) aittir. Buğday ve arpanın toplam tahıl ekim alanındaki payı neredeyse toplam tahıl alanına denk (% 93) gelmektedir. Öte yandan, yine buğday ve arpanın toplam ekilen tarım alanı (nadas hariç) içerisindeki payı da % 60’lara ulaşmaktadır. Anlaşıldığı üzere hububat destekleme alım politikasının ülke tarımındaki olası etkileri oldukça geniş kesimleri kapsayacak özellikler taşımaktadır. Bunun yanında, ülkedeki yaklaşık 4 milyon adet tarım işletmesinin önemli bölümünün hububatla uğraşıyor olması da konunun önemini bir kat daha arttırmaktadır (Anonim, 2001a).

4.1.2.3.1. Girdi ve kredi destekleri

Türkiye’de uzun yıllar tarımsal üretimde verimliliği yükseltmek ve maliyetleri azaltmak amacıyla girdi desteği uygulanmıştır. Bu kapsamda başlıca girdi destekleri gübre, ilaç, tohum, fide, fidan, elektrik, sulama suyu, projeli hayvan, ithal damızlık ve suni tohumlama alanlarında olmuştur. Bunların bir kısmı bazı yıllar uygulamadan kaldırılmış ve sonra yeniden devam ettirilmiştir. TCZB tarafından piyasa faiz oranından daha düşük düzeyde olmak üzere tarıma verilen krediler de bu kapsamda belirtilebilmektedir. Ancak destekleme politikasındaki düzenlemelerde girdi ve kredi sübvansiyonları kaldırılmıştır. Ancak birkaç yıl sonra Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerinde tarımsal üretime yönelik yatırım ve işletme kredisi kullanılmasına ilişkin 2005/8378 No’lu Bakanlar Kurulu Kararıyla yeniden uygulanmaya başlamıştır (R.G.,18 Ocak 2005, Sayı:25704). Günümüzde DGD sistemine, mazot ödemeleri, organik tarım ödemeleri, toprak analizi ödemeleri dahil edilmiştir.

Tarıma verilen girdi destekleri içerisinde en fazla payı kimyevi gübreye verilen sübvansiyon destekleri almıştır. TCZB aracılığı ile tarıma sağlanan toplam girdi sübvansiyonlarının 1990 yılında % 82'si, 1995 yılında % 74'ü ve 1999 yılında ise % 80'i gübreye ait bulunmaktadır (Çizelge 4.2).

Kimyevi gübre sübvansiyon politikalarındaki en kapsamlı düzenleme 1980'li yıllarda gübre ticaretinin serbest bırakılmasıyla başlamış ve günümüze kadar pek çok değişiklikler yapılmıştır. Genelde, sübvansiyon oranlarının azaltılması ve desteğin üreticiye veya dağıtıcı kuruluşlara verilmesi konularında çeşitli düzenlemeler getirilmiştir.

Çizelge 4.2. TCZB tarafından tarım sektörüne verilen sübvansiyon ödemeleri (Milyon TL)

GİRDİLER	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Gübre	10,635.908	44.641.509	83.635.000	142.095.936	92.083.106	94.769.000	73.596.256	4.063.645
Tohum	64.263	188.556	768.000	1.600.579	1.339.610	2.496.000	1.199.907	673.064
Süt	1.969.452	4.780.156	6.425.000	8.535.402	10.447.430	11.653.000	11.699.507	10.281.538
Haç	1.137.373	2.548.538	3.789.000	8.878.455	10.329.970	12.340.000	18.214.801	3.508.113
Projeli	205.479	45.729	59.000	3.239				
Suü Tohum	3	33					1.072.618	725.155
İthal Damızlık	214.981	40.000	1.938.000	712.369	210.546		2.221.002	1.749.028
Yem							35.329.207	14.300.199
Et	145.748	18	12.000					
Teş.B.H.	17.983	31.908	37.000	2.129	4.377			
Sığır/Man							2.828.500	29.361.013
TOPLAM)	14.391.190	52.276.447	96.663.000	161.888.109	114.415.039	121.258.000	146.164.459	64.661.755

Kaynak: www.tarim.gov.tr/istatistikler/istatistikler.htm

İzlenen politikalar genelde destekleme oranının devamlı azaltılması yönünde gerçekleşmiştir. Ekonomik istikrar programının tarıma destek sağlayan KİT'lerin görev zararlarının karşılanmaması ve böylece girdi desteklemelerinden kaynaklanan Hazine'ye mali yükün önlenmesi yaklaşımı nedeniyle 21.09.2001 tarih ve 24530 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 2001/2960 sayılı BKK ile kimyevi gübrede destekleme uygulamasına son verilmiştir. Bunun yanında, kimyevi gübrelerin yurt içinden ve dışından tedariki, dağıtımı ve ticaretine ilişkin yeni düzenlemeler de getirilmiştir. Devlet, bu karar ile sadece gübre piyasasında denetleme görevini üstlenmiştir (Anonim

2001c). Çizelge 4.2'de 2002 yılında gübre desteği ile ilgili rakam ise, 2001 yılı bütçesinden devreden miktarı göstermektedir.

Dünyada çevreye uyumlu tarımsal üretimi öngören yaklaşımın da etkisiyle, hem toprağa ve çevreye olumsuz etki yapan, hem de üreticinin masraflarını yükselten kimyevi gübrenin, Türkiye'de de toprak analizine dayalı kullanımının yaygınlaştırılmasına dönük önlemler, yeni düzenleme ile arazisinde toprak analizi yaptıran üreticilere, arazilerinin bir bölümüne kadar doğrudan gelir ödemeleri kapsamında ek destekler verilmeye başlanmıştır.

Girdi desteklemeleri kapsamında uygulanmış olan bir diğer destekleme de tohum desteğidir. Tohum desteği ile üretim ve verimliliğin artırılması amacıyla daha düşük fiyatlardan ve daha yüksek kalitedeki geliştirilmiş çeşitlerin üreticinin kullanımına sunulması sağlanmıştır. Destekleme uygulanmış olan başlıca tohumlar; hibrit ayçiçeği, soya, çeltik, pamuk ve çeşitli yem bitkileri tohumlukları ile çayır mera tohumlarıdır. Tohum desteği yanında ülkede sertifikalı meyve ve asma fidanları da desteklenmiş ve desteklenmeye de devam edilmektedir. TKB, çeşitli projeler ve diğer finansman olanakları ile belirtilen tohumlukların bazı yıllarda bizzat dağıtımını da yapmıştır. Hububat üreticileri tohum desteklerinden TMO aracılığıyla yararlanmıştır.

Ülke genelinde 1985 yılından itibaren uygulanmaya başlanan tohum desteklemeleri her yıl Bakanlık tarafından belirlenen destekleme tutarının ilgili üretici kuruluşa verilmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir (Anonim 2000). Ancak 2001 yılında tohum desteği uygulamasına da son verilmiştir (Anonim 2001d). 2004 yılından itibaren yeniden doğrudan gelir ödemeleri kapsamında ek destekler verilmeye başlanmıştır.

1987 yılında başlatılan zirai mücadele ve hayvan sağlığına yönelik ilaç desteğinde; devletin korunma önlemleri kapsamında üstlenmiş olduğu ilaçlamalardan ücret alınmaktayken, üreticinin kendisinin yapmış olduğu korunmaya dönük ilaçlamalarda destekleme yapılmıştır. Önceleri fatura bedelinin sadece % 20'si oranında destekleme ödemesi yapılmaktayken 1999 yılından itibaren kullanılan ilacın içeriğine ve çeşidine bağlı olarak ilaç fatura bedelinin % 30'una kadar kısmı çiftçiye ödenmiştir (Anonim

2000). Ancak ekonomik istikrar programı nedeniyle 2001 yılında tarımsal mücadele ilaçları ile hayvan sağlığında kullanılan ilaçlar için destekleme ödemesine son verilmiştir (Anonim 2001d).

Tarımsal alanların sulanmasında ya doğrudan sulama amaçlı yapılan yatırımlardan ya da enerji üretim amaçlı yatırımlardan yararlanılmaktadır. Türkiye’de büyük ölçekli sulama yatırımları Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından yapılmakta ve yatırım masrafları için suyu kullananlardan katılım payı alınmamaktadır. Tesislerin işletilmesi için gerekli yıllık bakım ve onarım giderleri de DSİ tarafından yapılmakta veya yaptırılmaktadır. Ancak bu masrafların bir kısmı kullanıcılardan sulama bedeli olarak sağlanmaktadır. Alınan bedeller düşük olup toplanan tutarın masrafları karşılamaması durumunda aradaki fark DSİ tarafından “sulama sübvansiyonu” olarak karşılanmaktadır. Sulama pompalarında kullanılan elektrik ücretleri de diğer kullanımlara göre % 50-60 daha ucuz belirlenmektedir (Anonim 2000).

TCZB ve DEFİF’den yapılan düşük faizli tarımsal kredi uygulamaları da girdi destekleri kapsamında değerlendirilmektedir. TCZB doğrudan üreticiye düşük faizli kredi verdiği gibi TKK ve TSK aracılığı ile de üreticiye kredi olanağı sunmuştur. Kooperatif kanalı ile kullanılan kredilerin faizleri, diğer tarımsal kredilere uygulanan oranlara göre daha düşük tutulmuştur (Sayın 2003). Tarımsal krediler içerisinde hayvansal üretim kredilerine daha düşük faiz oranları uygulanmıştır. 2000 yılında her ikisi için de tek bir faiz oranı uygulanmıştır. 2000 yılına kadar destekli faiz oranı enflasyonun oldukça altında iken, 2000 yılından sonra enflasyon oranı dolayında faiz uygulamasına geçilmiştir.

Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası’na uyum amacıyla çıkarılması öngörülen Tarım Çerçeve Kanunu’na ve bu kanuna dayalı ikincil mevzuatın temelini oluşturmak için 30 Kasım 2004 tarih ve 2004/92 sayılı Yüksek Planlama Kurulu Kararı ile kabul edilen Tarım Stratejisi 2006-2010 Belgesi’nde öngörülen tarımsal destekleme araçları; doğrudan gelir desteği ödemeleri, fark ödemeleri, hayvancılık destekleri, “Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması” Programı destekleri, telafi edici ödemeler, ürün sigortası ödemeleri, kırsal kalkınma destekleri ve diğer desteklerdir. Diğer destekler adı

altında AR-GE hizmetleri, ihracat teşvikleri, gerektiğinde bazı girdi destekleri ve kredi destekleri yer almaktadır. Doğrudan gelir desteği sistemi için ayrılan %78'lik bütçe payı kademeli olarak azaltılarak % 45'e indirilmesi öngörülmektedir. Özellikle girdi ve kredi desteklerinin % 5'lik bütçe payına sahip "diğer destekler" sınıfı içinde yer alması ise düşündürücüdür. Belgede çiftçi kayıt sisteminin geliştirilmesine paralel olarak, alana dayanan ödeme kriteriyle belli ürünü üreten üreticilere DGD ödemeleri yapılması öngörülmüştür. Önce uygulanan destekleme araçlarından farklı olarak "Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması" Programı ve ürün sigortası ödemeleri bulunmaktadır.

Çizelge 4.3.TCZB tarafından tarımsal kredilere uygulanan faizler ve enflasyon oranındaki gelişmeler

Yıllar	Kredi Faiz Oranları (%)		Enflasyon (%)
	Bitkisel Üretim	Hayvansal Üretim	
1995	50,0	43,0	88,5
1996	50,0	43,0	74,6
1997	70,0	59,0	81,0
1998	65,0	54,0	70,2
1999	65,0	54,0	53,1
2000	40,4		51,4
2001	55,0		61,6
2002	59		29,7
2003	39		18,4
2004	28		9,2

Kaynak: www.tarim.gov.tr/istatistikler/tahminler/kredi/faiz.htm

4.1.2.3.2. Doğrudan gelir desteği

Dünyada giderek diğer destek şekillerinin yerine geçen doğrudan ödemeler, hedef üreticilerin gelirlerine kamu kaynaklarından yapılan transferler şeklinde tanımlanmaktadır. Bu destek şekli dünyada pek çok ülke tarafından tarımın desteklenmesinde bir politika aracı olarak kullanılmaktadır.

Dünyadaki DGD uygulamalarının temelinde diğer nedenler yanında DTÖ kuralları ile Tarım Anlaşması amaçlarından biri olan "piyasa çarpıklığının azaltılarak ticaretin

geliştirilmesi ve serbestleştirilmesi" düşüncesi yatmaktadır (Demirci, 2000). Çünkü belirlenen amaçların gelir destekli politikalarla gerçekleştirilmesinin diğer desteklere oranla daha az karmaşıklık oluşturduğu düşünülmektedir.

Doğrudan gelir ya da doğrudan yardım sisteminin uygulama şekilleri ülkelere göre farklılıklar gösterdiğinden tanımlamalarda da çeşitli farklılıklar gündeme gelmektedir. Ancak bunlardan bazıları üretimden bağımsız, bazıları da üretimle bağlantılı olan ödemelerdir.

Üretimden bağımsız olan ödemeler, üretimden ve piyasa fiyatlarından bağımsız olmayı gerektirir. Bu ödemelere konu olan ürünlerin üretim düzeyi hiçbir şekilde göz önüne alınmamaktadır. Ayrıca ödeme miktarı önceden belirlenerek, verim ya da piyasa fiyatlarındaki dalgalanmalara bırakılmamaktadır. Üreticilere yapılacak üretimden bağımsız ödemeler, üretimi etkilemeden sabit ekim alanı ve ortalama verim dikkate alınarak gerçekleştirilmektedir.

Üretimle ilişkili olan ödemelerde izlenen politika kapsamındaki hedef üreticilere belirli şartların ileri sürülmesiyle yapılan telafi edici ödemeler ve mevcut ürün piyasa fiyatı ile hedeflenen gelir düzeyini sağlayan ürün fiyatı arasındaki farkın, fark ödemeleri veya prim ödemeleri olarak üreticilere verilmesi şeklinde olabilmektedir (Babacan 1999). Doğrudan ödemeler sistemi, aralarında çeşitli konularda farklılıklar olmakla birlikte ABD, Meksika, AB, Bulgaristan, Romanya, Kanada, İsviçre, Japonya ve Kore gibi pek çok ülkede de uygulanan bir destekleme politikası aracı durumundadır.

Temelde bütün ülkelerdeki doğrudan ödemeler sistemine yönelik ortak amaç, destekleme harcamalarının en aza indirilmesi, üretimin üzerindeki kontrol gereğinin azaltılması veya kaldırılması, üretim ve ticarete piyasa güçlerinin etkin olması buna karşın üreticilerin gelirlerinin korunmasıdır. Doğrudan ödemeler sisteminin uygulandığı ülkelerdeki bir diğer ortak nokta, destekleme politikalarının sadece bununla sınırlı olmayıp, bunun dışında diğer destekleme araçlarının da uygulanmakta olduğudur. Bir başka ortak nokta ise doğrudan ödemeler sisteminin belirli konu, amaç veya ürün grubu için uygulanmasıdır. Öte yandan, bu sistemden yararlanmak için bir takım şartlar da

ileri sürülebilmektedir. Ayrıca bu sistem sadece üretimden bağımsız ödeme uygulaması olmayıp, genelde üretimle ilgili ve üretimi ilgilendiren ödemeler de yaygın olarak kullanılmaktadır. Doğrudan ödemeler sisteminin koordinasyonu için, önceden kayıt sisteminin tamamlanması ve uygulamayı yönlendiren kurumsal yapının hazırlanması da önemlidir.

Türkiye’de 2001 yılında DGD uygulamasıyla önce diğer bütün desteklemelerden vazgeçilerek, bunun yerine sadece doğrudan gelir desteğine geçişin öngörüldüğü ve tarımsal reform programı kapsamındaki düzenlemelerin de bu yönde gerçekleştirilmekte olduğu görülmektedir. Üretimden bağımsız olarak uygulanan doğrudan gelir desteği yönteminin Türkiye’de pilot uygulamasına 2000 yılında başlanmış olup, DGD’nin ülke genelinde uygulamasına 2001 yılından bu yana devam edilmektedir. Bu DGD sistemiyle birlikte amaçlanan çiftçi kayıt sisteminin oluşturulması için, 16 Nisan 2005 tarih ve 25788 sayılı Resmi Gazete’de “Çiftçi Kayıt Sistemi Yönetmeliği” işlerlik kazanmıştır.

Tarım arazilerinin verim kabiliyetleri, buralardan elde edilen ürünlerin pazar değerleri, maliyet düzeyleri gibi konular bölgeden bölgeye ve üründen ürüne farklılıklar göstermektedir. Türkiye’de 2001 yılında uygulamaya geçen doğrudan gelir ödemeleri, ürün ve bölge ayırımı gözetmeksizin birim alan dikkate alınarak yapılmaktadır. Ödeme miktarlarında kullanılan ölçüt şimdiye kadar devletin bütçe kısıtları dikkate alınarak yapılmıştır.

Ülke genelinde diğer desteklerden tamamen vazgeçilmesi ve sadece doğrudan gelir desteğine geçildiği ilk yıl üreticiler oldukça zor durumda kalmışlardır. Bunun nedeni olarak, tarımsal politikalarda izlenen söz konusu köklü değişikliğin yanında, kuraklığın, ülke genelinde yaşanan ekonomik krizin ve buna bağlı olarak alınan kredilerdeki yüksek faiz oranının da etkisi olmuştur. Kriz sonrası yıllarda önce üreticilerin kredi kurumlarına olan borçlarının ertelenmesi, DGD sistemi esas alınarak mazot desteği, sertifikalı tohum desteği, bazı bitkisel ürünler için prim ödemeleri, alternatif ürün ödemeleri, toprak analizi yaptırmayı teşvik için destek verilmesi DGD sistemine dahil edilmiştir. Bunun yanında kredi desteklerine yeniden başlanmıştır. 2005 yılında da çiftçi

kayıt sisteminin oluşturulması için yönetmelik hazırlanmıştır.

Uygulamanın başlangıcını oluşturması nedeniyle pilot uygulaması, TKB'nın 2000/14 nolu uygulama tebliğinde; Türkiye'de bazı bölgelerde çeşitli nedenlerle tapulama ve kadastrolama işlemleri noksan olduğundan bu durumun önlenmesi ve Türkiye genelindeki uygulama durumunda karşılaşılabilecek olası aksaklıkların önceden belirlenmesi amacıyla tarım arazilerinin kadastrodan geçme, ya da geçmeme kriteri göz önüne alınmıştır.

Pilot olarak seçilen illerde ödeme miktarı, dekar başına beş dolar olarak saptanmıştır. Ödemeler için üst sınır (aynı isme tapulu veya aynı kişi tarafından işletilen alan) 199 da, alt sınır ise 500 m² olarak belirlenmiştir. Ancak 500 m²'nin altında kalan alanlar dikkate alınmazken üzerindeki alanlar bir dekara tamamlanmıştır. Toplam ödemesi gereken bedel iki eşit dilim halinde (Antalya, Trabzon ve Adıyaman'da Temmuz ve Ekim aylarında, Ankara'da Kasım ve Aralık aylarında) üreticiye ödenmiştir.

DGD'nin ülke genelinde uygulanmasına 2001 yılında başlanmış ve uygulama devam etmektedir. Bu süreç içerisinde yapılan bir takım yasal düzenlemelerle uygulamanın yürütülmesinde oluşturulan kurumsal yapı Hazine Müsteşarlığı, Tarım Bakanlığı ve buna bağlı merkez ve taşra teşkilatlarından oluşmuştur. Ödeme miktarı 2001 yılında dekar başına 10 milyon TL olup aynı işletmede işlenen toplam arazinin 200 dekarına kadar ödeme yapılması ve 5 dekarın altındaki arazilerin de 5 dekara tamamlanması öngörülmüştür (md. 5). Pilot uygulamada ödenen destekleme tutarı 5 \$/da, ülke genelindeki uygulamada 10 milyon TL/da olarak verilmiştir. Öte yandan bir sonraki yıl için destekleme tutarının ne düzeyde olacağı ve bunun da nasıl saptanacağı belirlenmemiştir. Destekleme tutarına esas olacak bir katsayı, oran veya bir pariteden bahsedilmemiştir.

DGD'nin ülke genelinde devam ettirilmesini öngören ve 2002 yılını kapsayan ikinci düzenleme ise 2002/4165 Sayılı BKK ve buna ilişkin düzenlenmiş olan 2002/41 No'lu Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (TKB) ve Hazine Müsteşarlığı (HM) uygulama tebliği olmuştur. Bu düzenleme kapsamında da, önceki tebliğlerden farklı olarak çiftçi

tanımlanmasında 78 yaş sınırının aranması, destekleme ödemesi miktarının 13 milyon 500 bin TL'ye çıkarılması, iki taksitli ödemeden vazgeçilmesi gibi yeni düzenlemeler getirilmiştir.

Türkiye'de doğrudan gelir desteğinden yararlanılarak sistem içerisinde uygulanan diğer destekler içerisinde, fındık üreticilerine 2002 yılı gelir kaybının telafi edilmesi amacıyla 2003/5203 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) ile destekleme ödemesi yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak ödeme yapılacak üreticilerin seçiminde 2002/41 no'lu DGD uygulama tebliği uyarınca sadece kayıt yaptıran üreticiler dikkate alınmıştır. Böylece üreticilere kayıt sisteminin önemle üzerinde durulması mesajı verilmiştir. Anılan uygulamaya göre, kapsama giren üreticilere 500 da üst sınır olmak üzere dekar başına 13,5 milyon TL ödemesi kararlaştırılmıştır.

Hükümet, DGD sistemi içerisinde 2003/5514 Sayılı BKK ile mazot desteği verilmesine karar vermiştir. Bu kapsamda: 2002/4165 Sayılı BKK'na göre DGD için Çiftçi Kayıt Sistemi'ne dahil olan (Tebliğ:2002/41) üreticilere 2003 yılı için, arazi üst sınırı 500 olmak üzere dekar başına 3,9 milyon TL mazot desteğinin iki eşit dilim halinde ödenmesi kararlaştırılmıştır. Üstelik ikinci dilim destekten yararlanmak için de 2003 yılında kayıt sistemine başvuru yapılması koşulu getirilmiştir.

Ülkede bir yandan girdi desteklerini kaldırırken öte yandan üretim maliyetlerindeki yüksek payı ve dışa bağlı hammadde olması nedeniyle yükselen mazota sübvansiyon verilmesi yönündeki bir girdi desteğine yeniden başlanması, DGD'nin, piyasa koşullarının zorlaması nedeniyle üreticiyi tek başına koruyucu özellikte olmadığı görüşüne varılmış olmasıyla açıklanabilir.

2004 ve 2005 yıllarında tarımsal üretimle ilişkili olarak DGD ödemesi yapılmasına ve bu amaçla çiftçi kayıt sisteminin oluşturulmasına ilişkin tebliğlerde (Tebliğ No: 2004/22 ve Tebliğ No: 2005/21) DGD ödenecek üst limitinin 500 dekar olduğu belirtilmektedir. 2005 yılı konu ile ilgili tebliğde toprak analizi yaptırma ve organik tarım uygulamaları için sisteme dahil üreticiler, başvurmaları halinde alan ödemelerine ek olarak bu desteklerden faydalanabileceklerdir.

4.1.2.3.3. Destekleme alımları ve fiyat düzenlemeleri

Türkiye’de fiyat desteği ve destekleme alımları genelde bitkisel ürünlere yönelik olup, hayvansal ürünler ikinci planda kalmıştır. Bu uygulamada devlet tarafından bir taban fiyatı belirlenerek, piyasa fiyatlarının belli düzeyin altına inmesi önlenmeye çalışılmıştır. Ancak Türkiye’de genellikle destekleme alımı yapılan ürünlerin sayıları, destekleme alımı fiyat düzeyleri, fiyatların açıklanma zamanları devamlı tartışma konusu olmuştur.

Destekleme alımı fiyatları genelde hasat sonrası veya hasattan hemen önceki dönemlerde ilan edildiğinden; üreticinin ekim anındaki üretim kararlarında yol gösterici olmamıştır. Bu durum, üretimi düzenleme, pazarlama ve değerlendirme sorunlarını ortaya çıkarmış, buna bağlı olarak bazı yıllarda çeşitli ürünlere yönelik stoklar oluşmuştur. Destekleme kurumlarının ödemeleri zamanında yapmaması, gecikmelerin yaşanması gibi nedenler de üreticilerin borçlarını ödemede zor durumda kalmasıyla gelirlerinde düzensizliğe yol açmıştır. Destekleme alımı yapılan ürün miktarlarının üretime oranları 1990 yılından 2000’li yıllara kadar buğdayda % 5-25, şekerpancarında % 80-100, tütünde % 50-80, kütü pamukta % 15-30, fındakta % 30-40 ve ayçiçeğinde ise % 40-50 dolaylarında olmuştur (Yükseler, 1999).

Hükümet her yıl tespit ettiği fiyatlardan hububat destekleme alımı görevini TMO’ya vermiştir. Ancak son birkaç yıldır fiyat ilan ederek sınırlı miktarda destekleme alımı yapmaktadır. Bu sistem ayrıca dış ticaret önlemleri, ithalat ve ihracat vergileri ve ihracat sübvansiyonları ile de takviye edilmektedir.

Hububat ürünlerinin destekleme alım fiyatları yanında alım miktarları da önem taşımaktadır. Toplam hububat alım miktarının tamamına yakını buğday ve arpa (% 95’ den fazla) oluşturmaktadır.

2000 yılı sonrasında TMO’ca gerçekleştirilen destekleme alım miktarlarındaki gelişmeler Çizelge 4.4’de belirtilmiştir. TMO’nun 2000 yılına kadar % 20’lerde gerçekleşen toplam üretime göre alım oranları, bu yıldan sonra % 10 düzeyinin de altına düşmüştür. Destekleme fiyatlarındaki değişim incelendiğinde (Çizelge 4.5), 1999-2001

yıllarında buğday destekleme alım fiyatlarındaki artış, Toptan Eşya Fiyat artışlarının altında kalmıştır. Bu yıllar ülkede genel ekonomik kriz dönemine denk gelmektedir.

Çizelge 4.4. Hububatın destekleme alım miktarları (000 Ton)

Yıllar	Üretim (Ton)	Destekleme Alımı (Ton)	Destekleme Alımlarının Üretime Oranı (%)
1997	29720000	5857416	19,7
1998	33157000	8030848	24,2
1999	28860000	5542446	19,2
2000	32722000	3559083	10,8
2001	29545000	2444350	8,2
2002	30805000	872106	2,5
2003	30782000	1089741	3,5
2004	33995000	2368670	6,9

Kaynak: Anonim, 2005

Çizelge 4.5. Buğday destekleme alım fiyatları (TL/kg) ve destekleme fiyatındaki değişim (%)

Yıllar	I. Grup Ekmeklik Buğday	Artış (%)	TEFE Artış Oranı(%)
1995	7000	94,4	64,9
1996	18000	157,1	84,9
1997	33000	83,3	91,0
1998	53000	60,6	54,3
1999	80000	50,9	62,9
2000	102000	27,5	32,7
2001	164000	60,8	88,6
2002	230000	40,2	30,8
2003	325000	41,3	13,9
2004	370500	14,4	13,8

Kaynak: Anonim, 2005

Buğday destekleme alım fiyatlarının dünya fiyatlarıyla bir karşılaştırması yapıldığında ülke içi fiyatların dünya fiyatlarına göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir (Çizelge 4.6). Bu fark ülkede verimin daha düşük ve maliyetlerin yüksek olmasından kaynaklanabilmektedir.

Çizelge 4.6. Buğday fiyatlarındaki artış ve TMO ve dünya fiyatlarının karşılaştırması

YILLAR	TMO Başlangıç Alım Fiyatı (\$/Ton)	Dünya Buğday Fiyatı (FOB\$/Ton)
1995	165	160
1996	231	236
1997	235	170
1998	212	135
1999	193	110
2000	167	115
2001	150	132
2002	153	130
2003	220	144
2004	240	166

Kaynak: Anonim, 2005

Türkiye’de 1932 yılında buğdayın desteklenmesi görevi, Ziraat Bankası’na verilmiştir. Buna göre belirli bir taban fiyatı verilerek gerekli görülen yerlerde ürün satın alınmıştır. Daha sonra destekleme görevi TMO’ya verilmiştir.

TMO’nun amaç ve faaliyet konuları 1984 yılı TMO Ana Statüsü’nde yer almıştır. Buna göre, yurttan hububat fiyatlarının üreticiler yönünden normalin altına düşmesini ve tüketici aleyhine anormal derecede yükselmesini önlemek, piyasayı düzenleyici tedbirler almak, bu ürünlerin alım ve satımını yapmak, gerekli stokların tesisini ve muhafazasını yapmak TMO’nun temel görevleri arasındadır.

Kuruluş yıllarında buğdayla başlayan destekleme alımına daha sonra arpa, çavdar, yulaf, mısır, çeltik, haşhaş, baklagiller ve zaman zaman da patates gibi ürünlerle devam edilmiştir. Destekleme kapsamındaki ürünlerin kısıtlanması ile 1994 yılından itibaren nohut ve mercimek ürünlerinin destekleme alımına son verilmiştir. 2002 yılından itibaren TMO, müdahale fiyatları çerçevesinde bir alım politikası izleyerek buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır ve çeltik alımı yapmaktadır.

TMO destekleme alımlarında, aylara göre değişen destekleme fiyatları ve ürün çeşidine

göre ve değişen miktarlarda ilave ödeme yapılarak satın alınmaktadır. 2001/2002 döneminden itibaren hububat bedelinin % 50'si peşin ve kalan % 50'sinin daha sonra ödenmesi kararlaştırılmıştır. 2004 yılında alım politikalarında önemli değişiklikler yapılarak hububatın borsalarda da işlem görmesini teşvik etmek, ayrıca sertifikalı tohum kullanımını yaygınlaştırıp ürün kalitesini arttırmak amacıyla ürününü borsada tüccara veya sanayiciye satan üreticiler Kg başına 50 000 TL sertifikalı tohum desteği verilmiştir. Bu dönemde TMO ilk defa kooperatif ve birliklerden hububat satın almaya başlamıştır. Ayrıca aynı dönemde alt yapısı uygun olan 25 borsa ile anlaşma yapılarak TMO alımları borsa merkezlerine kaydırılmıştır. Bu uygulama ile piyasaların işlemesine katkıda bulunmak, üreticilerin borsa kültürünün gelişmesini sağlamak, ürünlerin kayıt altına alınması ve TMO'nun fiyatların serbest oluşumuna katkıda bulunması amaçlanmıştır. 2005 yılında üretim sezonunda yeni çıkarılan hububat ürünü alımı ve satımı ile ilgili Bakanlar Kurulu Kararı'nda özet olarak, TMO'nun sadece çiftçi kayıt sistemine kayıt yaptıran hububat üreticilerden ve üreticilerin ortağı olduğu kooperatiflerden alım yapacağı, TMO'nun hububat alımlarında sınır koymaya yetkili olduğu, alımların TMO'nun sabit ve/veya geçici işyerlerinde yapılacağı ve sabit TMO işyerlerine uzaklığı 40 km ve üzerinde olan üreticilere ilave alım fiyat farkı uygulanacağı bildirilmiştir.

TMO, 1993 yılından itibaren 2699 sayılı Umumi Mağazacılık Kanunu'na göre makbuz senedi düzenleyerek emanet alımı yapmaktadır. Umumi Mağazacılık faaliyeti ile destekleme alımları zamana yayılmakta, alım miktarı azalmakta, dolayısıyla finansman yükü hafiflemektedir. Üreticinin finansal gücünün yetersizliği, uygulamanın yeterince tanıtılmaması, üretimin standart kalitede olmaması, ürün çeşidinin fazla olması gibi nedenlerle bu uygulamadan yeterince fayda sağlanamamıştır. 1993/1994 alım sezonundan itibaren TMO Umumi Mağazacılık faaliyetlerine başlamış olup, bu uygulama halen devam etmektedir.

Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu 17 Şubat 2005 tarih ve 25730 sayılı Resmî Gazetede yayınlanmıştır. Bu yasa ile, tarım ürünleri ticaretini kolaylaştırmak, ürünlerin depolanması için bir sistem oluşturmak, ürünlerin sınıf ve derecelerinin yapılmasını sağlamak, ürün senedi çıkartmak ve standartları belirlenmiş ürünlerin ticaretini

geliştirmek amaçlanmıştır. Ürünün lisanslı depo işletmesine getirilmesi halinde söz konusu ürün için ürün senedi düzenlenir. Bu yasanın 2. maddesine göre TMO, umumi mağazacılık faaliyetlerini, Türk Ticaret Hükümleri doğrultusunda beş yıl daha yapabilecektir. TMO'nun hukuki yapısının beş yıl içinde yasaya uygun hale getirilmemesi durumunda Umumi Mağazacılık yapma yetkisi sona erecektir.

TMO'nun temel görevleri içinde yer alan yurтта hububat fiyatlarının üreticiler yönünden normalin altına düşmesini ve tüketici aleyhine anormal derecede yükselmesini önleyen piyasayı düzenleyici tedbirler almak ve bu ürünlerin alım ve satımını yapmak hükmüne göre; her alım döneminde TMO tarafından alınan ürünlerin satış fiyatlarına ilişkin yöntem ve esaslar bakanlar kurulu çerçevesinde belirlenerek uygulamaya konulmaktadır. Üretim ve stok miktarı ve piyasa şartları dikkate alınarak, peşin, vadeli, ihaleli ve işlenmiş madde ihracatına yönelik olarak 2002 yılından itibaren TMO'nun iç piyasaya yaptığı satışlarda görev zararı vermemiştir.

TMO'ne 2004 yılında önceki yıllarda sürdürmüş olduğu satış uygulamalarına ek olarak hububat kararnamesinde değişiklik yaparak, Dahilde İşleme İzin Belgesi kapsamında ihracat öncesinde un ve makarna sanayicilerine dünya fiyatlarından buğday satma imkanı tanınmıştır. Dahilde İşleme İzin Belgesi kapsamında yapılan satışlarla un ve diğer unlu mamullerin ihracatı iç piyasadan alınan ürünlerle karşılanarak, piyasadaki arz fazlası ihracata kaydırılmaktadır.

Sonuç olarak, hububat destekleme politikasındaki değişime bağlı olarak, TMO'nun piyasayı şekillendirmesi ve kurumsal yapısında bir değişim süreci yaşanmaktadır.

4.2. Alan Araştırması Bulguları

4.2.1. Araştırma yöresi ile ilgili genel bilgiler

Ankara İli Polatlı İlçesi coğrafi konum olarak Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi'nde, 39 derece 35 dakika kuzey enlemi ile 32 derece 08 dakika doğu boylamının kesiştiği noktada yer almaktadır. İlçe merkezinin deniz seviyesinden yüksekliği 876 metre, ilçenin toplam yüzölçümü ise 3789 km²'dir. İlçe, coğrafi olarak bir plato niteliği göstermektedir. İlçe topraklarının yaklaşık % 25'i düzlük, geriye kalan bölümü ise dalgalıdır. Polatlı'nın batısından Sakarya Nehri geçmekte, doğudan gelen Ankara Çayı ve batıdan gelen Porsuk Çayı Polatlı'da Sakarya Nehri ile birleşmektedir. İlçede karasal iklim egemendir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve kar yağışlıdır. Yıllık yağış miktarı ortalama 361 mm'dir. En yüksek sıcaklık ortalaması 29,6°C (Temmuz ayı) ve en düşük sıcaklık ortalaması ise -3,6°C (Ocak ayı)'dir. İlçe toprakları büyük ölçüde bozuktur. Doğal bitki örtüsü yok denilecek kadar zayıftır. Ormanlık alanların oranı yaklaşık olarak % 0,4, tarım alanlarının oranı % 65,11, çayır - mera alanlarının oranı % 17 ve diğer alanların oranı ise % 17,96 dır (Anonim 2004c).

2000 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre, Polatlı ilçesi toplam nüfusu 116.400'dür. Toplam nüfusun % 27,79'u köylerde yaşamaktadır. Nüfusun % 49,85'i erkek, % 50,15'i ise kadındır. İlçe halkının eğitim düzeyi de ülke genelinin üzerinde olduğu bildirilmektedir (Anonim 2001e).

İlçede belirlenen toplam 17600 tarım işletmesinin ortalama genişliği 140.17 dekadır. Bu büyüklük ülke genelinden (61 da) önemli düzeyde yüksektir. Ancak DGD kayıtlarına göre belirlenen bu rakam da fazla açıklayıcı değildir, bir ailede birden fazla üretici belgesi olduğu dikkate alındığında ortalama işletme genişliği belirtilen genişlikten de önemli oranda yüksek olabilmektedir. Ayrıca hazineden ya da arazi sahiplerinden arazi kiralayarak tarımsal üretim gerçekleştiren topraksız aileler de bulunmaktadır. Yöredeki tarım işletmelerinde teknoloji kullanım düzeyi ise, ülke ortalamasından daha yüksek olduğu bildirilmiştir (Anonim 2004c).

Tarım, ilçede ekonomik faaliyetler içinde ağırlıklı bir yere sahiptir. İlçede gerçekleştirilen tarımsal faaliyet içerisinde bitkisel üretim ağırlıklıdır. İlçedeki toplam 93 köyden 90'ında (% 96,77) başlıca gelir kaynağını bitkisel üretim oluşturmakta, diğer

üç köyde ise hayvancılık ağırlıklı tarımsal üretim yapılmaktadır. Toplam arazi varlığının % 65,11'i tarım arazisinden oluşmaktadır. Tarım arazisinin % 95,05'i ise tarla arazisidir. Tarla arazisinin % 79,02'si gibi önemli bir bölümünde hububat üretilmektedir (Çizelge 4.7).

Çizelge 4.7. Polatlı İlçesi'nde bitkisel üretim durumu

ÜRÜN CINSİ	EKİM ALANI (da)			VERİM (kg/da)	MİKTAR (Ton)
	Sulu	Kuru	TOPLAM		
Buğday	150.000	995.000	1.145.000	300	343.800
Arpa	-	600.000	600.000	230	138.000
Yulaf	-	44.000	44.000	210	9.240
Çavdar	-	14.000	14.000	275	3.850
Nohut	-	25.000	25.000	90	2.250
Mercimek	-	8000	8000	80	640
Soğan	40.000	-	40.000	5.000	275.000
Kimyon	-	49.000	49.000	60	3.240
Kavun	25.000	5.000	30.000	1.300	58.500
Karpuz	20.000	5.000	25.000	2.100	63.000
Ayçiçeği (Yağlık)	19.300	55.000	74.300	140	11.102
Ayçiçeği (Çekirdek)	-	15.000	15.000	120	1.200
Yonca	12.500	-	12.500	3.000	30.000
Şekerpancarı	52.000	-	55.000	5.000	260.000
Hıyar	1.310	-	1.310	1.850	2.423
Kabak	330	-	330	1.969	590
İspanak	240	-	240	600	147
Lahana	-	-	-	2.100	210
Marul	240	-	240	1.700	425
Patlıcan	300	-	300	1.164	351
Pırasa	100	-	100	2.200	210
Sarımsak	95	-	95	700	67
Turp	50	-	50	2.500	238
Armut	430	-	430	670	284
Elma	770	-	770	750	551
Erik	290	-	290	290	84
Kiraz	250	-	250	500	123
Vişne	450	-	450	610	274
Kayısı	850	-	850	500	430
Ayva	100	-	100	400	40
Ceviz	320	-	320	600	198
Üzüm	1.360	-	1.360	1.150	1.575

Kaynak: (Anonim 2004c)

Yöre topraklarında en fazla üretilen ürünler buğday, arpa, ayçiçeği ve şeker pancarıdır. Bunun yanında kavun ve soğan, kimyon ve kuru fasulye gibi ürünler yer almaktadır. İlçede tarımsal arazinin yaklaşık % 12'si sulanabilmektedir. Ayrıca kuru tarım arazisinin beşte biri nadasa ayrılmaktadır. Polatlı İlçesi bitkisel üretim durumu ayrıntılı olarak Çizelge 4.7'de gösterilmiştir.

Polatlı ilçesindeki hayvancılığın durumu Çizelge 4.8'de verilmiştir. İlçede hayvan varlığı içinde küçükbaş hayvan varlığı önemli pay almaktadır. Küçükbaş hayvan varlığının % 90,66'sını koyun ve % 9,34'ünü tiftik keçisi oluşturmaktadır. Büyükbaş hayvan varlığı ise sığırlardan oluşmaktadır. Sayılar dikkate alındığında sırasıyla yerli, melez ve kültür ırkı bulunmasına karşın, bu ırkların brüt üretim değerleri dikkate alındığında sırasıyla kültür, melez ve yerli ırk önem kazanmaktadır. İlçede kanatlı üretimi ve arıcılık faaliyetleri ise genelde iç tüketim için yapılmaktadır.

Çizelge 4.8. Polatlı ilçesi hayvancılık durumu

HAYVAN		ALINAN ÜRÜN		
CİNSİ	SAYISI	CİNSİ	VERİMİ	MİKTARI
SIĞIR Toplam	16.090	Süt	1670 L/Yıl	28.100.480 L
Kültür ırkı	4.500	Peynir	6 Kg süt=1 Kg p.	3.740.000 L
Karışık Melez	5.600	Et	230 Kg/1 adet	280.000 kg
Yerli	5.990	Et	145 Kg/1 adet	435.000 kg
KOYUN Yerli	91.700	Et	23 Kg/1 adet	138.750.000 kg
		Yapağı	1,5 Kg/1 adet	137.490 kg
		Deri	25 L/yıl-1,5 kg	59.000 adet
KEÇİ Toplam	9.100			
Kıl Keçisi				
Tiftik Keçisi	9.100			
Kanatlı	48.000	Köylerde eti ve yumurtası için besleniyor.		
Kanath	1.600.000	Et	2Kg/5 Devre	8.000.000 kg
Arı	900 Fenni	Bal	7Kg/Kovan	6290 Kg/bal-yıl
Arı	160 ilkel	Bal	5 Kg/Kovan	760 Kg/bal-yıl
Tavuk	60.000	Yumurta	120 adet/yıl	6.960.000 adet
Hindi	12.000	Et	15 Kg et/yıl	120.000 kg/yıl
Ördek	1.000			
Kaz	2.500			

Kaynak: (Anonim 2004c)

Türkiye'nin önemli tahıl ambarlarından birini oluşturan Polatlı İlçesi, aynı zamanda hububat ihtisas borsasına sahiptir. Bunun bir sonucu olarak Polatlı borsasında ilçede üretilen tahılın iki katı kadar bir tahıl alım satımı söz konusudur. İlçe ulaşım yönünden de avantajlı bir konumdadır. İlçede tarımın yanında, küçük ölçekli tarıma dayalı ve tarımsal sanayi işletmeleri önem kazanmaktadır.

4.2.2. İşletmelerin sosyo-ekonomik özellikleri

4.2.2.1. İşletmelerde nüfus ve işgücü durumu

4.2.2.1.1. Aile reislerinin nüfus ve işgücü özellikleri

Tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesine yönelik üreticilerin tutum ve davranışlarında yaş ve eğitim önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile reislerinin yaşları ve eğitim durumları Çizelge 4.9'de gösterilmiştir. Araştırmada, aile reislerinin hepsi 30 yaşından büyük çıkmıştır. İşletme büyüklükleri açısından ele alınan her üç grupta da 41-50 yaş grubunun en yüksek oranı oluşturduğu söylenebilir. Dolayısıyla, genel içerisinde en büyük yaş grubunu % 35,90 oranı ile 41-50 yaş grubu oluşturmuştur. En genç üreticiler ise, % 33,33 oranla ikinci grupta yer almakta, bunu % 25 ile üçüncü grup ve % 20,37 ile birinci grup üreticileri izlemektedir. Yaşlı üreticiler ise daha çok birinci grupta yer almaktadır. Yaşlı üreticilerin çoğunlukta oluşu, gençlerin kırsal kesimden göçlerinin devam ettiğini göstermektedir. Yapılan khi-kare testi sonuçları ise, aile reisleri yaşlarının işletme genişliğine göre değişmediğini göstermiştir.

Araştırma bölgesinde, aile reislerinin eğitim durumları incelendiğinde (Çizelge 4.9), okuryazarlık oranının oldukça yüksek olduğu (% 97,44) görülmektedir. Bununla birlikte her üç gruptaki üreticiler daha çok ilk öğretim düzeyinde eğitim almışlardır. Bunların toplam içindeki oranı % 67,95 olarak hesaplanmıştır. Lise ve üniversite düzeyinde eğitime sahip üreticilerin oranı, genel içerisinde % 20,51'dir. Khi-kare sonuçları, aile reislerinin eğitim durumunun işletme genişliğine göre farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır.

Çizelge 4.9. Aile reisinin yaşı ve eğitim durumu

		İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
		I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Yaş	30-40	11	20,37	4	33,33	3	25,00	18	23,08
	41-50	17	31,48	4	33,33	7	58,34	28	35,90
	51-60	11	20,37	2	16,68	1	8,33	14	17,94
	61+	15	27,78	2	16,66	1	8,33	18	23,08
	Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00
Ortalama Yaş		52,94		47,75		45,58		51,01	
s.d.:6 $\chi^2=5,402$ P=0,493 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).									
Eğitim	Okuryazar değil	2	3,70	0	0,00	0	0,00	2	2,56
	Okuryazar	7	12,96	0	0,00	0	0,00	7	8,98
	İlk öğretim	36	66,67	10	83,33	7	58,33	53	67,95
	Lise ve üstü	9	16,67	2	16,67	5	41,67	16	20,51
	Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00
s.d.:6 $\chi^2=7,688$ P=0,262 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).									

Çizelge 4.10'da, aile reislerinin iş deneyimleri gösterilmiştir. Aile reislerinin iş deneyimlerine bakıldığında, incelenen bütün üreticilerin % 25,64'ünün 5-20 yıllık iş deneyimine sahip oldukları görülmektedir. Aile reislerinin işletme büyüklüklerine göre iş deneyimlerini incelediğinde, her bir işletme grubunda en fazla iş deneyiminin yine 21-30 yıllık grupta olduğu görülmektedir. Başka bir deyimle işletmeler, yaşlı ve deneyimli üreticiler tarafından işletilmektedir.

Çizelge 4.10. Aile reisinin iş deneyimi

İş deneyimi (yıl)	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
5-20	13	24,07	4	33,33	3	25,00	20	25,64
21-30	18	33,33	4	33,33	6	50,00	28	35,90
31-40	11	20,37	1	8,34	2	16,67	14	17,95
41+	12	22,23	3	25,00	1	8,33	16	20,51
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00
s.d.:6 $\chi^2=2,984$ P=0,811 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).								

4.2.2.1.2. Üretici ailelerinin nüfus ve işgücü özellikleri

Çizelge 4.11'e göre incelenen işletmelerde nüfusun % 49,16'sı kadın, % 50,84'ü erkek bireyler oluşturmaktadır. Aile başına ortalama nüfus 4,59 kişidir. İşletme büyüklükleri arttıkça hanedeki ortalama nüfus da çoğalmaktadır. Hane halkının % 42,56'sı 25 yaş ve

altındadır. Bu nüfus grubunun en fazla yer aldığı işletmeler 500 da ve üstünde arazi genişliğine sahip işletmelerdir. Oysa bu oran diğer iki grupta % 37-38 dolaylarındadır. 51 ve üstü yaşlardakilerin en fazla olduğu grup ise 1-250 da genişliğinde araziye sahip olan işletmelerdedir. Kısacası işletme büyüdükçe işletme başına düşen nüfus artmakta ve yaş ortalaması azalmaktadır. Khi-kare sonuçları da, hane halkı yaşının işletme genişliğine göre değiştiğini göstermektedir (Çizelge 4.11).

Çizelge 4.11. Hane halkının nüfus yapısı ve eğitim durumu

NÜFUS		İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
		I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501+ da)			
		Sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Cinsiyet	Kadın	100	44,64	30	52,63	46	59,74	176	49,16
	Erkek	124	55,36	27	47,37	31	40,26	182	50,84
	Toplam	224	100,00	57	100,00	77	100,00	358	100,00
	Ort. hane halkı say.	4,15		4,75		6,42		4,59	
s.d.:2 $\chi^2=5,552$ P=0,062 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).									
Yaş	0-6	14	6,25	3	5,26	10	12,99	27	7,54
	7-25	71	31,70	18	31,58	36	46,75	125	34,92
	26-50	77	34,38	23	40,36	23	29,87	123	34,36
	51-75	57	25,45	10	17,54	5	6,49	72	20,11
	75	5	2,22	3	5,26	3	3,90	11	3,07
	Toplam	224	100,00	57	100,00	77	100,00	358	100,00
s.d.:8 $\chi^2=20,931$ P=0,007 Araştırılan özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).									
Eğitim	Okul çağında değil	15	6,70	2	3,51	8	10,39	25	6,98
	Okuryazar değil	3	1,34	0	0,00	0	0,00	3	0,84
	Okuryazar	38	16,96	15	26,32	14	18,18	67	18,72
	İlköğretim	144	64,29	31	54,38	36	46,76	211	58,94
	Lise ve üstü	24	10,71	9	15,79	19	24,67	52	14,52
	Toplam	224	100,00	57	100,00	77	100,00	358	100,00
s.d.:8 $\chi^2=17,215$ P= 0,028 Araştırılan özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).									

Araştırma yöresindeki nüfusun eğitim durumları incelendiğinde ise, okuryazar olmayan nüfus, genel içinde sadece % 0,84'tür. Okuryazarlık oranı; toplam nüfustan okul çağında olmayan nüfus çıkarıldıktan sonra, bunun içinde okuryazar ve eğitim görenlerin oranı bulunarak % 99,10 olarak hesaplanmıştır. Nüfus içinde, genelde en fazla % 58,94 oranıyla ilköğretim düzeyinde okul mezunları yer almaktadır. Okuryazar olmayanlar sadece birinci gruptaki işletmelerde bulunmaktadır. Lise ve üzerinde eğitim alanlar birinci grupta % 10,71, ikinci grupta % 15,79 iken üçüncü grupta % 24,67'dir. Bu da bir yerde ekonomik varlıkla eğitim arasında bir ilişkinin varlığını işaret etmektedir. Khi-kare analizinde de hane halkının eğitim durumunun işletme genişliğine göre değiştiğini göstermektedir (Çizelge 4.11).

4.2.2.2. Arazi kullanım ve mülkiyet durumu

Arazi dağılımı işletmeler genelinde incelendiğinde, kullanılan tarla arazisi, toplam tarım arazisi içinde yaklaşık % 80, nadasa bırakılan arazi ise % 19'lük pay almaktadır. Geri kalan tarım arazisinin yaklaşık % 1'i bahçe ya da diğer arazi çeşitlerini kapsamaktadır. Sulanan tarla arazisinin toplam tarım arazisi içindeki payı ise yaklaşık % 18'dir (Çizelge 4.12). Sulanabilir tarla arazisi az olduğu için nadasa bırakılan arazi miktarlarını da olağan karşılamak gereklidir.

Çizelge 4.12. İncelenen işletmelerde ortalama arazi varlığı

Arazi Çeşidi		İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
		I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
		Dekar	%	Dekar	%	Dekar	%	Dekar	%
Tarla	Sulu	38,68	23,59	65,58	17,89	162,83	14,92	61,92	18,32
	Kuru	101,48	61,89	248,33	67,74	664,16	60,85	210,64	62,30
Nadas		22,85	13,94	50,83	13,87	262,50	24,05	64,28	19,01
Bahçe		0,83	0,51	0,58	0,16	1,91	0,18	0,96	0,28
Hiç ekilmeyen		0,13	0,07	1,25	0,34	0,00	0,00	0,28	0,09
Toplam		163,97	100,00	366,57	100,00	1091,40	100,00	338,08	100,00

Arazinin mülkiyet durumuna bakıldığında, işletmeler ortalamasında % 85,49'luk payla mülk arazisinin ilk sırada olduğu, bunu % 11,13 ile ortaklıkla işlenen arazinin izlediği; kira ile işlenen arazinin % 3,38 olduğu saptanmıştır (Çizelge 4.13).

Çizelge 4.13. İncelenen işletmelerde ortalama arazi mülkiyet durumu

Arazi Mülkiyeti	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Da	%	da	%	da	%	da	%
Mülk	139,95	85,35	309,95	84,55	939,02	86,05	289,04	85,49
Ortağa alınan	15,77	9,62	47,49	12,96	126,08	11,54	37,62	11,13
Kiraya alınan	8,25	5,03	9,13	2,49	26,30	2,41	11,42	3,38
İşlenen toplam arazi	163,97	100,00	366,57	100,00	1091,40	100,00	338,08	100,00

Ortaklıkla işlenen arazi oranları, birinci grup işletmelerde % 9,62, ikinci grup işletmelerde % 12,96, üçüncü grup işletmelerde ise % 11,54'tür. Bu dağılımdan çıkan en önemli sonuç; mülk arazinin önemli ve yaygın olmasıdır.

4.2.2.3. Tarım dışı gelir

İşletmeler ortalamasında sadece tarımdan gelir sağlayanların oranı % 58,97'dir. İşletmeler ortalamasında tarımsal gelir yanında tarım dışı geliri olanlar ise genel olarak % 41,03 oranında bulunmuştur. Ayrıca tarım dışı geliri olanların içinde sırasıyla memur ve işçi emeklileri, işçiler ve esnaf yer almaktadır. Yapılan khi-kare analizde, üreticilerin tarım dışı gelire sahip olup olmaması, işletme genişliğine göre değişmemektedir (EK 1).

4.2.2.4. Üretim deseni

Üretim deseni içinde üretim paylarına göre en çok yetiştirilen ürünler buğday, arpa, ayçiçeği, şeker pancarıdır. İşletme başına üretilen ürünler içinde en büyük payı % 84,95 ile hububat grubu oluşturmaktadır (Çizelge 4.14). Bu ürün grubu içinde buğday, arpa ve yulaf yer almaktadır. Hububat grubu ürünler içinde sulu şartlarda sadece buğday üretimi sınırlı olarak yapılmaktadır. Üretim deseni içinde birinci sırayı buğday, ikinci sırayı arpa almakta, bunu ayçiçeği ve şeker pancarı izlemektedir. Araştırma alanında tarla tarımı ve özellikle de hububatın çok önemli bir pay tuttuğu görülmektedir. Bu üretim deseni, kuru tarım koşulları ve Orta Anadolu'nun üretim desenine ve ekolojik koşullarına uygundur.

Çizelge 4.14. Yetiştirilen ürünlerin ortalama ekiliş alanları

Ürünler	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL		
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III:GRUP (501-+ da)				
	Miktar (da)	%	Miktar (da)	%	Miktar (da)	%	Miktar (da)	%	
Buğday	Sulu	18,85	13,37	38,42	12,21	19,16	10,45	32,22	11,80
	Kuru	74,48	52,82	173,33	55,09	436,25	52,88	145,34	53,26
	Toplam	93,33	66,19	211,75	67,30	522,50	63,33	177,56	65,06
Arpa	23,48	16,65	64,17	20,40	175,00	21,21	53,05	19,44	
Yulaf	0,74	0,53	0,00	0,00	4,58	0,56	1,22	0,45	
Hububat toplamı	117,55	83,37	275,92	87,71	702,08	85,10	231,33	84,95	
Şeker pancarı	8,31	5,90	6,67	2,12	25,00	3,03	10,63	3,89	
Ay çekirdeği	5,80	4,11	10,17	3,23	41,67	5,05	11,99	4,39	
Soğan	3,33	2,36	6,25	1,99	7,50	0,92	4,42	1,62	
Kavun	1,67	1,18	4,17	1,32	8,33	1,02	3,08	1,13	
Karpuz	2,22	1,58	6,67	2,12	11,67	1,42	4,35	1,60	
Kimyon	0,85	0,60	4,17	1,32	28,33	3,42	5,59	2,05	
Diğer	1,26	0,90	0,58	0,19	0,41	0,04	1,03	0,37	
Toplam	140,99	100,00	314,60	100,00	825,00	100,00	272,92	100,00	

4.2.2.5. Hayvan varlığı

Araştırma bölgesindeki bütün işletme büyüklük gruplarında hayvancılık yapılmaktadır. Fakat her işletmede hayvancılık yapılmamaktadır. Süt sığırcılığında en çok melez ırk yer almakta, bunu yerli ve kültür ırkı izlemektedir. İşletme başına birinci grupta 1,54, ikinci grupta 3,17 ve üçüncü grupta 6,42 baş inek düşmektedir. Ayrıca yerli ırkın birinci grup işletmelerde ağırlıklı olarak yer aldığı görülmektedir. İşletmelerdeki arazi varlığı büyüdükçe kültür ve melez ırktaki hayvanların sayısı artmakta, birinci grupta bulunan küçük işletmelerde ise daha çok yerli sığır ırkı yetiştirilmektedir. Bilindiği gibi, yerli ırkın verimi düşük olmakla beraber, çevreye uyumu ve meralarda bakımı kolaydır. Kültür ırkının ise, yerleşik olarak barnaklarda ve kesif yemlerle beslenmesi gerekmektedir. Küçük ölçekli üreticilerin buna gücü yetmediği için, yerli ırk hayvan beslemeyi tercih etmektedir. Ayrıca küçük işletmelerdeki hayvanlar daha çok öztüketim yapmak amacıyla beslenmektedir (Çizelge 4.15).

Çizelge 4.15. İncelenen işletmelerde ortalama hayvan varlığı (Baş)

Cinsi	İşletme Büyüklük Grupları			GENEL
	I. GRUP (1-250 da)	II. GRUP (251-500 da)	III. GRUP (501-+ da)	
İnek	Kültür	0,04	0,75	0,42
	Melez	0,63	2,42	5,83
	Yerli	0,87	0,00	0,17
	TOPLAM	1,54	3,17	6,42
Koyun	8,88	9,17	43,33	14,23
Keçi	0,00	0,00	8,33	1,28
Kümes hayvanı	5,74	5,00	2,92	5,19

Araştırma alanında küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde, koyunculuk önem kazanmaktadır. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği birinci ve ikinci grup işletmelerde daha çok öztüketim, 3. grupta ise ticari amaçlı yapıldığı söylenebilir. Kümes hayvanları ise aile ihtiyacını karşılamaya yöneliktir. Ayrıca bölge üreticileri birkaç yıl öncesinde tiftik keçisi yetiştiriciliği yaptıklarını, herhangi bir desteklemenin olmaması nedeniyle küçük ve orta işletmelerin bundan vazgeçtiklerini bildirmişlerdir. Sadece 501 da ve daha fazla araziye sahip işletmelerde keçi yetiştiriciliğinin yapıldığı belirlenmiştir.

4.2.2.6. İşletmelerin alet ve makine varlığı

İşletmelerdeki makineleşme durumu incelendiğinde genel olarak arazi büyüklüğü arttıkça, işletme başına düşen alet makine sayısının da arttığını söyleyebiliriz. Örneğin, birinci gruptaki üretici sayıları dikkate alındığında, işletme başına düşen traktör sayısı 0,68, ikinci grupta 1 ve üçüncü grupta 1,25 adettir. Biçerdöver ise birinci grup işletmelerde bulunmamaktadır. Bu gruptaki üreticiler hububat hasadını biçerdöver kiralayarak gerçekleştirmektedirler. İkinci gruptaki üreticilerden sadece birinde, üçüncü grupta ise beş kişi biçerdöver bulunmaktadır (Çizelge 4.16).

Traktör, pulluk, biçerdöver, harman makinesi vb. aletlerin daha çok hububat ve tarla tarımına yönelik makineler olması nedeniyle, yöredeki makine parkının, arazi yapısı ve üretim deseniyle uyum içinde olduğu söylenebilir.

Çizelge 4.16. İncelenen işletmelerde ortalama makine varlığı durumu

Cinsi	İşletme Büyüklük Grupları			GENEL
	I. GRUP (1-250 da)	II. GRUP (251-500 da)	III.GRUP (501-+ da)	
Traktör	0,69	1,00	1,25	0,82
Römork	0,83	1,33	1,92	1,08
Biçerdöver	0,00	0,08	0,42	0,08
Pulluk	0,67	1,08	1,67	0,88
Mibzer	0,57	0,92	1,08	0,71
Kazayağı	0,67	1,00	1,25	0,81
Motopomp	0,54	1,08	2,25	0,88
Harman makinesi	0,13	0,58	0,67	0,28
Pancar hasat makinesi	0,09	0,17	0,08	0,10
Barana	0,13	0,16	0,08	0,13
Diğer	0,28	0,42	0,67	0,36

4.2.2.2.7. Bitkisel ürünlerin üretim durumu ve kullanılış biçimi

Tüm işletmeler genelinde üretilen buğdayın % 80'i satışa sunulmuştur. Satışa sunulan buğdayın oranı işletmeler bazında değerlendirildiğinde, işletme büyüklüğü arttıkça satışa sunulan ürünün oranı da artmaktadır. Ailede tüketilen ve işletmede tohumluk olarak kullanılan ürünlerin toplam içindeki payları ise işletme büyüklüğü arttıkça azalmaktadır (Çizelge 4.17).

Buğday, diğer hububat ürünlerine göre yem olarak pek kullanılmamakla birlikte, birinci grup işletmelerde buğdayı hayvan yemi olarak kullanan birkaç üreticiye de rastlanmıştır. Bunun nedeni olarak, daha çok süne zararından kaynaklanan verimi düşük ve kalitesiz ürünlere verilen fiyatların masrafları karşılamadığı ve ürün kalitesinden dolayı alıcı kurum ya da kuruluş bulunamadığı belirtilmiştir. 2000-2001 üretim yılı için 2001 mayıs ayında yapılan anketlerde ürününü stoklayan üreticiye rastlanmamıştır (Çizelge 4.17).

Çizelge 4.17. İncelenen işletmelerde buğdayın kullanımı ve pazarlama oranları (ortalama) .

	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Miktar (kg)	%	Miktar (kg)	%	Miktar (kg)	%	Miktar (kg)	%
Satılan	14543,48	77,98	37180,69	83,86	89304,42	85,33	28678,18	79,98
Ailede tüketilen	106,52	0,57	98,36	0,22	109,85	0,10	105,76	0,29
Tohumluk kullanılan	2045,67	10,97	3576,23	8,07	6817,43	6,39	3292,83	9,18
Hayvan yemi olarak kullanılan	850,80	4,56	0,00	0,00	0,00	0,00	588,91	1,64
Ortakçı payı (%50)	1103,66	5,92	3480,94	7,85	8724,18	8,18	2698,68	7,53
TOPLAM	18650,13	100,00	44336,22	100,00	106616,13	100,00	35858,24	100,00

Arpa üretim dalında işletmeler genelinde üretilen arpanın % 50,48'i satışa sunulmuştur. Yem olarak kullanılan oran ise % 30,33'tür. Satışa sunulan arpanın oranı işletmeler bazında değerlendirildiğinde, işletme büyüklüğü arttıkça satışa sunulan ürünün oranı da artmaktadır. Ailede tüketilen ve işletmede tohumluk ve yem olarak kullanılan ürün oranları işletme büyüklüğü arttıkça azalmaktadır (Çizelge 4.18).

Yulaf üretim dalında işletmeler genelinde üretilen yulafın % 67,45'i satışa sunulmuştur. Satışa sunulan yulafın oranı işletmeler bazında değerlendirildiğinde, buğday ve arpada olduğu gibi işletme büyüklüğü arttıkça satışa sunulan ürünün oranı da artmaktadır. İkinci grup işletmelerde yulaf üretimi yapan işletmeye rastlanmamıştır (Çizelge 4.19).

Genelde üretilen üründen işletme için ayrılan tohumluk miktarı azalarak, satış miktarı ya da pazarlanan pay arttıkça ve aile içinde tüketilen ürün miktarı azaldıkça o işletme geçimlik işletmeden uzaklaşıp, ticari işletmeye dönüşmektedir.

Çizelge 4.18. İncelenen işletmelerde arpanın kullanımı ve pazarlama oranları (ortalama)

	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Miktar (kg)	%	Miktar (kg)	%	Miktar (kg)	%	Miktar (kg)	%
Satılan	1642,91	37,11	6019,80	48,69	19955,94	59,01	5133,67	50,48
Ailede tüketilen	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Tohumluk kullanılan	563,52	12,73	1475,00	11,93	3750,33	11,09	1194,03	11,74
Hayvan yemi olarak kullanılan	1980,15	44,73	4001,95	32,37	7138,20	21,11	3084,74	30,33
Ortakçı payı (%50)	240,34	5,43	865,60	7,00	2130,11	6,30	627,27	6,18
Stok bulunan	0,00	0,00	0,00	0,00	840,67	2,49	129,33	1,27
TOPLAM	4426,92	100,00	12362,35	100,00	33815,25	100,00	10169,04	100,00

Çizelge 4.19. İncelenen işletmelerde yulafın kullanımı ve pazarlama oranları (ortalama)

	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Miktar (kg)	%	Miktar (kg)	%	Miktar (kg)	%	Miktar (kg)	%
Satılan	71,17	57,14	0,00	0,00	511,88	63,87	158,46	66,07
Ailede tüketilen	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Tohumluk kullanılan	18,24	14,64	0,00	0,00	98,50	12,28	27,63	11,52
Hayvan yemi olarak kullanılan	35,15	28,22	0,00	0,00	191,12	23,85	53,74	22,41
Ortakçı payı (%50)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Stok bulunan	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
TOPLAM	124,56	100,00	0,00	0,00	801,50	100,00	239,83	100,00

4.2.2.8. Hububat üretiminde kullanılan üretim girdileri ve bu amaçla yapılan masraflar

Hububat üretim dalında buğday, arpa ve yulaf için ortalama değişen masrafların kompozisyonuna bakıldığında her üç üründe de en büyük payı materyal masrafları almakta, bunu döner sermaye faizi izlemektedir (Çizelge 4.20, Çizelge 4.21, Çizelge 4.22). Genel bir kural olarak işletmelerin arazi büyüklüğü arttıkça dekara yapılan masrafların azalması gerekmektedir. Ancak üreticiler girdi ve kredi sübvansiyonlarının kaldırılması, alınan doğrudan gelir desteğinin girdi kullanımının yoğun olduğu ekim döneminde verilmemesi ve bu dönemin genel ekonomik kriz yılına rastlaması nedeniyle girdi fiyatlarının da artmasıyla, girdi kullanımlarında önemli ölçüde kısıtlamaya gitmek zorunda kalmışlardır.

Buğday üretim dalının dekara yapılan masraflarına bakıldığında işletme büyüklüğüne göre masraflar en küçük ölçekli işletmelerde daha az görülmektedir. Bunun nedeni olarak üreticilerin materyal masraflarından önceki yıllara oranla daha fazla kısıntı yaptıkları söylenebilir.

Çizelge 4.20. Buğday üretim dalının dekara değişen masrafları (TL/da)

Üretim İşlemleri	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501+ da)			
	Miktar (TL)	%	Miktar (TL)	%	Miktar (TL)	%	Miktar (TL)	%
Toprak hazırlığı								
1. Sürüm	1471088,77	7,06	1446358,27	6,53	1496525,95	6,77	1478552,90	6,93
2. Sürüm	736539,61	3,54	723179,13	3,27	748262,97	3,38	739970,52	3,47
3. Sürüm	495210,49	2,38	442384,35	1,20	486939,66	2,20	488289,83	2,29
4. Sürüm	190246,82	0,91	273874,26	1,24	264725,86	1,20	215514,83	1,01
5. Sürüm	93818,48	0,45	198817,05	0,90	170416,07	0,77	122217,06	0,57
Ekim	89122,27	0,43	268935,35	1,21	155110,15	0,71	127372,07	0,60
Toplam	3076026,44	14,77	3353548,41	15,15	3321980,66	15,03	3171917,21	14,87
Bakım işleri								
Gübreleme	178244,54	0,87	316670,69	1,43	268910,20	1,22	214370,08	1,01
İlaçlama	62385,59	0,29	99854,74	0,45	91425,05	0,41	72926,53	0,34
Toplam	240630,13	1,16	416525,43	1,88	360335,25	1,63	287296,63	1,35
Hasat Harman işleri								
Hasat- Harman	1964374,45	9,43	2000000,00	9,04	2028219,36	9,17	1989494,88	9,33
Taşıma	700789,01	3,37	607322,83	2,75	671542,82	3,04	685419,79	3,21
Toplam	2665163,46	12,80	2607322,83	11,79	2699762,17	12,21	2674914,67	12,54
Materyal masrafları								
Tohum	3063493,23	14,71	3246574,86	14,67	3310502,25	14,98	3144958,64	14,75
Taban gübresi	3007762,74	14,45	3391830,71	15,32	3248155,94	14,69	3118843,68	14,63
Yaprak gübresi	2725975,32	13,09	3104566,93	14,03	2936185,82	13,28	2830162,96	13,27
Tohum ilacı	605382,17	2,91	428661,42	1,94	571040,51	2,58	575947,68	2,70
Yabancı ot ilacı	469633,76	2,26	304330,71	1,37	387673,58	1,75	433952,85	2,04
Toplam	9872247,22	47,42	10475964,63	47,33	10453558,11	47,28	10103865,81	47,39
Diğer (%3*)	475622,02	2,28	505600,84	2,28	505069,09	2,28	487139,83	2,28
Dön. Ser. faizi (%27,5)	4490664,55	21,57	4773714,59	21,57	4768693,95	21,57	4599411,89	21,57
GENEL TOPLAM	20820353,82	100,00	22132676,73	100,00	22109399,22	100,00	21324546,04	100,00

* Toprak hazırlığı, bakım işleri, hasat-harman işleri ve materyal masrafları toplamlarının %3'ünü içermektedir.

Arpa ve yulaf üretim dalları için dekara yapılan genel masraflar buğdaya göre daha azdır. Bunun nedenleri, arpa ve yulaftaki toprak hazırlığı ve materyal masrafları oranlarının, buğdaya göre daha düşük olmasıdır. Arpa ve yulaf masraf kalemleri içinde de en büyük payı materyal masrafları almaktadır. Bu ürünlerde dekara yapılan masrafların buğdaydaki gibi işletme büyüklüğüne paralel olarak arttığı görülmüştür.

Çizelge 4.21. Arpa üretim dalının dekara değişen masrafları (TL/da)

Üretim İşlemleri	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501+ da)			
	Miktar (TL)	%	Miktar (TL)	%	Miktar (TL)	%	Miktar (TL)	%
Toprak hazırlığı								
1. Sürüm	1239470,54	7,35	1474724,41	7,75	1675721,23	8,02	1348945,29	7,53
2. Sürüm	859550,16	5,10	968031,50	5,09	1102755,28	5,28	917937,29	5,13
3. Sürüm	413419,60	2,45	470551,18	2,47	650567,27	3,11	460746,85	2,57
Ekim	203359,86	1,21	226063,01	1,19	284732,36	1,36	220383,52	1,23
Toplam	2715800,16	16,10	3139370,10	16,50	3713776,34	17,77	2948012,95	16,46
Bakım işleri								
Gübreleme	188620,23	1,12	169228,33	0,89	194294,99	0,93	187453,64	1,05
İlaçlama	44534,23	0,26	60236,21	0,32	30340,37	0,15	44988,85	0,25
Toplam	233154,46	1,38	229464,54	1,21	224635,36	1,08	232442,49	1,30
Hasat Harman İşleri								
Hasat- Harman	2009952,21	11,92	2154330,72	11,32	2450567,27	11,73	2109973,98	11,79
Taşıma	1004976,13	5,96	1077165,36	5,66	1210696,91	5,79	1052743,57	5,88
Toplam	3014928,34	17,88	3231496,08	16,98	3661264,18	17,52	3162717,55	17,67
Materyal masrafları								
Tohum	2028711,80	12,03	2183385,82	11,48	2438897,90	11,67	2125730,85	11,87
Taban gübresi	2569585,99	15,23	2593700,78	13,63	2713128,05	12,98	2608219,54	14,57
Yaprak gübresi	1848367,82	10,96	2494488,20	13,11	2613938,40	12,51	2074727,73	11,59
Tohum ilacı	301729,31	1,79	425196,86	2,23	396758,52	1,90	336842,76	1,88
Yabancı ot ilacı	131632,18	0,78	191338,60	1,01	150534,87	0,72	144380,42	0,81
Toplam	6880027,10	40,79	7888110,26	41,46	8313257,74	39,78	7289901,30	40,72
DİĞER (%3)*	385317,30	2,28	434653,23	2,28	477388,01	2,28	408992,23	2,28
Döner Ser. faizi (% 27.5)	3638037,52	21,57	4103850,91	21,57	4507338,45	21,57	3861568,29	21,57
GENEL TOPLAM	16867264,88	100,00	19026945,12	100,00	20897660,08	100,00	17903634,81	100,00

*Toprak hazırlığı, bakım işleri, hasat-harman işleri ve materyal masrafları toplamının %3'ünü içermektedir.

Çizelge 4.22. Yulaf üretim dalının dekara değişen masrafları

Üretim İşlemleri	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Miktar (TL)	%	Miktar (TL)	%	Miktar (TL)	%	Miktar (TL)	%
Toprak hazırlığı								
1. Sürüm	1375000,00	9,33	-	-	1372727,27	7,70	1374586,59	8,98
2. Sürüm	900000,00	6,10	-	-	972727,27	5,46	913229,09	5,97
3. Sürüm	300000,00	2,04	-	-	600000,00	3,37	354570,00	2,32
Ekim	200000,00	1,35	-	-	218181,82	1,22	203307,27	1,33
Toplam	2775000,00	18,82	-	-	3163636,36	17,75	2845692,95	18,60
Bakım işleri								
Gübreleme	1325000,00	8,99	-	-	1045454,55	5,87	1274150,68	8,33
İlaçlama	0,00	0,00	-	-	0,00	0,00	0,00	0,00
Toplam	1325000,00	8,99	-	-	1045454,55	5,87	1274150,68	8,33
Hesat-Harman işleri								
Hesat- Harman	1875000,00	12,72	-	-	2000000,00	11,22	1897737,50	12,40
Taşıma	750000,00	5,09	-	-	818181,82	4,59	762402,27	4,98
Toplam	2625000,00	17,81	-	-	2818181,82	15,81	2660139,77	17,38
Materyal masrafları								
Tohum	2000000,00	13,57	-	-	2000000,00	11,22	2000000,00	13,07
Taban gübresi	2500000,00	16,96	-	-	3000000,00	16,83	2590950,00	16,93
Yaprak gübresi	0,00	0,00	-	-	1545454,55	8,67	281118,18	1,84
Tohum ilacı	0,00	0,00	-	-	0,00	0,00	0,00	0,00
Yabancı ot ilacı	0,00	0,00	-	-	0,00	0,00	0,00	0,00
Toplam	4500000,00	30,53	-	-	6545454,55	36,72	4872068,18	31,84
Diğer (%3) *	336750,00	2,28	-	-	407181,82	2,28	349561,55	2,28
Döner Ser. faizi (% 27.5)	3179481,25	21,57	-	-	3844475,00	21,57	3300443,62	21,57
GENEL TOPLAM	14741231,25	100,00	-	-	17824384,10	100,00	15302056,75	100,00

*Toprak hazırlığı, bakım işleri, hasat-harman işleri ve materyal masrafı toplamlarının %3'ünü içermektedir.

4.2.2.9. Hububatta dekara brüt üretim değerleri

Üreticiler 2000-2001 döneminde genel ekonomik krizin ve desteklerdeki değişimin etkisiyle az girdi kullanmış, ayrıca kuraklık yılı olması nedeniyle verimler düşük olmuş ve ürün kalitesi düşmüştür. Verimlerin önceleri yıllara oranla düşük olması, brüt üretim değerine de yansımıştır.

Üreticilerin buğday için dekar başına elde ettikleri brüt üretim değerlerine bakıldığında, işletme büyüklüğü arttıkça dekara brüt üretim değerleri de artmaktadır. Verimlere bakıldığında, düşük düzeyde girdi kullanımına bağlı olarak en düşük değer birinci gruptaki işletmelerde bulunmuştur. İkinci grup işletmeler en yüksek verimlere sahip

olmalarına rağmen, ortalama ürün fiyatı üçüncü gruba göre düşük olduğundan, dekara brüt üretim değeri üçüncü gruba göre daha düşük çıkmıştır. Ortalama fiyat, üreticilerin aylara göre satış miktarları dikkate alınarak sattıkları fiyatın tartılı ortalamaları alınarak hesaplanmıştır. Üçüncü gruptaki üreticiler, ikinci gruptan daha düşük verimler elde etmişlerdir. Ancak ürünlerini daha iyi fiyattan satabilmişlerdir (Çizelge 4.23). Bunun nedeni olarak bu üreticilerin ürünlerini daha geç satabilecek maddi imkanlarının daha fazla olması gösterilebilir.

Arpa üretim dalı için dekara brüt üretim değeri işletme büyüklüğü arttıkça artmaktadır. Brüt üretim değerini etkileyen verimler ve fiyatlar da aynı paralelliği göstermektedir. (Çizelge 4.24). Yulaf üretimi yapan toplam dört üreticiye rastlanmıştır. Ancak bu sayı yörenin üretim deseni dikkate alındığında normaldir. Yulaf üretim dalında da işletmelerde dekara brüt üretim değerleri işletme büyüklüğü arttıkça artmaktadır (Çizelge 4.25).

Çizelge.4.23. Buğday üretim dalında dekara brüt üretim değeri

	İşletme Büyüklük Grupları			GENEL
	I. GRUP (1-250 da)	II. GRUP (251-500 da)	III. GRUP (501-+ da)	
	Miktar (TL)	Miktar (TL)	Miktar (TL)	Miktar (TL)
Verim	199,85	209,33	204,50	201,95
Ort. ürün fiyatı	149557,69	164166,67	171250,00	151307,69
Ürün değeri	29889104,35	34365009,03	35020625,00	30556588,00
Yan ürün değeri	3735027,03	4294515,13	4376467,13	3818462,49
TOPLAM (BÜD)	33624131,38	38659524,16	39397092,13	34375050,49

Çizelge 4.24. Arpa üretim dalında dekara brüt üretim değeri

	İşletme Büyüklük Grupları			GENEL
	I. GRUP (1-250 da)	II. GRUP (251-500 da)	III. GRUP (501-+ da)	
	Miktar (TL)	Miktar (TL)	Miktar (TL)	Miktar (TL)
Verim	188,54	192,65	193,67	190,90
Ortalama ürün fiyatı	117846,15	123250,00	127081,33	119345,94
Ürün değeri	22218713,12	23744112,50	24611841,18	227833139,95
Yan ürün değeri	2727138,14	2865712,86	2911252,45	2812963,28
TOPLAM (BÜD)	24945851,26	26609825,36	27523093,63	25596103,226

Çizelge.4.25. Yulaf üretim dalında dekara brüt üretim değeri

	İşletme Büyüklük Grupları			GENEL
	I. GRUP (1-250 da)	II. GRUP (251-500 da)	III. GRUP (501-+ da)	
	Miktar (TL)	Miktar (TL)	Miktar (TL)	Miktar (TL)
Verim	168,50	0,00	175,00	171,66
Ort. ürün fiyatı	121000,00	0,00	125000,00	123000,00
Ürün değeri	20388500,00	0,00	21875000,00	21132750,00
Yan ürün değeri	2548562,50	0,00	2734375,00	2641593,75
TOPLAM (BÜD)	22937062,00	0,00	24609375,00	23774343,75

Türkiye genelinde 2001 yılında hektar başına ürün verimleri buğdayda 2032 kg/ha, arpada 2060 kg/ha ve yulafta 1727 kg/ha'dır (Anonim, 2002h). Araştırma yöresinde ise en yüksek verim buğday, arpa ve yulaf şeklinde olmuştur. Arpa için bulunan verim değeri Türkiye geneline göre biraz düşük bulunmuştur. Araştırma yöresindeki ürün fiyatları ise en yüksek buğdayda, sonra sırasıyla yulaf ve arpada bulunmuştur.

4.2.2.10. Hububatta dekara elde edilen brüt kar

Hububatta brüt üretim ve masraf değerleri ve işletme grupları arasında yukarıda yapılan karşılaştırmalara bağlı olarak brüt kar işletmelerin arazileri büyüdükçe genel olarak artmaktadır. Çizelge 4.26'da görüldüğü gibi; buğdayda dekara brüt kar işletme büyüklüğü arttıkça artmaktadır. Ancak arpa ve yulafta işletme genişliği arttıkça azalmaktadır. Bunun nedeni küçük işletmelerin masrafları karşılamada zorluk yaşamalarından dolayı arpa ve yulaf masraflarında buğdaya göre daha fazla kısıntı yapmasından kaynaklanmıştır.

Çizelge.4.26. Hububat üretim dalında dekara elde edilen brüt kar

		İşletme Büyüklük Grupları			GENEL
		I. GRUP (1-250 da)	II. GRUP (251-500 da)	III. GRUP (501-+ da)	
		Miktar (TL)	Miktar (TL)	Miktar (TL)	
Buğday	Brüt üretim değeri	33624131,38	38659524,16	39397092,13	34375050,49
	Toplam masraf	20820353,82	22132676,73	22109399,22	21324546,04
	Brüt kar	12803777,56	16526847,43	17287692,91	13050504,45
Arpa	Brüt üretim değeri	24945851,26	26609825,36	27523093,63	25596103,23
	Toplam masraf	16867264,88	19026945,12	20897660,08	17903634,81
	Brüt kar	8078586,38	7582880,24	6625433,55	7692468,42
Yulaf	Brüt üretim değeri	22937062,00	-	24609375,00	23774343,75
	Toplam masraf	14741231,25	-	17824384,10	15302056,75
	Brüt kar	8195830,75	-	6784990,90	8472287,00

4.2.3. Üreticilerin girdi ve kredi kullanımı, üretim ve pazarlamaya ilişkin davranışları

4.2.3.1. Girdi kullanımı

4.2.3.1.1. Tohum

Hububat üretimi açısından, tohumluk kullanımı ve tohumluğun değişme süresi çok önemlidir. Araştırma kapsamındaki işletmelerde tohumluk değiştirme süreleri incelendiğinde, genelde bu sürenin birinci grup işletmelerde üç yıldan fazla, ikinci grup işletmelerde iki yıl, üçüncü grup işletmelerde de üç yıl olduğu belirlenmiştir. Tohumluk değiştirme süresinin buğdayda en çok üç yıl olması gerektiği düşünülürse, üç yıldan fazla sürede tohumluk değiştirenlerin oranı (% 32,05) önemsenecek düzeydedir. Bunun da ağırlıklı olarak küçük işletmelerde görülmesi, küçük işletmelerdeki verim düşüklüğünün nedenlerinden birinin de tohumluk kalitesi olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan khi-kare analizinde de üreticilerin tohumluk değiştirme sıklığının işletme genişliğine göre değiştiği görülmektedir (Çizelge 4.27).

Çizelge 4.27. Tohumluğun yıl olarak değişirme sıklığı

Tohumluğun Değişirme sıklığı (yıl)	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Bir	5	9,26	3	25,00	1	8,33	9	11,54
İki	9	16,67	5	41,67	4	33,34	18	23,08
Üç	16	29,63	4	33,33	6	50,00	26	33,33
Üç yıldan fazla	24	44,44	0	0,00	1	8,33	25	32,05
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00

s.d.6 $\chi^2=15,302$ P=0,018 Araştırılan özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).

Araştırma yapılan alanda üreticiler ihtiyaç duydukları tohumlukları, % 66,67'lik oranla kendi işletmelerinden veya komşularından karşılamaktadırlar. İşletmelerin büyüklükleri arttıkça, üreticilerin kendi veya komşu işletmelerinden karşıladıkları tohum miktarı azalırken, dışarıdan sertifikalı ve kontrollü tohumluk kullanım oranı yükselmektedir. Sonuç olarak işletmelerde gelir yükseldikçe, sertifikalı tohumluk kullanma eğilimi de artmaktadır. Yapılan khi-kare testinde de, araştırılan özellikler birbirine bağımlı bulunmuştur. Başka bir deyimle, üreticilerin tohumluğu dışarıdan kullanıp kullanmamaları, işletme büyüklük gruplarına göre değişmektedir (Çizelge 4.28).

Çizelge 4.28. 2002 yılında hububat üretiminde tohumluğun sağlandığı kurum

Tohumluğun sağlandığı kurum	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kendi ve komşusu	41	75,93	7	58,33	4	33,33	52	66,67
TİGEM, TMO, TKK	4	7,41	3	25,00	5	41,67	12	15,38
Tohum bayii ve borsa	9	16,66	2	16,67	3	25,00	14	17,95
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00

s.d.4 $\chi^2=11,555$ P=0,021 Araştırılan özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).

Tohumluğunu kendi veya komşu işletmelerinden karşılayan üreticilere bunun nedeni sorulduğunda, genelde tohumluk fiyatlarının yüksek olduğunu ileri sürmektedir (EK 2). Birinci gruptaki üreticiler bunun yanında sertifikalı tohumluk alım şartlarının (faizlerin yüksek oluşu, tapusu olmayan küçük üreticilere kredi verilmediği) uygun olmadığını belirtmişlerdir. Üreticiler tohumluk ve diğer girdiler için nakit paraya ihtiyaç duyduklarını, ancak ekim zamanında bu girdileri karşılayabilecek doğrudan gelir

yardımlarını zamanında alamadıklarını bildirmişlerdir. Sonuç olarak, ekonomik yapısı zayıf işletmeler kendi veya komşu işletmelerinden tohumluk sağlama yolunu seçmişlerdir.

Tohumluk fiyatlarındaki artışın sürmesi durumunda, üreticilerin % 41,03'ü bir tepki olarak tohumluklarını bundan sonra kendi üretimlerinden karşılayacaklarını, % 34,62'si ise dışarıdan daha az tohumluk kullanacağını ifade etmişlerdir. Üreticilerin % 14,10'u sürekli olarak kendi tohumluklarını kullandıklarını belirtmiştir. EK 3'de gösterilen khikare testinde, üreticilerin tohumluk fiyatlarının artmaya devam etmesi durumunda vereceği tepkilerin işletme genişliğine göre değişmediği görülmektedir.

Üreticilerin % 84,62'si yeni tohum çeşitleri ile ilgili tanıtımlardan haberdar olmadıkları anlaşılmıştır (Çizelge 4.29). Üreticilerin sahip olduğu arazi miktarı arttıkça, yeni tohum çeşitleri ile ilgili tanıtımlara katılım oranlarında artış olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte yapılan istatistik analizinde de, üreticilerin yeni tohumluk tanıtımlarından haberdar olup olmamasının işletme genişliğine göre değiştiği belirlenmiştir. Bu durum büyük arazilere sahip üreticilerin tarımdaki yenilikleri daha yakından izleme eğilimlerinden, üreticilerin genel eğitim düzeyinden veya köy dışında ilçeye gidip gelme sıklığına bağlantılı olarak tanıtımdan haberdar olmasından kaynaklanabilir. Tarımsal işletmelerin ve ekonomik yapıların güçlenmesi, işletme sahiplerini üretim konularına daha duyarlı hale getirmektedir.

Çizelge 4.29. Yöredeki yeni tohum çeşitleri ile ilgili yapılan tanıtımlar

Tohumluk tanıtımı	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Yapılmadı	50	92,59	9	75,00	7	58,33	66	84,62
Yapıldı	4	7,41	3	25,00	5	41,67	12	15,38
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00
s.d.:2 $\chi^2 = 9,859$ P= 0,007 Araştırılan özellikler birbirine bağımlıdır (P< 0,05).								

Üreticiler, ilgili kuruluşların tohumlukla ilgili yeterince tanıtım yapmadıklarını bildirmişlerdir. Hububat için önemli bir bölge olan Polatlı'da tohumluk konusundaki

sınırlı tanıtımlar, TKK, tohum bayileri ve araştırma kuruluşları tarafından gerçekleştirilmiştir (EK 4). Bu sonuç, Türkiye’de son yıllarda tarıma verilen desteklerin azalışının tarımsal yayım faaliyetlerinde de ortaya çıktığını göstermektedir.

İncelenen üreticilerin büyük bir bölümü 2001 yılında (% 88,46) tohumluk alımı için kredi kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Kredi kullanmayan üreticiler bunun sebebini daha çok yüksek faiz olarak göstermiştir. İşletme büyüklükleri genelinde tohumluk alımı için kredi kullanım oranı % 11,53 olarak belirlenmiştir. İşletme büyüklükleri açısından kredi kullanımını değerlendirildiğinde, büyük üreticilerin tohumluk alımı için küçük üreticilere göre daha fazla kredi kullandıkları görülmüştür. Ancak yapılan khikare testinde üreticilerin tohumluk için kredi kullanıp kullanmamalarının işletme büyüklük gruplarına göre değişmediği saptanmıştır (EK 5)

Üreticilerin tohumluk için kredi kullanmama nedenleri araştırıldığında, % 50,72 oranla faizlerin yüksek olmasını ön plana çıkarmaktadır. Üreticilerin % 40,58’i ilgili kuruluşlara önceki yıllara ait borçlarının olması ya da küçük işletme genişliğindeki üreticilerden kredi kullanabilmeleri için ipotek istenmesi, dolayısıyla tohumluk için kredi kullanamadıklarını bildirmişlerdir. Üreticilerin % 8,70’i ise tohumluk almak için krediye ihtiyaç duymadıklarını bildirmişlerdir (Çizelge 4.30). İstatistikî analizde üreticilerin kredi kullanmama nedenlerinin işletme büyüklük gruplarına göre değiştiği saptanmıştır.

Çizelge 4.30. Tohumluk için kredi kullanmama nedenleri

Nedenler	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kredi alma şartlarını sağlayamadım	20	40,00	6	60,00	2	22,22	28	40,58
Faizler yüksek	28	56,00	3	30,00	4	44,44	35	50,72
İhtiyacım yok	2	4,00	1	10,00	3	33,33	6	8,70
Toplam	50	100,00	10	100,00	9	100,00	69	100,00
s.d.=4 $\chi^2= 10,42$ P= 0,034 Araştırılan özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).								

4.2.3.1.2. Gübre

Bitkisel üretimde toprak analizi, toprağa verilecek bitki besin maddelerinin cinsi ve miktarlarının belirlenmesi yönünden gereklidir. Ancak ülkemizde üreticilerin büyük bir bölümü hala toprak analizi yaptırmaya eğiliminde değildir. Araştırma alanında bu eğilim küçük ölçekli işletmelerde açık olarak görülmektedir. Küçük ölçekli üreticilerin % 75,93'ünün toprak analizi yaptırmadıkları belirlenmiştir. Orta ölçekli üreticilerde bu oran % 50 iken, büyük ölçekli üreticilerde ise, bu oran % 33,33'tür. Sonuç olarak, işletme büyüklüğü arttıkça üreticilerin toprak analizi yaptırmaya eğilimi de artmaktadır (Çizelge 4.31). Yapılan istatistik analizinde de toprak analizi yaptırıp yaptırmama özelliği ile işletme genişliği özelliği birbirine bağımlı bulunmuştur.

Çizelge 4.31. Üreticilerin toprak analizi yaptırmaya oranı

Toprak Analizi Yaptırma Durumu	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hayır	41	75,93	6	50,00	4	33,33	51	65,38
Evet	13	24,03	6	50,00	8	66,66	27	34,62
Toplam	54	100	12	100,00	12	100	78	100,00

s.d=2 $\chi^2=9,53$ P=0,009 Araştırılan özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).

Toprak analizi yaptıran üreticilerin de büyük bir bölümü, analiz sonuçlarına göre gübreleme gerçekleştirememiştir. Analiz sonuçlarında uygun gübreleme yapmayan küçük ölçekli üreticilerin oranı % 76,92'dir. Üreticilerin analiz sonuçlarına göre gübreleme yapmaması, genelde önerilen gübre miktarının altında gübre kullanımına neden olmuştur. Üreticiler bu durumun temel nedeni olarak, gübre fiyatlarındaki yüksek artışı göstermişlerdir. Toprak analizi yaptırdıkları halde uygun gübreleme yaptırmayan üreticilerin varlığı, üreticilerin nakit sıkıntısı içinde olmaları ile açıklanabilir. Yapılan istatistik analizinde ise, üreticilerin toprak analizi sonuçlarına göre gübreleme yaptırmaması, işletme genişliklerine göre değişmemektedir (EK 6).

Araştırma bölgesindeki üreticilerin bitki besleme konusundaki kararları, büyük ölçüde kendi deneyimleri (% 71,79) ve yakın çevresindeki kimselerin önerisi (% 8,97) ile aldıkları belirlenmiştir. Üreticilerin gübre kullanımı hakkında doğrudan bilgi alması

gereken kurum ve kuruluşlardan ise yeterince yararlanmadıkları belirlenmiştir. Üreticilerin bu kurum ve kuruluşlardan yeterli ölçüde yararlanmayışlarının nedeni olarak, kendi birikimlerine daha fazla güvenmiş olmaları söylenebilir (EK 7). Bu sonuç, araştırma bölgesindeki üreticilerin geleneksel tarımsal bilgilere daha fazla önem verdiklerini ve bir ölçüde çevreye daha kapalı bir üretim yapmayı sürdürdüklerini gösterir.

Üreticiler işletmelerinde ihtiyaç duydukları kimyasal gübreleri, TKK ve gübre bayilerinden karşılamaktadırlar. Kimyevi gübrenin % 80'inden fazlası gübre bayilerinden sağlanmaktadır. Üreticiler, gübre alımında TKK'ni yeterince tercih etmeyişlerinin temel nedeni olarak, daha önceki yıllarda bu kuruma olan kredi borçlarını göstermişlerdir (EK 8).

Araştırma bölgesinde gübre için kredi kullanımını incelendiğinde; küçük ölçekli üreticilerde kredi kullanım oranı ortalama % 25,3, orta ölçekli üreticilerde % 41,7 ve büyük ölçekli üreticilerde ise % 16,6 olarak belirlenmiştir. Büyük işletmeler ekonomik açıdan güçlü oldukları için krediye gerek duymayabilirler. Küçük işletmeler ise, eski borçları, ipotek ve kefalet durumları nedenleri ile kredi alamayabilirler. Orta büyüklükteki işletmelerin kredi alma yüzdelерinin yüksek olması bu argümana dayandırılabilir.

Ayrıca üreticiler son birkaç yıl içinde gübre fiyatlarındaki artışın, gübre kullanım miktarını olumsuz yönde etkilediğini bildirmişlerdir. Tüm işletme genelinde gübre fiyatlarındaki artış, üreticilerin % 93,69'unda gübre kullanım miktarını azaltmıştır (EK 9). Çünkü girdi fiyatlarındaki artışlar tarım işletmelerinin tümünü etkileyen bir gelişmedir. Bu açıdan sonucu olağan karşılamak gerekir.

Üreticilerin büyük bir bölümü, gübre fiyatlarındaki artışın devam etmesi durumunda gübre kullanımındaki düşüşün kaçınılmaz olarak devam edeceğini bildirmişlerdir. İşletmeler genelinde üreticilerin % 97,44'ü gübre fiyatlarının yükselmesi veya desteklerin yeterli olmayışı durumunda, zorunlu olarak gübre kullanımındaki azalışın

süreceğini ifade etmişlerdir. Bu sonuca göre Türkiye’de tarım sektörüne verilen mali desteklerin azalmasının tarımsal üretimi olumsuz etkileyebileceği söylenebilir.

Her üç işletme grubunda da üreticiler düşük oranda gübre kullanımının hububat verimini azalttığını bildirmişlerdir. Modern tarım, birim alanda daha yüksek verim anlamına geldiğine göre, gübre kullanımının ekonomik nedenlerle azaltılması üretim ve verim düşüşüne neden olmaktadır.

Üreticiler uğradıkları verim kayıplarının, kullanılan gübre miktarı ile yakından ilişkili olduğunu düşünmektedirler. İşletmeler genelinde düşük miktarda gübre kullanımı sonucunda % 1-30 oranında ürün kaybına uğradıklarını belirten üreticilerin oranı % 38, 03, % 31-50 oranda ürün kaybına uğradıklarını belirten üreticilerin oranı % 47,89, % 50’ den fazla ürün kaybına uğradıklarını belirten üreticilerin oranı da % 14,08 olarak belirlenmiştir. Yapılan istatistik analizinde, üreticilerin düşük oranlarda gübre kullanımının verime olan etkilerinin işletme genişliğine göre farklı etkilendiğini göstermiştir. (Çizelge 4.32). Orta ve büyük ölçekli işletmelerde düşük oranda gübre kullanımının % 50’den daha fazla ürün kaybına neden olduğunu belirten üretici bulunmamaktadır. Küçük ölçekli işletmelerde ise bu oran % 20 olarak belirlenmiştir.

Çizelge 4.32. Gübre kullanımındaki düşüşün ürün verimine olan etkisi

Verim kaybı	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III-GRUP (501+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
% 1-30 azalttı	9	18,00	10	100,00	8	72,73	27	38,03
% 31-50 azalttı	31	62,00	0	0,00	3	27,27	34	47,89
% 50'den fazla azalttı	10	20,00	0	0,00	0	0,00	10	14,08
Toplam	50	100,00	10	100,00	11	100,00	71	100,00

s.d.:4 $\chi^2=30,900$ P=0,00 Araştırılan özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).

4.2.3.1.3. İlaçlama

Türkiye genelinde tarımsal mücadeleye karar vermede birçok hatalı yaklaşımlar mevcuttur. Bu hataların başında üreticilerin kimyasal savaşımı tek çözüm yöntemi olarak görmeleri gelmektedir. Bu yaklaşımlar araştırma sahası olan Polatlı İlçesi’nde de görülmektedir. Araştırma kapsamına giren üreticilerin işletmeler genelinde doğrudan

kendi birikimlerine dayalı ya da ilaç bayilerinin önerisi doğrultusunda % 35,90 oranında takvim ilaçlaması yaptıkları belirlenmiştir. Diğer bir ifade ile üretim yapılan alanlarda herhangi bir hastalık, zararlı ve yabancı ot gözlemi yapılmaksızın ilaçlama yapmışlardır. Yine araştırma sahasında incelenen işletmelerin % 64,10'u ise, ilaçlamaya hastalık, zararlı ve yabancı otları kendi arazilerinde gördüklerinde karar vermektedirler. Ancak üreticilerin ilaçlamaya karar verdikleri bu aşamada, ekonomik zarar eşiğini belirleme yönünde bir çaba göstermedikleri belirlenmiştir (EK 10). Diğer bir araştırma sonucuna göre, Orta Sakarya Havzasında bulunan çiftçilerin genel olarak koruyucu amaçlı tarımsal savaşım yaklaşımına göre hareket ettikleri; üreticilerin % 55'inin herhangi bir zararlı belirtisi görmeden ilaçlama yaptıkları, % 23,5'inin ilaç bayilerinin önerilerine göre, % 15'inin komşu ve akrabaların yetiştirdikleri ürünlerde bir zarar gördüğünde, % 5'inin kendi arazisinde bir zararlı belirtisi fark ettiğinde ilaçlama yaptıkları belirlenmiştir (Tanrıvermiş 2000).

Araştırma alanında ilaçlamaya karar vermede görülen hataların yanında, kimyasal savaşım uygulamalarında da önemli hatalar yapıldığı belirlenmiştir. Bu hatalar içerisinde kullanılan ilaçların önerilen dozlarda kullanılmayışı önemli bir problem olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamına giren üreticilerin işletme genelinde % 79,49'unun tarım ilaç ambalaj etiketi üzerinde bulunan ilaçlama dozuna uydukları, ancak bu üreticilerin % 20,51'si önerilen dozun altında veya üstünde ilaçlama yaptıkları belirtmiştir (Ek 11).

Üreticiler, önerilen dozun altında ilaç kullanmalarının ana nedeni olarak ilaç fiyatlarının yüksek oluşunu göstermişlerdir. Düşük dozda ilaç kullanımının ise hastalık, zararlı ve yabancı otlarda dayanıklılık problemine neden olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan yüksek dozda ilaç kullanımının, bilinçsiz olarak kullanılan düşük dozda ilaç kullanımının sonucu olarak ortaya çıkmış olabileceği düşünülebilir. Araştırma sahasındaki hububat üreticilerin hemen hemen tamamının yabancı otlara karşı ilaçlama yaptığı belirlenmiştir. Türkiye genelinde yabancı ot problemi ve yabancı otlara karşı kullanılan herbisit miktarında yıllara bağlı olarak çok büyük artışlar göstermiştir. Türkiye'de herbisit kullanımı, insektisitler ve fungusitlerden sonra üçüncü sırada gelirken zaman içerisinde herbisit kullanım oranı ikinci sıraya, bugün ise birinci sıraya

yükselmıştır. Bugün, yabancı ot problemi hala artarak sorun olmaya devam etmektedir. Dolayısıyla da kullanılan herbisit miktarında da artış beklenmektedir. Bu sorunun bu denli artmasının, yanlış ilaç uygulamalarının bir sonucu olduğu düşünülebilir. Çözüm olarak, tarım ilaçlarının neden olduğu direnç kaynaklarının belirlenmesi, üreticilerin ilaç kullanımı konusunda bilinçlendirilmesi ve kimyasal savaşıma alternatif mücadele tekniklerinin geliştirilmesi düşünülebilir. Tarımsal ilaçlamadaki hataların büyük oranda bilinçsizlikten, dolayısıyla eğitim yetersizliğinden, topluma ve çevreye karşı yeterli sorumluluk taşımamaktan kaynaklandığı, bunların da sonuçta gelir yetersizliği ile ilişkili olduğu söylenebilir. Üreticilerin bu konuda eğitilmeleri büyük önem taşımaktadır. Yapılan istatistiki analizde, üreticilerin önerilen doza uyup uymamaları işletme genişliğine göre değişmemektedir.

İşletmeler genelinde üreticilerin % 87,18'i kullandıkları tarım ilaçlarını ilaç bayilerinden temin ettikleri, sadece % 5,13 oranındaki üreticinin TTK'den tarım ilacı aldıkları belirlenmiştir. Üreticiler tarım ilacı alımında ilaç bayilerini tercih etmelerinin ana nedenini, ekonomik koşullara dayandırmaktadır. Üreticilerin önemli bir kısmı TTK'ya borçlu oldukları için, bu kurumdan kredili ilaç alamamaktadırlar. Ayrıca ilaç bayilerinde taksitli ilaç satım imkanı ya da "harman sonrası ödeme" şeklinde bilinen peşinatsız satış şartları, sonuçta pahalıya da gelse üreticileri ilaç bayilerine yönlendirmektedir. Diğer taraftan ilginç olarak işletmeler genelinde üreticilerin % 7,69'u piyasadaki değişik kişilerden veya ilaç bayilerinden daha ucuza kaçak tarım ilacı aldıklarını belirtmişlerdir. Üreticiler bu kaçak ilaçların kaynağının, İran gibi Orta Doğu ülkelerine taşımacılık yapan nakliyeciler olduklarını bildirmişlerdir. Araştırmada, kaçak ilaç kullanımı ile ilgili ayrıntılı bir çalışma yapılmamıştır. Ancak bu tür kaçak ilaç kullanımının ülke genelinde incelenmesi, Türkiye'de kullanılan ilaç miktarının belirlenmesinde ve ayrıca ilaç kullanımının çevreye verdiği zararlar açısından da değerlendirilmesinde fayda vardır. Araştırmada tarım ilacı alımında TTK'yi en fazla tercih eden grup, büyük ölçekli işletmeler olmuştur. Çizelge 4.33'de yapılan khi-kare testi, üreticilerin tarım ilaçlarını temin ettiği kurumların işletme genişliğine göre değiştiğini göstermektedir.

Çizelge 4. 33. Tarım ilaçlarının temin edildiği kurumlar

Kurumlar	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İlaç bayii	48	88,89	11	91,67	9	75,00	68	87,18
TKK	1	1,85	0	0,00	3	25,00	4	5,13
Diğer	5	9,26	1	8,33	0	0,00	6	7,69
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00
s.d.4 $\chi^2=12,338$ P=0,015 Araştırılan özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).								

Araştırma alanında üreticilerin önemli bölümü (% 46,15), ilaç fiyatlarındaki artışın ilaç kullanım miktarını azaltma yönünde etki gösterdiğini bildirmişlerdir. Yapılan khi-kare testinde, ilaç fiyatlarının artması durumunda, üreticilerin ilaç kullanımını miktarını etkileyip etkilememeye durumu, işletme genişliğine göre değiştiğini göstermektedir. Küçük ve büyük ölçekli işletmeler bu fiyat artışından daha fazla etkilendiğini bildirmişlerdir (Çizelge 4.34).

Diğer taraftan tarım ilaçları fiyatlarındaki artıştan olumsuz etkilendiklerini bildiren toplam 36 üreticinin önemli bir bölümü (% 86,11), ilaç kullanımını azalttığını bildirmiştir. Bu üreticiler içinde hiç ilaçlama yapmadığını bildiren üreticiler ise % 16,67 ile sadece birinci grupta yer almaktadır. Bunun en önemli nedenleri olarak gelir yetersizliği, eğitim düşüklüğü ve mesleki bilgisizlik sayılabilir.

Çizelge 4.34. Tarım ilaçları fiyatlarındaki değişikliğin ilaç kullanım miktarına etkisi

	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Havır	24	44,44	11	91,67	7	58,33	42	53,85
Evet	30	55,56	1	7,33	5	41,66	36	46,15
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00
s.d.2 $\chi^2=8,925$ P=0,012 Araştırılan özellikler birbirine bağımlıdır (P>0,05).								

Üreticilerin büyük bir bölümü (% 88,46), daha çok kredi kullanımındaki olumsuz şartlardan dolayı ilaç alımında kredi kullanmamıştır (EK 12). Tarım ilacı alımında kredi kullanımı işletme büyüklüklerine göre değerlendirildiğinde, en fazla kredi kullanım oranı % 12,96 ile birinci gruptaki üreticilerde gerçekleşmiştir. Üreticiler kredi kullanımındaki olumsuz şartları, kredi faizlerinin yüksekliği ve daha önceki yıllara ait

ödenmemiş borçları nedeniyle tekrar krediye başvuramayışları olarak ifade etmektedirler. Tarımda kredi kullanımına karar verilmesini etkileyen bir fayda maliyet analizinden çok, özellikle küçük üreticiler açısından, nakit para ihtiyaçlarından dolayı başka bir çare bulunmamasıdır. Yapılan khi-kare testinde, üreticilerin tarım ilacı için kredi kullanıp kullanmadıkları işletme genişliğine göre değişmemektedir.

4.2.3.1.4. Kredi

İncelenen 78 üreticiden 56'sı çeşitli amaçlarla kredi kullanmıştır (EK 13). Kredi kullanan üreticiler, daha çok bitkisel üretime girdi sağlamak amacı ile kredi aldıklarını bildirmektedirler (% 85,71). Arazi büyüklükleri arttıkça, her bir grupta bitkisel üretim için kredi kullanan üreticilerin oranı da artış göstermektedir. Üreticilerin aldıkları kredilerin amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadıklarını denetleme olanakları yok gibidir. Ancak düşük gelirli işletme sahiplerinin aldıkları kredileri amaç dışında kullanma eğilimleri daha yüksek olabilir.

Üreticilerin % 71,79'u kredi kullandıklarını beyan etmişlerdir (Çizelge 4.35). Kredi kullanmayan % 28,1'lik üreticilerin arazi büyüklüğüne göre dağılımına bakıldığında birinci ve ikinci gruptaki üreticilerin üçüncü gruba göre daha yüksek oranlarda olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, faiz yüksekliği, ipotek ve kefalet sorunları, ödenmeyen eski borçlar olabilir. Üreticilerin hangi kurum ya da kişilerden kredi aldıkları incelendiğinde, en fazla kredinin % 56,41 ile T.C. Ziraat Bankası ve TKK'den alındığı, bunu % 15,38 ile tüccardan alınan krediler izlemiştir. Orta ve büyük ölçekli üreticiler tüccardan her hangi bir kredi almadıklarını belirtirken, küçük ölçekli üreticiler ihtiyaç duydukları kredilerin % 22,22'sini tüccardan sağlamışlardır. Yapılan istatistik analiz sonuçları, üreticilerin kredi aldıkları kurum ve kişilerin işletme genişliğine göre değiştiğini göstermektedir. Bu sonuç, Ziraat Bankası ve T.K.K'den alınan sübvansiyonlu kredilerden, küçük üreticilerin daha çok ihtiyaç duymasına rağmen büyük üreticilerin daha fazla yararlandığını göstermektedir.

Çizelge 4.35. Üreticilerin kredi aldıkları kurum ve kişiler

Kurumlar	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kullanmadım	17	31,48	4	33,33	1	8,33	22	28,21
Ziraat Bankası ve TTK	25	46,30	8	66,67	11	91,67	44	56,41
Tüccar	12	22,22	0	0,00	0	0,00	12	15,38
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00

s.d.:4 $\chi^2=11,178$ P= 0,025 Araştırmalar özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).

İşletmeler genelinde üreticilerin almış oldukları kredilerin vadeleri irdelendiğinde, alınan kredilerin % 32,73'ünün bir yıldan az vadeli, % 60'ının bir yıl vadeli, % 7,27'sinin de bir yıldan fazla vadeli olduğu belirlenmiştir (EK 14). Kredi şartlarının uygun olmayışı nedeniyle üreticiler daha çok girdi alımı amacıyla kısa ve orta vadeli kredilere yönelmişler, yatırım amaçlı kredilerden kaçınmışlardır. Bu nedenle, gelecekte tarım işletmelerinden yapısal iyileştirmeler bekleme olanağı yoktur. Çünkü yeterli yatırım yapılamamaktadır. Çevirme kredileri ise mevcudu devam ettirmeye, yani günü kurtarabilmeye yöneliktir.

Kredi kullanım sıklığı olarak "bazen" yanıtı veren üreticiler % 56,41 ile en büyük payı oluşturmaktadır. Çoğunlukla kredi kullanma alışkanlığı olan üreticiler % 26,92 ve hiç kredi kullanmayanlar ise % 16,67'lik bir pay almaktadırlar (EK 15). Gerçekleştirilen istatistik analizinde, üreticilerin kredi kullanımı sıklığı işletme genişliğine göre değişmemektedir.

Üreticilerin 2000-2001 üretim döneminde kredi kullanımındaki değişikliğe bakıldığında, küçük ölçekli üreticilerin % 53,70'i, orta ölçekli üreticilerin % 41,67'si ve büyük ölçekli üreticilerin ise % 83,33'ü kredi kullanımında önemli değişiklikler olduğunu bildirmişlerdir (EK 16). Kredi almındaki değişikliğin nedenleri arasında tarımsal politikadaki değişikliklerle girdi ve kredi sübvansiyonlarının kaldırılması, ekonomik kriz sonucu kredi faizlerinin yüksekliği ve bu desteklerin yerine getirilen doğrudan gelir desteğinin girdi alımının yoğun olduğu dönemde verilmeyişi bulunmaktadır. Başka bir deyişle tarımsal işletmelerin kredi kullanımındaki davranışları Türkiye'deki makro ekonomik politikalarından ve tarımı dışlayan yaklaşımlardan önemli

ölçüde etkilenmektedir. Yapılan istatistik analizinde ise, üreticilerin kredi kullanımında diğer yıllara göre değişiklikler, işletme genişliğine göre değişmemektedir.

Kredi sübvansiyonlarının kaldırılmasıyla, kredi kullanımında değişiklik olduğunu belirten 44 üreticinin önemli bir bölümü (% 47,73'ü) artık kredi kullanmadıklarını veya kullanamaz durumda olduklarını belirtmişlerdir (EK 17). Kredi kullanımını azalttığını belirten üreticilerin oranı % 52,27'dir. İşlemelerin kredi kullanmayı istememeleri, onların ekonomik yeterliliklerine değil, olumsuz koşullardan dolayı tam tersine mevcut işletmelerin hedef ve amaç küçültürük pazara yönelik olmayan işletme tipine dönüşmelerine neden olmaktadır. Yapılan khi-kare testi sonuçları, üreticilerin kredi kullanımındaki değişikliğin işletme genişliğine göre değişmediğini göstermiştir.

Araştırma sahasındaki üreticilerin % 67,95'i 2000-2001 üretim döneminde kredi borcunu ödemede önceki yıllara göre güçlükle karşılaştıklarını bildirmişlerdir (EK 18). 2001 yılının bir ekonomik kriz yılı olduğu unutulmamalıdır. Krizden sonra faiz oranları hızla yükselmiş, kredi kullanmanın maliyeti artmıştır. Büyük ölçekli üreticilerin aldıkları krediler fazla olduğu için ekonomik krizlerin etkileri ve tarımsal desteklerin azaltılması büyük üreticileri daha fazla etkilemiştir. Çünkü tarımsal desteklemeler genelde büyük üreticileri daha fazla korumuştur.

İşletme genelinde üreticilerin büyük bir bölümü (% 51,28) ödeme güçlüğü içerisinde bulunduğu için, devletin kredi borcu ertelemesinden yararlanmışlardır. Bu durum, işletme büyüklüğü açısından değerlendirildiğinde, küçük ölçekli üreticilerin % 48,15'i, orta ölçekli üreticilerin % 58,33'ü, büyük ölçekli üreticilerin de % 58,33'ü devletin sağlamış olduğu kredi borcu ertelenmesinden faydalanmışlardır. Devletin sağlamış olduğu bu kolaylığa rağmen üreticilerin önemli bir bölümü de bu imkandan yararlanmak istemiş, ancak faiz oranlarının yüksekliği nedeniyle bu konuda bir girişimde bulunmadıklarını bildirmişlerdir. Çünkü kredi borçlarını erteleme koşulları bile üreticilerin ekonomik güçlerini aşmış görünmektedir. Yapılan khi-kare testi, üreticilerin kredi borcu ertelemesinden yararlanma durumunun işletme genişliğine göre değişmediğini göstermektedir (EK 19).

4.2.3.2. Üretim planlaması

Tarımsal faaliyetlerle ilgili kararlar alırken üreticilerin büyük bir bölümünün (% 58,97), hiçbir kimseye danışmak ihtiyacı duymadıkları, gerekli kararları doğrudan kendileri aldıkları belirlenmiştir (EK 20). Üreticilerin tarımsal faaliyetler ile ilgili kararlar alınırken ilgili kurumlardan (İlçe Tarım Müdürlüğü ve Ziraat Odaları) yeterli oranda faydalanmadıkları dikkat çekici diğer bir sonuç olarak karşımıza çıkmıştır. Yapılan khi-kare testinde, üreticiler tarımla ilgili kararlarda danıştıkları kişiler işletme büyüklüğüne göre değişmemektedir. Bilgisizliğin en önemli ölçütü bilmediğini bilememektir. Bilinçlenme düzeyi arttıkça bilgiye olan gereksinimler artar. Bu nedenle küçük üreticilerin, tek başına karar almalarını ve kurumlara danışmalarını olağan karşılamak gerekir.

Üreticilerin bir yıl sonraki üretim planlaması hakkında görüşleri irdelendiğinde, üretim planlamasında en etkili faktör olarak % 24,76 oranla daha önceki yıllarda gerçekleştirilen üretimler kastedilerek “alışkanlık” yanıtı alınmıştır (EK 21). Üretim planlamasında alışkanlıkların etkisi en fazla, birinci gruptaki küçük ölçekli üreticilerde görülmüş, bunu ikinci ve üçüncü grup üreticiler izlemiştir. Üreticiler üretim planlamasında en az etkili faktörün ise, % 2,86’lık pay ile aile gereksinimi olduğunu bildirmiştir.

Üreticilere devletin hububatta yapmış olduğu desteklerdeki değişmelerden dolayı tarımdan vazgeçmeyi ya da göç etmeyi düşünüp düşünmedikleri sorusuna verilen yanıtlar EK 22’de verilmiştir. Üreticilerin % 48,71’i böyle bir düşüncelerinin olmadığını, % 11,54’ü köyde kalmaktan başka çarelerinin bulunmadığını ifade etmişlerdir. Diğer taraftan üreticilerin % 10,26’sı yaşanan ekonomik zorluklar nedeniyle tarımdan vazgeçmeyi düşündüklerini, % 17,95’i ise üretimi kısacaklarını bildirmişlerdir. Tarımdan vazgeçmeyi düşünenler ile üretimi kısacaklarını bildiren üreticilerin oranı % 28,21 olup, bu oran beklenenden daha düşüktür. Yapılan khi-kare testinde ise, üreticilerin tarımdan vazgeçme ya da göç etme durumlarının işletme genişliklerine göre değişmediği belirlenmiştir. Son yıllarda şehirlerde yaşam ve çalışma koşulları ile ilgili sorunların artması, hatta bu sorunlar sonucunda şehirlerden köylere çok sınırlı da olsa

göçlerin gerçekleşmesinin, söz konusu bu oranın düşük çıkmasına etki yaptığı söylenebilir. Köylere doğru göçlerin önemli bir nedeni de, düşük düzeylerdeki emekli maaşlarıyla geçinemeyen köy kökenli emeklilerin köyllerine dönmeleridir. Bunların hobi şeklinde de olsa yeniden tarımsal üretime başladıkları gözlemlenmektedir. Fakat bu tarz üretim daha çok geçimlik nitelikte olup aile ihtiyaçlarının karşılanmasına yöneliktir.

4.2.3.3. Pazarlama

4.2.3.3.1. Satış

Araştırma kapsamındaki üreticilerin büyük bir bölümü ürettikleri hububatı satmak için borsayı tercih etmişlerdir (EK 23). Tüm işletmeler genelinde borsayı tercih eden üreticilerin oranı % 95,39 iken, TMO'ni tercih eden üreticilerin oranı % 3.95 olarak belirlenmiştir. Ürün satışında buğday değirmenini tercih eden üretici oranı ise sadece % 0.66'dır. Genelde TMO'nun fiyatları daha yüksek olmasına karşın üreticilerin borsaya satış tercih etmelerinin nedeni, borsanın peşin ödeme yapmasıdır. Ancak TMO'nun varlığı ve fiyat açıklaması borsada fiyatların düşmesine engel olarak, üretici dolaylı yoldan korunmaktadır. Borsaya ve un değirmenine ürün satan üreticiler peşin para ile satış yaparlarken, TMO'ya satışın % 50'si peşin, % 50'si vadeli şartlarda ödenmektedir. Üreticiler ürün satışında peşin ödeme yapan kurumları tercih etme nedeninin, bir önceki yıl üretim sürecinde girdi alımı için kullandıkları kısa vadeli kredileri ödeme zorunluluğundan kaynaklandığını bildirmişlerdir. Başka bir deyişle mevcut borçların ödenmesi ve işletmelerin acil gereksinimleri için ivedi olarak nakit para lazımdır.

Araştırma bölgesinde ürünlerin satış zamanı incelendiğinde, işletmeler genelinde üretilen hububatın büyük bir bölümünün hasattan hemen sonra Temmuz -Ağustos aylarında (% 77,03) satışa sunulduğu belirlenmiştir. Bu satış miktarını % 16,89 ile Eylül-Ekim dönemi ve % 6,08 ile Kasım-Haziran dönemi izlemiştir. Khi-kare testi sonuçları, üreticilerin hububatı satış zamanının işletme genişliğine göre değiştiğini göstermektedir (Çizelge 4.36). Orta ve büyük ölçekli üreticilerin küçük ölçekli üreticilere oranla daha çok ürünlerini stoklayarak bekletme eğiliminde oldukları söylenebilir. Küçük ölçekli üreticilerin hasattan hemen sonra ürünlerini satma nedeni ise, daha çok acil nakit ihtiyacı olarak bildirilmiştir.

Çizelge 4.36. Hububatın satış zamanı

Satış şartları	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Temmuz-Ağustos	81	80,20	15	65,22	18	75,00	114	77,03
Eylül -Ekim	16	15,84	3	13,04	6	25,00	25	16,89
Kasım- Haziran	4	3,96	5	21,74	0	0,00	9	6,08
Toplam	101	100,00	23	100,00	24	100,00	148	100,00

s.d.4 $\chi^2=13,242$ P=0,01 Araştırmaların özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).

İncelenen üreticilerin % 74,36'sı, hasattan hemen sonra ürününü satma durumunda kaldıklarını bildirmişlerdir. Hasattan hemen sonra ürün satma oranının, işletme ölçeği büyüdükçe azaldığı belirlenmiştir (EK 24). Daha önce de belirtildiği gibi, bu durum işletmelerin büyüklüğü, ürün miktarı ve ekonomik gücü ile ilgilidir. Az üreten, az topraklı küçük üreticiler yaşadıkları ekonomik sıkıntılar nedeniyle ürünlerini derhal pazara sürmek ve peşin para ile satmak zorunda kalmaktadırlar.

4.2.3.3.2. Depolama

Araştırma sahasında ürününü depolayan üreticilerin hepsi, ürünü hasattan sonra depolama nedenini daha iyi fiyat beklentisi olarak açıklamışlardır. Eğer ülkede enflasyon düşer, fiyat artışları ile ilgili beklentiler büyük oranda ortadan kalkar ve fiyatlar politik nedenlerle artırılmazsa, daha yüksek fiyat beklentisi nedeniyle depolama da büyük ölçüde azalır.

Araştırma kapsamındaki üreticilerin ürünlerini depolama durumu sorulduğunda, küçük ölçekli üreticilerin % 50'si, orta ölçekli üreticilerin % 50,33'ü ve büyük ölçekli üreticilerin de % 91,67'si depolama olanakları bulunduğunu bildirmişlerdir (Çizelge 4.37). Tahılları depolamak ve işletme içinde uzun süre korumak et, süt, sebze vb. ürünlere göre daha kolaydır. Bu nedenle her üç işletme grubundaki üreticilerin % 50'sinden fazlasının depolama olanaklarına sahip olmalarını olağan karşılamak gerekir. Yapılan khi-kare testi, üreticilerin ürünlerini stoklama olanağının işletme büyüklüklerine göre değiştiğini göstermektedir.

Çizelge 4.37. Ürünün sonraki aylar için stoklama olanağı

	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hayır	27	50,00	5	41,67	1	8,33	33	42,31
Evet	27	50,00	7	58,33	11	91,67	45	57,69
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00

s.d.:2 $\chi^2=6,986$ P=0,03 Araştırılan özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).

Yapılan anketlerde küçük ölçekli üreticilerin tamamı ürünlerini kendi koşullarında depolama imkanına sahip olduklarını bildirmişlerdir. Orta ölçekli üreticilerin ise % 57,14'ü kendi sahip oldukları depolarda, % 42,86'sı ise hem kendileri depoladığını, hem de borsada emanet usulü ile depolama yaptıklarını bildirmiştir. Büyük ölçekli üreticilerin ise % 45,45'i kendi imkanlarıyla, % 54,55'i ise hem kendi depolarında, hem de borsada ürünlerini bekletildiklerini bildirmişlerdir (Çizelge 4.38). Tahmin edileceği gibi işletme ölçeği büyüyüp ürün miktarı arttıkça, daha büyük kapasitede depolama ihtiyacı doğmaktadır. Büyük üreticilerin bir kısmı ürünlerini borsada depolamaktadır. Ayrıca depolamanın borsada yapılması uygun fiyat elde etmeyi ve satış yapmayı kolaylaştırabilir. Khi-kare testi sonuçları, üreticilerin ürününü bekletildiği yerlerin işletme genişliğine göre önemli ölçüde değiştiğini göstermiştir.

Çizelge 4.38. Elde edilen ürünün bekletildiği yer

Yerler	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kendi depoları	27	100,00	4	57,14	5	45,45	36	80,00
Kendi + borsa	0	0,00	3	42,86	6	54,55	9	20,00
Toplam	27	100,00	7	100,00	11	100,00	45	100,00

s.d.:2 $\chi^2=17,240$ P=0,00 Araştırılan özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).

Araştırma kapsamındaki hububat üreticilerinin büyük bölümü (% 91,03), ürünlerini depolayarak hasattan daha sonraki aylarda satma durumunda daha iyi gelir elde ettiklerini bildirmişlerdir (EK 25). Daha önce de belirtildiği gibi, genelde ürünlerini depolayanlar, ekonomik yapıları daha sağlam orta ve özellikle de büyük ölçekli tarım işletmeleridir. Bu nedenle ürünlerini depolayarak gelirlerini yükseltmek isteyen

işletmeleri normal karşılamak gerekir. Yapılan khi-kare testi, depolanmadan sağlanan faydanın işletme genişliğine göre değişmediğini göstermiştir.

4.2.3.4. Yatırımlar

Araştırma bölgesindeki üreticilerin işletmeleri ile ilgili son beş yıldır yaptıkları yatırımlar ele alındığında, işletmenin yapısını iyileştirici yönde yapılan yatırımların çok yetersiz olduğu belirlenmiştir. Örneğin, arazi satın alma birinci ve ikinci grup işletmelerde yok denecek düzeyde gerçekleşirken, üçüncü grup işletmelerde bazı üreticilerin önemli ölçüde arazi aldıkları belirlenmiştir. Aynı şekilde arazi ıslahının üçüncü grup işletmelerde diğer gruplara göre daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır. Alet ve ekipmanlara yapılan yatırımlar da işletme büyüklüğü arttıkça artmaktadır. Ancak biçerdöver, kamyonet için yapılan yatırımlara sadece üçüncü grup işletmelerde rastlanılmaktadır. Hayvancılığa yapılan yatırımlar arazi büyüklüğüne göre artmakla birlikte, yapılan yatırımların hayvancılık üretim faaliyetini geliştirici yönde olduğu söylenebilir. Sonuç olarak üreticiye verilen destekler üreticilerin işletme yapılarını geliştirmede çok fazla etki etmemiştir. Ancak üçüncü grup işletmelerde yapılan yatırımlar diğer gruplara göre daha iyi durumdadır. Üreticilere yakın gelecekteki yatırım planları sorulduğunda yatırım durumlarında bir değişiklik olmayacağını belirtmişlerdir.

4.2.4. Üreticilerin hububat destekleme politikalarındaki değişimler nedeniyle sorunları, tepkileri ve beklentileri

4.2.4.1. Girdiler ve kredilerle ilgili alınan önlemler karşında üreticilerin tepkisi

Yapılan khi-kare sonuçları tohumluktan memnuniyet durumunun işletme büyüklüklerine göre değişmediğini göstermiştir (EK 26). Tohumluğunu değiştirmesi için, üreticinin kendi tohumluğu ile satın alacağı arasında kesin bir verim ve kalite farkı görmesi, ayrıca bilgisi ile gelirinin bunu yapmaya uygun olması gerekir. Aksi halde tutumunu değiştiremeyebilir.

Üreticilere TİGEM, TMO, TKK gibi kuruluşlardan tohumluk sağlanması ile ilgili sorunları sorulduğunda, her üç işletme grubunda da üreticilerin büyük bir oranı (% 51,2)

tohumluk fiyatlarının yüksek olmasından şikayet etmişlerdir. Bunu % 27,2 ile tohumluğun kalitesi ile ilgili sorunlar, % 12 ile tohumluklar hakkında yeterince tanıtım yapılmaması ve % 9,6 ile de zamanında tohumluk elde edilemeyişi izlemiştir (Çizelge 4.39). Görüldüğü gibi, fiyatların yüksekliği, yani işletmelerin ekonomik güçsüzlüğü temel nedendir. Khi-kare test sonuçları ile tohumluğun sağlandığı kurumlarla yaşanan problemlerin işletme genişliklerine göre değiştiği ortaya konulmuştur. Küçük işletmelerin tohumluk sorunları daha fazladır.

Çizelge 4.39. Tohumluk alınan kurumlarla yaşanan sorunlar

Sorular	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Fiyatı	45	60,81	10	32,26	9	45,00	64	51,20
Kalitesi	24	32,43	6	19,35	4	20,00	34	27,20
Zamanında temin	3	4,05	7	22,58	2	10,00	12	9,60
Tanıtım	2	2,70	8	25,81	5	25,00	15	12,00
Toplam	74	100,00	31	100,00	20	100,00	125	100,00

s.d.:6 $\chi^2=26,372$ P=0,00 Araştırılan özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).

*Üreticiler soruya birden fazla yanıt verdiği için yanıt sayısı üretici sayısından (birinci grupta 54, ikinci ve üçüncü grupta 12'şer, toplamda 78 üretici) fazla olmuştur.

Üreticiler genelde olduğu gibi, devletin tohumlukla ilgili politikasını da beğenmediklerini bildirmişlerdir. Her üç işletme grubunda da üreticiler, öncelikle devletin uygun şartlarda kaliteli tohum vermesi gerektiği görüşündedirler. İncelenen işletmeler genelinde bu oran % 47,44'dür. Tüm işletmeler genelinde üreticiler, % 16,67 pay ile devletten ucuz tohumluk istediklerini bildirmiştir. Devletten bedava tohumluk isteyen üreticilerin oranı ise % 10,26 olarak belirlenmiştir. Küçük ve orta ölçekli işletmeler devletten bedava tohumluk ya da ucuz (sübvansiyonlarla desteklenmiş) tohumluk beklentisi içinde olurlarken, büyük üreticilerin ise bu yönde taleplerinin olmadığı belirlenmiştir. Başka bir deyimle işletmelerin ticarileşip ekonomik yapıları güçlendikçe, işletme sahiplerinin devletten olan beklentileri azalmaktadır. Khi-kare testi ile devletin tohumluk konusunda izlediği politikalara olan üretici yorumlarının işletme genişliğine göre değiştiği belirlenmiştir (Çizelge 4.40).

Çizelge 4.40. Devletin tohumlukla ilgili izlediği politikalara üreticilerin yorumu

Nedenler	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Uygun şartlarda kaliteli tohum vermeli	24	44,44	7	58,33	6	50,00	37	47,44
Bedava tohumluk vermeli	7	12,96	1	8,33	0	0,00	8	10,26
Ucuz (sübvans) tohumluk	11	20,37	2	16,67	0	0,00	13	16,67
Hiçbir şey	6	11,11	2	16,67	0	0,00	8	10,26
Diğer	6	11,11	0	0,00	6	50,00	12	15,38
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	*100,00

s.d.:8 $\chi^2=18,106$ P=0,020 Araştırmaların özellikler birbirine bağlıdır (P<0,05).

İşletmeler genelinde üreticilerin % 20,51'i tarım ilacını temin ettikleri kurumlarla ilgili hiçbir sorun yaşamadıklarını bildirirken, üreticilerin % 48,72'si tarım ilaçlarının fiyatlarının yüksek olmasını, % 20,72'si ilaç satış şartlarının uygun olmayışını, % 7,69'u da tarım ilaçları hakkında tanıtım yapılmamasını sorun olarak görmektedir (EK 27). Tarım ilaçları konusunda tanıtım yapılmamasını sorun olarak gören üreticiler içerisinde, üçüncü gruptaki büyük üreticiler tarım ilacı tanıtımını yapılmamasını daha büyük sorun olarak görmektedirler.

Süne zararlısı için ilaçlama devlet kanalıyla uçakla yapılmaktadır. Araştırma yapılan bölgede işletme büyüklüklerine göre yapılan devlet ilaçlaması incelendiğinde, üreticilerin arazi varlıkları arttıkça, devletin yaptığı ilaçlama sayısı da artmaktadır. Ancak bu durum işletmeler geniş olduğu için parselin birinde ilaçlama yapılmadıysa birinde yapılmasından kaynaklanmaktadır. Süne zararlısı için yapılan devlet ilaçlaması Tarım ve Köyşeri Bakanlığı'na bağlı Ankara Merkez Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü ile Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri koordinasyonu ile gerçekleştirilmektedir. İlaçlama yapılacak alanların belirlenmesinde teknik elemanlar, sünenin kışı geçirdiği dağlık bölgelerdeki kışlak alanlarda ve üretim yapılan alanlardaki süne zararlısı yoğunluğu ve bu zararlıları baskı altına alan doğal düşman oranlarına göre karar vermektedir. Devletin üreticilerin arazisinde ilaçlama yapıp yapmaması işletme genişliğine göre değişmemektedir (EK 28).

Araştırma bölgesinde tüm işletme genelinde üreticilerin sadece % 20,59'u süne için yapılan devlet ilaçlamasının etkili olduğunu bildirirken, % 47,06'sı ilaçlamaları etkisiz

ve % 32,35'i ise kısmen etkili bulmuşlardır (EK 29). Süne zararına uğramış hububatın satış fiyatı önemli ölçüde düştüğü için, üretici gelirlerini de önemli ölçüde azaltmaktadır. Araştırma kuruluşlarındaki teknik elemanlar da süne için uçak ile yapılan devlet ilaçlamasının yeterli başarıya ulaşmadığını kabul etmektedirler. Bu durum ise süne ilaçlaması için ayrılan kaynağın etkili bir şekilde kullanılmayışının bir göstergesidir. Son yıllarda süne mücadelesinde devlet ilaçlamasının kademeli olarak kaldırılması gündeme gelmiştir. Bu amaçla öncelikle uçakla ilaçlamaların sünenin doğal düşmanlarını da ortadan kaldırdığı gerekçesiyle yerden traktörler ile ilaçlamaya geçilmiştir. Bu uygulamada devlet ilaç ve ilaçlama aleti desteği yapmaktadır. Uygulama ise üreticiler tarafından yapılmaktadır. Devlet desteği ile üreticiler tarafından yapılan bu uygulamaların sonuçlarının değerlendirilmesi için ise zamana ihtiyaç duyulmaktadır.

Üreticilerin kredi aldıkları kurumlar ile ilgili sorunları araştırıldığında, her grupta kredi faizlerinin yüksekliği en önemli sorun olarak görülmektedirler (EK 30). İşletmeler genelinde üreticilerin kredi veren kurum ile yaşadığı belirtilen ikinci derece sorun % 31,52 ile kredi alabilme şartlarındaki olumsuzluklardır. Üreticilere göre bu olumsuzluklar, gerçek üreticiye göre değil, tapuya göre kredi verilmesi, kredi alabilmek için ipotek istenmesi gibi şartlardır. Bu şartlardan daha çok birinci gruptaki üreticilerin etkilendiği söylenebilir. İşletmeler genelinde üreticilerin kredi veren kurum ile yaşadığı belirtilen üçüncü derece sorun ise % 13,05 ile geri ödemelerdeki güçlüklerdir. Çünkü alınan krediler, kredinin getirisini ve karlılığı ölçüsüne göre değil, işletmelerin nakit ihtiyacının şiddetine göre belirlenmektedir. Yapılan istatistiksel değerlendirme, işletme büyüklükleri ile üreticilerin kredi aldıkları kurumlarla yaşadıkları sorunların işletme genişliğine göre değişmediğini göstermiştir.

Kredi borcunu ödemedeki güçlüğü'nün nedenleri araştırıldığında, tüm üreticiler bu sonucun, birinci olarak yüksek faiz (% 42,65) olmak üzere, kuraklığa bağlı olarak ürün verimindeki azalma (% 25), kredi şartlarının zorluğu (% 20,59) ve ürüne iyi fiyat verilmemesinden (% 11,76) kaynaklandığını bildirmişlerdir (Çizelge 4.41). Üretici gelirlerindeki artış, kredi maliyetlerini karşılamak için yeterli olmadığı zaman kredi borçlarının tarım gelirleri ile ödenmesi mümkün olmayacaktır. Özellikle 2000 ve 2001 yıllarında bu tür sorunların yaşandığı ortaya konulmuştur. Başka bir deyişle, Türkiye'de tarım politikalarındaki genel değişiklikler yanında; yaşanan ekonomik krizin ağırlığı da

bu sonuçların doğmasına neden olmuştur. Yapılan khi-kare testi sonucu, kredi borcunu ödemede güçlükle karşılaşma nedenlerinin işletme genişliklerine göre değiştiğini göstermektedir. Orta ve büyük ölçekli üreticiler daha çok verim düşüklüğünü ön plana çıkartırken, küçük ölçekli üreticiler ise daha çok kredi faizlerinin yüksekliğini ön plana çıkartmışlardır.

Çizelge 4.41. 2000-2001 üretim döneminde kredi borcunu ödemede önceki yıllara göre bir güçlükle karşılaşma nedenleri

Nedenler	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501+ da)		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Faiz yüksek	21	51,22	6	40,00	2	16,67	29	42,65
Artık şartlar daha zor	11	26,83	1	6,67	2	16,67	14	20,59
Ürünün verimi düşük	4	9,76	7	46,67	6	50,00	17	25,00
Ürüne iyi fiyat vermediler	5	12,20	1	6,67	2	16,67	8	11,76
Toplam	41	100,00	15	100,00	12	100,00	68	100,00

s.d.:6 $\chi^2=15,118$ P=0,019 Araştırmaların özellikler birbirine bağlıdır (P<0,05).

Araştırma kapsamında bulunan üreticiler, kredi sağlayan kurumların kredi kullandırma şartlarının uygun olmadığını bildirmişlerdir. İncelenen işletme genelinde üreticilerin % 74,45'ü sağlanan kredilerin düşük faizli olmasını istemişlerdir. Alınan kredilerde ödeme kolaylığı isteyen üreticilerin oranı % 11,11, kredi alım şartlarının uygun olmasını isteyen üreticilerin oranı ise % 5,56 olarak belirlenmiştir. Küçük ölçekli üreticilerin % 8,77'si kredi alım şartlarının (kredilerin işlenen araziye göre verilmesi, kredi için ipotek şartı getirilmemesi gibi alanlarda) daha uygun olmasını istemektedir. Küçük ölçekli üreticilerin bir kısmı, ortağa ve kiraya arazi tutarak sahip oldukları tapulu araziden daha fazla arazi işlemektedir. Bu nedenle kredi alım şartlarının tapulu araziye göre değil de işlenen araziye göre verilmesini istemektedirler. İşletme genelinde kredi miktarının artırılmasını isteyen üreticilerin oranı ise % 6,67 olarak belirlenmiştir. Kredi miktarının artması talebinde bulunan üreticiler, % 25 pay ile üçüncü gruptaki büyük üreticilerdir. Küçük ve orta ölçekteki işletmelere sahip üreticiler için ise bu oranlar çok daha düşük, sırasıyla % 1,75 ve % 5,88'dir (Çizelge 4.42). Buradaki veriler Türkiye'de tarım kesiminde arazi sahipliği, veraset, mülkiyet, tapu, toprak kiralama ve işletme sorunlarının henüz çözülmediğini işaret etmektedir. Bunun yanında, alınan kredilerin ekonomik olarak kullanılıp geri ödeme koşullarının sağlanmadığını ve kredi talebi

koşullarının ve kredi tahsis ölçütlerinin de düzeltilmeye muhtaç bir çok sorunu içinde barındırdığını göstermektedir. Khi-kare testi, üreticilerin kredi kullanımı açısından beklentilerinin işletme genişliklerine göre değiştiğini göstermiştir.

Çizelge 4.42. Kredi kullanımı açısından beklentiler

	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Düşük faiz	44	77,19	12	70,59	11	68,75	67	74,45
Kredi alım şartları	7	12,29	0	0,00	0	0,00	7	7,77
Kredi ödeme kolaylığı	5	8,77	4	23,53	1	6,25	10	11,11
Kredi miktarı fazla olsun	1	1,75	1	5,88	4	25,00	6	6,67
Toplam	57	100,00	17	100,00	16	100,00	90	100,00

s.d.8 $\chi^2=17,34$ P=0,008 Araştırmaların özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).

*Üreticiler soruya birden fazla yanıt verdiği için yanıt sayısı üretici sayısından (birinci grupta 54, ikinci ve üçüncü grupta 12'er, toplamda 78 üretici) fazla olmuştur.

4.2.4.2. Fiyatlardaki değişimler karşısında üreticilerin tepkileri

Araştırma bölgesindeki bütün üreticiler son beş yıl dikkate alındığında hububat ürün fiyatlarından memnun olmadıklarını bildirmişlerdir. Tüm işletmeler genelinde bu oran % 98,72 olarak belirlenmiştir. Genelde tarımsal üreticilerin değerlendirmeleri çoğunlukla kötümser olmakla beraber, Türkiye’de son yıllarda genel ekonomi politikası içinde tarımın ihmal edilmesinde bu kötümserlik de büyük paya sahiptir.

Üreticiler son beş yılda ürün fiyatlarındaki olumsuzlukların ana nedeni olarak, girdi maliyetlerinin yüksekliğini ve devlet tarafından açıklanan düşük taban fiyatlarının göstermişlerdir. İncelenen işletmeler genelinde bu durumu, girdi maliyetlerinin yüksekliğine bağlayan üreticilerin oranı % 85,0 iken, düşük taban fiyatlarına bağlayanların oranı ise % 14,10 olarak belirlenmiştir (EK 31). Ek 31’deki veriler, araştırma bölgesindeki üreticiler açısından, üretim girdileri sorununun pazarlama sorunlarından daha önemli olduğu göstermektedir

Ülke çapında olduğu gibi, TMO tarafından üreticilerden satın alınan hububatın değerinin % 50’si peşin ve % 50’si vadeli olarak ödendiği, borsanın ise tamamen peşin

ödemeye hububat alımı yaptığı belirlenmiştir. Un fabrikalarına yapılan satışlarda da genelde peşin ödeme yapılmıştır.

Üreticiler TMO'nde ve piyasada oluşan fiyatları değerlendirdiklerinde, tüm işletme genelinde borsanın verdiği fiyatı koşulsuz olarak uygun bulan üreticilerin oranı % 15,38 iken, devletin verdiği fiyatı koşulsuz uygun bulan üreticilerin oranı ise % 84,62 olarak belirlenmiştir (EK 32). Üreticilerin TMO'nin verdiği fiyatı daha iyi bulmakla birlikte, kendileri açısından sorun yaratan ürün bedelini ödeme şekli ve almın miktarı ile ilgili sorunlara değinmeyi gerekli görmüşlerdir. TMO'nun verdiği fiyatı iyi bulmakla birlikte; peşin ödeme yapmamasından şikayetçi olan üreticilerin oranı ise % 29,49, alımda zorluk çıkarıyor diyen üreticilerin oranı % 7,69 olarak bulunmuştur. TMO'nin ürün alımına kısıtlama getirmesi konusundaki şikayetler, süne zararına uğramış ürünlerde yaşanmaktadır. TMO fiyatlarının birinci gruptaki üreticiler tarafından daha uygun bulunması, bunlar açısından pazarlama ve satış güçlüklerinin daha fazla olduğu anlamına gelmektedir. Yapılan khi-kare testi, üreticilerin hububat fiyatları hakkındaki düşüncelerinin işletme büyüklüklerine göre değişmediğini göstermiştir.

Hububat ürün fiyatlarından genel olarak memnun olmayan üreticiler düşünce anlamında farklı arayışlar içerisine girmişlerdir. Üreticilere TMO'nun hububat taban fiyatlarının ne zaman açıklanması gerektiği sorulduğunda, üreticilerin, % 55.13'ü ekimden önce yanıtını verirken, % 42.31'i hasattan önce yanıtını vermiştir (EK 33). Taban fiyatın ekimden önce belirlenmesini isteyen üreticiler içinde büyük ölçekli üreticilerin bulunduğu grup ön plana çıkarken, taban fiyatın hasattan önce açıklanmasını isteyen üreticiler içinde küçük ölçekli üreticiler ön plana çıkmıştır. Bu veriler ile, büyük ölçekli üreticilerin ürün seçimi yönünden daha bilinçli seçim yaptığı, ya da diğer bir ifade ile üretim kararları yönünden daha bilinçli olduğu sonucuna varılabilir. Çünkü hasattan önce açıklanacak fiyat sadece pazarlama geliri hakkında bir fikir verir. Halbuki ekimden önce açıklanacak fiyatlar, girdi maliyeti ile birlikte tam bir kar-zarar analizi yapma ve yatırım kararı verebilme fırsatı yaratır. Khi-kare testi sonuçları, işletme büyüklükleri ile ürün fiyatının açıklanma zamanı hakkındaki üretici beklentilerinin işletme büyüklüklerine göre değişmediğini göstermiştir.

Araştırma bölgesinde üreticilerin önemli bir bölümünün, eleştirdikleri hububat taban fiyatlarının neye göre belirlendiğini bilmedikleri saptanmıştır. Hububat taban fiyatlarının neye göre belirlendiği konusunda bilgi sahibi olan üreticiler, incelenen işletme genelinin sadece % 23,08'ini oluşturmaktadır. İşletme bazında bu durum değerlendirildiğinde büyük ölçekli üreticilerin % 66,67'lik pay ile önde geldiği görülmektedir (Çizelge 4.43). Kısacası işletme ölçeği büyüyüp ürün ve gelir arttıkça, üreticilerin ürün pazarlamasına ait ilgi ve bilgileri de artmaktadır. Yapılan khi-kare testinde üreticilerin hububat fiyatlarının neye göre belirlendiğinden haberdar olma durumunun işletme büyüklüklerine göre değiştiğini göstermiştir.

Çizelge 4.43. Üreticilerin hububat fiyatlarının neye göre belirlendiğinden haberdar olma durumu

	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hayır	45	83,33	11	91,67	4	33,33	60	76,92
Evet	9	16,67	1	8,33	8	66,67	18	23,08
Toplam	54	10,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00
s.d.:2 $\chi^2=15,564$ P=0,000 Araştırılan özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).								

Araştırma kapsamındaki toplam 78 üreticiden hububat fiyatlarının neye göre belirlendiği konusunda bilgi sahibi olan 18 üreticiye, bu bilgiyi nereden elde ettikleri sorulduğunda, bu bilgi kaynağının % 61,11 oranla radyo ve televizyondan, % 5,56 oranla yazılı basından elde edildiği belirtilirken, hububat alımından birinci derecede sorumlu durumunda olan TMO'nden ve borsadan bu bilgiyi edinen hiçbir üreticiye rastlanmamıştır (EK 34). Bu durum, üreticilerin fiyatlar konusundaki bilgileri doğrudan alıcı olan kurumlar yerine dolaylı yollardan öğrendiklerini göstermektedir. Bunun nedeni, fiyatların geçmişte siyasi kanallardan açıklanmasının yarattığı alışkanlıklar ve beklentiler olabilir.

Araştırma sahasındaki üreticilerin % 89,77'sinin, TMO'nin hububat için verdiği taban fiyattan daha yüksek bir fiyat yakalama çabası içinde oldukları belirlenmiştir (EK 35). Söz konusu üreticiler işletme bazında değerlendirildiğinde; küçük ölçekli üreticilerin % 70,07'si, orta ölçekli üreticilerin % 91,67'si bu tür bir çaba içerisinde olduklarını ifade

ederken, büyük ölçekli üreticilerin tamamı ise bu çabayı gösterdiklerini bildirmişlerdir. Ancak bu çabanın kalıcı ve anlamlı olabilmesi için üreticilerin güç birliği yaparak örgütlenmesi, daha güçlü bir pazarlama yapısı oluşturulması ve daha etkin bir baskı unsuru yaratılması gerekir. Örneğin, kooperatifleşerek piyasa koşullarını lehlerine çevirebilirler

Üreticilerin yüksek fiyat sağlamak için en çok başvurdukları yöntemin depolama olduğu belirlenmiştir. Farklı büyüklükteki işletme gruplarının her birinde üreticilerin % 30'dan fazlası depolama ile ürünlerini daha iyi fiyattan satabildiklerini bildirmişlerdir. Üreticilerin daha iyi fiyat veya kar avantajı sağlamak için en çok başvurdukları ikinci yöntemin ise, üretimdeki girdi masraflarını kısmak olduğu belirlenmiştir. Masraflardan tasarruf, % 34,83 ile en çok birinci gruptaki küçük ölçekli üreticilerde görülmekte, bunu ikinci ve üçüncü gruptaki üreticiler izlemektedir (EK 36). Verilen taban fiyattan daha yüksek bir fiyat yakalamak için başvuru diğer yöntemlere bakıldığında, üreticilerin % 23,94'ü yüksek fiyat veren kuruma satışı, % 14,69'u kayıt dışı satışı tercih etmiştir. Ancak başvuru yollarının hepsi işletme içi tercihlerdir. Üreticilerin örgütlenme konusunda bir arayış içinde olmadıkları belirlenmiştir, ayrıca daha iyi fiyat elde etmek için kaliteye önem verme konusunda bir çaba içerisinde olmayışları dikkat çekicidir.

Elde edilen ürünün hasattan hemen sonra satılma nedeni incelendiğinde, küçük ölçekli üreticilerin tamamının nakit para ihtiyacı nedeniyle bu yolu tercih etmek zorunda kaldıkları belirlenmiştir. Nakit para ihtiyacı bütün işletmelerde bu konudaki en önemli unsur olmakla beraber, işletme ölçeği büyüdükçe ekonomik bünye güçlendiği için nakit para ihtiyacı azalmaktadır. Orta ölçekli üreticiler ise bu durumu, % 87,50 oranında nakit para ihtiyacı ve % 12,50 depolama imkanının olmayışı olarak açıklamışlardır. Orta ölçekli üreticilere benzer durum büyük ölçekli üreticilerde de gözlemlenmiştir. Büyük ölçekli üreticilerin hasattan hemen sonra ürününü satma nedeni olarak, % 71,43 oranında nakit para ihtiyacı ve % 28,57 de depolama imkanının olmayışı olarak açıklamışlardır (Çizelge 4.44). Depolama hem bir ek maliyet unsurudur, hem de yangın, çürüme, bozulma vb. riskleri de beraberinde taşır. Khi-kare testi, üreticilerin ürünlerini hasattan hemen sonra satma nedenlerinin işletme büyüklüklerine göre değiştiğini göstermiştir.

Çizelge 4.44. Ürünün hasattan hemen sonra satılma nedenleri

Nedenler	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Nakit para ihtiyacı	43	100,00	7	87,50	5	71,43	55	94,83
Depolama imkanı olmayışı	0	0,00	1	12,50	2	28,57	3	5,17
Toplam	43	100,00	8	100,00	7	100,00	58	100,00

s.d.:2 $\chi^2=0,351$ P=0,004 Araştırılan özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).

Üreticiler devletin hububatta uyguladığı destek fiyatlarını yeterli bulmamasına rağmen bu desteğin sürmesini istemektedirler. İşletmeler bazında bu istek ele alındığında, küçük ölçekli üreticilerin % 90,74'ü, orta ölçekli üreticilerin % 83,33'ü ve büyük ölçekli üreticilerin ise % 91,67'si bu destek şeklinin devam etmesini, aksi takdirde ürünleri borsada değerinin çok daha altındaki fiyatlardan satmak zorunda kalacaklarını ifade etmektedirler (Çizelge 4.45). Çünkü devletin fiyatları açıklaması üreticiler açısından TMO güvencesi ve seçeneğini getirmekte, borsadaki fiyatların aşırı düşmesi bu kanalla önlenmektedir. Gerçekleştirilen khi-kare testi, üreticilerin devletin hububata fiyat desteklemesine devamı konusundaki düşüncelerinin işletme büyüklüklerine göre değişmediğini göstermiştir.

Çizelge 4.45. Üreticilerin devletin hububatta fiyat desteklemesine devamı konusunda düşüncesi

	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hayır	5	9,26	2	16,67	1	8,33	8	10,26
Evet	49	90,74	10	83,33	11	91,67	70	89,74
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00

s.d.:2 $\chi^2=0,642$ P=0,725 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).

Üreticilere devletin hububata yapmış olduğu destek hakkındaki düşünceleri sorulduğunda, üreticilerin % 52,17'si, devletin sadece hububatın ekiminden önce fiyat açıklamasının yeterli olduğunu belirtmiştir (EK 37). İşletmeler genelinde klasik destek şekli olan girdi desteği isteyen üreticilerin oranının % 26,09, fiyat desteğini isteyen üreticilerin oranının ise % 19,57 olduğu belirlenmiştir. Girdi desteği isteyen üreticiler

içinde üçüncü gruptaki büyük ölçekli üreticiler ön plana çıkarken, daha fazla fiyat desteği isteyen üreticiler içinde birinci gruptaki küçük ölçekli üreticiler ön plana çıkmaktadır. Bu sonuç, küçük işletmelerin üretimdeki girdileri dikkate alan bir fayda-maliyet analizi yapmadan genelde sadece pazarlamayı düşündüklerini, halbuki daha akılcı üretim yapan büyük işletmelerin ise fiyatlar kadar, maliyetleri de dikkate aldıkları düşünülebilir.

Genelde TMO fiyatları borsa fiyatlarının üzerindedir. Üreticilere TMO fiyatlarının borsa düzeyinde olmasının anlamı sorulduğunda, tüm işletmeler genelinde bu durumu % 57,69 ile olumsuz, % 11,54 ile olumlu karşılarken, % 30,77'si de bu konuda kararsız olduklarını bildirmişlerdir (EK 38). Çizelge dikkatle incelendiğinde, TMO'nin fiyatlarının borsa düzeyinde olmasını iyi bulanların çoğunluğu küçük ve orta ölçekli işletme sahipleridir. Büyük işletme sahiplerinin hiç biri bunu iyi olarak değerlendirmemişlerdir. Çünkü büyük üreticiler ve bilinçli işletme sahipleri, TMO'nin yüksek fiyat belirlemesinin piyasanın düşmesine engel olduğunun bilincine vardıkları söylenebilir. Aksi halde gelir kayıpları olacaktır.

4.2.4.3. Üreticilerin pazarlama kuruluşlarına karşı tepkisi

4.2.4.3.1. Toprak Mahsulleri Ofisi

Üreticilere devletin hububat ile ilgili politikasını belirleyen kurum olan TMO ile karşılaştıkları sorunları ve beklentileri sorulduğunda, işletmeler genelinde üreticilerin % 38'i TMO'nun ödemeleri peşin olarak yapmamasını önemli bir sorun olarak gördüklerini ve bu sorunun giderilmesi gerektiğini bildirmişlerdir (EK 39). Üreticilerin bu kurum ile karşılaştıkları diğer önemli bir sorunun tohumluk ile ilgili olduğunu bildirmişlerdir. İncelenen işletmeler genelinde üreticilerin % 20'si TMO'nin uygun fiyattan tohumluk sağlaması gerektiğini bildirmiştir. Orta ölçekli işletmelerde bu talep % 36,84'lük oranla ön plana çıkmaktadır Başka bir deyişle, bilinç düzeyi yükselip, işletme dışında, nitelikli tohum talebi arttıkça, üreticilerin TMO'dan ucuz ve kaliteli tohum sağlama beklentileri de yükselmektedir.

Diğer taraftan hububat üreticisinin bir kısmı (21 üretici) satışta TMO'ni tercih etmektedir. Üreticilerin satışta TMO'ni tercih etme nedeni, % 38,10 ile daha iyi fiyat ve % 61,90 oranında satışta güvence olarak açıklanmıştır.

Araştırma kapsamına giren üreticilerden sadece % 30,77'sinin TMO'nun bir depolama hizmeti olan makbuz senedinden haberdar olduğu belirlenmiştir (EK 40). Bu bilgi noksanlığının ortadan kaldırılması için tarımsal yayım faaliyetlerinin artırılması, üretici eğitimine önem verilmesi gerekir. Eğer üreticiler TMO'nun verdiği bu hizmetten haberdar olursa, sıf depolama sorunu nedeniyle ürünlerini elden çıkartma yoluna gitmez ve gelir kaybına uğramazlar.

TMO'nun makbuz senedi uygulamasından haberdar olan üreticilerin sadece % 41,67'si bu uygulamadan memnun olduğunu bildirmiştir. TMO'nin bu uygulamasını en çok olumlu karşılayan üreticilerin orta ölçekli üreticiler olduğu belirlenmiştir. TMO'nin bu hizmetini pahalı buldukları için memnun olmadıklarını belirten makbuz senedi hakkında bilgi sahibi üreticilerin oranı % 58,33'tür (EK 41).

4.2.4.3.2. Borsa

Araştırma kapsamındaki üreticilerin % 93,59'u ürününü direkt hububat borsasına sattığını belirtirken sadece % 6,41'i borsaya ürün satmadığını bildirmiştir. Küçük, orta ve büyük işletmelerde ürün satışında doğrudan borsa tercih edilmektedir (Çizelge 4.46). Daha önce de belirtildiği gibi, satışların doğrudan borsaya yapılmasının başlıca nedenleri borsanın peşin ödeme yapması ve üreticilerin içinde buldukları finansal sıkıntılardır. Üreticiler ürünlerini TMO'ya satmasalar bile, TMO'nun varlığı ve fiyat açıklaması onlar için bir pazarlama güvencesidir.

Daha önce borsaya hiç satış yapmamış beş üreticinin mevcut olduğu anlaşılmıştır. Bu üreticilerden 4'ü küçük, birisi ise orta dilimdeki işletmelerin sahipleridir. Dört küçük üreticiden ikisinin ve orta ölçekli bir işletme sahibinin borsaya satış hakkındaki düşünceleri olumludur. Küçük ölçekli iki işletme sahibi ise borsaya ürün satmak istemediklerini söylemişlerdir. Ancak neden borsaya ürün satmak istemediklerinin gerekçesi konusunda açıklama yapmamışlardır.

Üreticilerin bu denli yüksek oranda borsayı tercih etme nedenleri arasında % 86,42 ile peşin alım birinci sırayı almıştır. Bu tercihte % 9,88 oranla nakit para ihtiyacı etkili olmuştur. Üreticilerin sadece % 3,70'i daha iyi fiyat aldıklarından borsayı tercih etmişlerdir (Çizelge 4.47). Ancak borsadan daha fazla fiyat alanların, ürünlerini depolayarak fiyatların yükseldiği dönemlerde borsaya satış yapan üreticiler olduğu düşünülebilir. Yapılan istatistik sonuçları, üreticilerin satışta borsayı tercih etme nedenleri işletme genişliğine göre değiştiğini göstermektedir.

Çizelge 4.46. Üreticilerin satışta borsayı tercih etme nedenleri

Nedenler	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Peşin	48	85,71	10	90,91	12	85,71	70	86,42
Fiyatı iyi	0	0,00	1	9,09	2	14,29	3	3,70
Mecbur	8	14,29	0	0,00	0	0,00	8	9,88
Toplam	56	100,00	11	100,00	14	100,00	81	100,00

s.d.:4 $\chi^2=10,770$ P=0,029 Araştırmaların özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).

Üreticilere hububat borsası hakkındaki sorun ve beklentileri sorulduğunda, üreticilerin % 59,74'ü borsa fiyatlarının düşüklüğünden şikayet etmekte, bunu % 31,17 ile ürün kalitesine göre fiyat verilmemesi ve % 9,09 ile borsanın ürün alımında kendi adamlarını kollamasını göstermiştir (Çizelge 4.47).

Çizelge 4.47. Üreticilerin borsa ile ilgili sorunları ve beklentileri

Sorun ve Beklentiler	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ucuza alıyor	36	63,16	8	61,54	2	28,57	46	59,74
Kaliteye göre fiyat verilmiyor	18	31,58	3	23,08	3	42,86	24	31,17
Kendi adamları koruyor	3	5,26	2	15,38	2	28,57	7	9,09
Toplam	57	100,00	13	100,00	7	100,00	77	100,00

s.d.:4 $\chi^2=1.729$ P=0,421 Araştırmaların özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).

Üreticilere borsada gördükleri aksaklıkları ortadan kaldırabileceği düşüncesi ile kooperatifler yoluyla ürünlerini birleştirip borsaya satmanın nasıl bir fikir olduğu sorulduğunda, tüm işletmeler genelinde üreticilerin % 74,36'sı bu alternatifi olumlu karşılamışlardır. Bu alternatifi en olumlu karşılayan üreticilerin üçüncü gruptaki büyük üreticiler olduğu, bunu orta ve düşük ölçekli üreticilerin izlediği anlaşılmıştır. Yapılan khi-kare testinde ile işletme büyüklükleri ile kooperatifleşme konusunda düşünceler arasındaki ilişki önemsiz bulunmuştur (Çizelge 4.48).

Bu anketin en önemli bulgularından biri, büyük üreticilerin kooperatifleşmeyi çoğunlukla desteklemeleridir. Çünkü geleneksel yaklaşıma göre genelde büyük üreticilerin kooperatifleşmeden kaçınmaları önyargısı vardır. Yörede ağalık düzeninin olmaması, gelir ve eğitim düzeyinin yüksekliği yanında yaşanan ekonomik sorunların ağırlığı da bu konuda etki yapmış olabilir.

Çizelge 4.48. Üreticilerin kooperatifler yoluyla ürünlerini birleştirerek borsaya satmaları konusundaki düşünceleri

	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kötü	17	31,48	2	16,67	1	8,33	20	25,64
İyi	37	68,52	10	83,33	11	91,67	58	74,36
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00
s.d.:2 $\chi^2=3,358$ P=0,187 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).								

4.2.4.3.3. TMO ve borsa dışındaki satış kuruluşları

Araştırma kapsamındaki üreticilerin çok küçük bir kısmı ürün satışında TMO ve borsa dışındaki yerleri tercih etmektedir. Üreticilerin % 45'i buna neden olarak, daha iyi fiyat verilmesini, % 40'ı peşin ödeme yapılmasını, % 15'i ürünün pazar şansının artmasını göstermişlerdir (EK 42). Yapılan khi-kare testinde, üreticilerin TMO ve borsa dışındaki kurumlara satış yapma nedenlerinin işletme genişliğine göre değişmediği belirlenmiştir. Üreticilerin bu açıklamalarını sürekli bir eğilim olarak belirlemek yerine, ağır ekonomik koşulların olduğu konjonktürel etkiler olarak algılamak yerinde olur. Zaten çizelgedeki üretici sayısı da 20 kişi olup, genelleme yapmaya yeter sayıda değildir.

Araştırma kapsamındaki üreticilerin bir bölümü, TMO ve Borsa dışındaki kurumlara ürün satışı sırasında sorun yaşadıklarını bildirmişlerdir. İşletmeler genelinde üreticilerin bu kurumlarla yaşadığı sorunlar incelendiğinde, üreticiler bu sorunları % 45,15 ile nakit para yerine çek verilmesi ve % 53,85 de düşük fiyat ödenmesi olarak değerlendirmiştir (EK 43). Bilindiği gibi, resmi mevzuata göre vadeli çek yoktur. Ancak uygulamada bir hatta üç aya kadar vadeli çek verilmektedir. Ayrıca çeklerin karşılıksız çıkma olasılıkları da vardır. Fakat çekleri nakit kıtlığı nedeniyle başkalarına ciro etme olanağı vardır. Yapılan khi-kare testinde ise, TMO ve üreticilerin TMO ve borsa dışındaki satışlarda karşılaştıkları sorunların işletme büyüklüklerine göre değişmediği belirlenmiştir.

Üreticilere depolama ile ilgili beklentileri sorulduğunda, üreticilerin % 60,26'sı depolama ile ilgili bir beklentilerinin olmadığını bildirmişlerdir (Çizelge 4.49). Depolama ile ilgili beklentisi olmadığını belirten üreticiler içinde ise, küçük ölçekli üreticiler % 74,07 ile ön plana çıkmaktadır. Bu durum aslında ürünlerini depolayarak bekletme ile daha iyi gelir elde edebilmenin bilincinde olan üreticilerin, içinde buldukları ekonomik güçlükler nedeniyle uzun vadeli gelişme planları yapamadıklarını göstermektedir. Bununla birlikte, ekonomik durumlarının iyi olması halinde üreticilerin, % 17,95'i bir depo yaptırabileceklerini, % 11,54'ü de depo kapasitelerini arttırabileceklerini ifade etmişlerdir. Depo yaptırmayı düşünen üreticiler içinde orta ölçekli üreticiler (% 50), daha büyük depo yaptırmayı düşünen üreticiler içinde ise büyük ölçekli üreticiler (% 50) ön plana çıkmıştır. TMO ve borsada depolama kiralarnın daha uygun fiyatlı olmasını isteyen üreticilerin oranı ise % 10,26 olarak belirlenmiştir. Yapılan khi-kare testinde üreticilerin depolama konusundaki beklentilerinin işletme genişliğine göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir (Çizelge 4.49).

Çizelge 4.49. Depolama ile ilgili beklentiler

Beklentiler	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Beklentim yok	40	74,07	4	33,33	3	25,00	47	60,26
İmkan olsa bir depo yaptırırım	8	14,81	6	50,00	0	0,00	14	17,95
İmkan olsa daha büyük depo yaptırırım	2	3,70	1	8,33	6	50,00	9	11,54
TMO, Borsa kiralari daha uygun fiyatli olsun	4	7,41	1	8,33	3	25,00	8	10,26
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00

s.d.:6 $\chi^2=36,326$ P=0,000 Araştırmaların özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).

4.2.4.4. Seçilen köylerde DGD ile ilgili listeler ve köylerdeki üretici sayısı

Araştırma alanında anket çalışmasının daha sağlıklı yapılması için elde edilen kayıtlara ek olarak köy ileri gelenleri ile köy bilgi formu doldurulmuştur. Bu formların doldurulmasında öncelikle köy muhtarlarına yer verilmiştir. Köy muhtarlarına ulaşılamaması durumunda aza ya da köyü çok iyi tanıyan kimselerin bilgilerine başvurulmuştur. Köy bilgi formlarından elde edilen veriler Çizelge 4.50'de gösterilmiştir. Bu çizelgeye göre toplam dokuz köyde 905 hanenin bulunduğu, köylerdeki hane sayılarının 50-250 arasında değiştiği saptanmıştır. Bu köylerde ikamet eden ve tarımla geçinen hanelerin oranı % 73,48 olarak belirlenmiştir. Bu oranın ise köylere göre % 33,3 - % 95 arasında değiştiği belirlenmiştir. Bu durumun eğitim, sağlık, köy dışında da eve sahip olması gibi sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı yakın ilçe ve illerde ikamet etmelerinden kaynaklandığı bildirilmiştir. Köylerde ikamet etmeyen haneler de çoğunlukla tarımsal üretim faaliyetlerini sürdürmektedirler. Üretim sezonunda köylerine gelerek arazilerini işlemektedirler. Polatlı İlçesi DGD uygulamasında 2000 yılında pilot bölge seçilmesine rağmen, ülke genelinde 2001 yılı DGD uygulamasında bu destekten üreticilerin % 23,31'inin hala yararlanmadığı belirlenmiştir. Bu durumun, üreticilerin tapulu arazilerinin olmayışı, ayrıca bürokrasi, miras ve vergilendirme korkusu gibi bir çok nedenlerden kaynaklandığı belirlenmiştir. Bu köyler içerisinde en yüksek hane sayısına sahip Şabanözü Köyü'nde DGD'den yararlanma oranının (% 52) en düşük köy olduğu belirlenmiştir. Bu durum, köyün toplam arazisi içinde toplam 10.000 dekarlık kısmının hazine arazisi olması, ancak bu alanlarda tarımsal üretimle geçinen kişilerin tapusu olmadığı için bu desteğe başvuramamasından kaynaklandığı belirlenmiştir.

Çizelge 4.50. Araştırma yöresini temsil eden köylerde tarımla geçinen üretici sayısı ve DGD'den yararlanma oranı

KÖYLER	Toplam hane sayısı	Köyde oturan ve tarımla geçinen hane	Köyde oturan ve tarımla geçinen hane oranı (%)	DGD'den yararlanan hane	DGD'den yararlanma oranı (%)
Babavakup	60	45	75,00	50	83,33
Beveçiz	50	45	90,00	45	90,00
Çekirdeksiz	100	95	95,00	88	88,00
Kargalı	150	50	33,33	110	73,33
Kıranharmanı	80	50	62,50	80	100,00
Kuşçu	95	70	73,68	85	89,47
Sarıhalil	70	40	57,14	64	91,42
Şabanözü	250	230	92,00	130	52,00
Yenice	50	40	80,00	43	86,00
TOPLAM	905	665	73,48	695	76,79

Köydeki ileri gelenlere sorularak araştırmacının düzenlediği köy bilgi formu kayıtları (2001 yılı)

DGD'nin pilot projede uygulandığı 2000 yılında Polatlı ilçesinde toplam 27 köydeki üreticiler bu destekten faydalanmıştır. Araştırma için seçilen köylerden üç köydeki üreticiler pilot proje desteğinden yararlanmıştır. DGD'nin ülke genelinde uygulanmaya başladığı 2001 yılında 200 dekara kadar destek verilmiştir. Belirtilen yıla ait Tarım Bakanlığı köy listelerine göre DGD alan üretici sayısı toplam 1403 olarak verilmiştir. 2004 yılında ise 500 dekara kadar destek verilmiş ve DGD alan üretici sayısı 2001 yılına göre % 2,64 azalarak, 1366 kişiye düşmüştür (Çizelge 4.51).

Araştırmacının 2001 yılında incelenen köylerde saptadığı üretici sayısı ise, 632'dir. Araştırmacı üretici sayısını saptarken DGD alan ve almayan aynı zamanda köyde ikamet eden üreticileri dikkate almıştır. Buna bağlı olarak, DGD almayan üreticiler de listeye eklenmiştir. Araştırmacı üreticilerin işlediği arazi genişliğini saptarken ise, mülk araziye kiraya ve/veya ortağa tutulan arazinin eklenmesi ve bunlardan kiraya ve/veya ortağa verilen arazinin çıkarılması kriterini esas almıştır (Çizelge 4.51). Köy ileri gelenlerine sorularak düzenlenen DGD köy listelerinde bazı bulgulara rastlanmıştır. Bunlar aşağıdaki şekildedir.

Alınan desteklerin bir kısmı gerçekte tapu sahibi olan ve aynı zamanda arazisini işleyen üreticilere verilmiştir. Ancak bunun yanında tapu sahibi olup da arazisini işlemeyen, diğer bir deyişle kiraya veya ortağa veren kimseler de doğrudan gelir desteği alan üreticiler listesinde yer almıştır. Doğrudan gelir desteği alanlar listesinde köy dışında

ikamet eden bunun yanında mülk arazisini işlemeyen kimseler, arazisini üreticilere kiraya ya da ortağa vermekte, ancak listede üretici olarak adı geçmektedir.

Doğrudan gelir desteğinden yararlanan üretici listesinde, verilecek yardım tavanının 200 dekar olması nedeniyle 200 dekardan fazla arazisi olan üreticilerin işlediği arazide, listede en fazla 200 dekar olarak belirtilmektedir. 200 dekardan fazla arazisi bulunan kimselerin bu uygulamadan haksız olarak yararlanma isteği ile sahip oldukları arazileri tapuda yakın akraba, eş ve çocukları üzerine gösterdikleri yeniden düzenlenen bu listelerde belirlenmiştir. Buna göre bir işletmeye ait arazi büyüklüğü birkaç kişi üzerinde görülmektedir. Ayrıca 200 dekardan fazla arazisi olanların, bazı kimseleri kiracı ya da ortakçı gibi göstererek doğrudan gelir desteğinden yararlanabildiği belirlenmiştir.

Tapusu olmayan, işlediği araziye kira veya ortakçılıkla işleten ve ayrıca mirasta anlaşmazlık sebebiyle tapusu olmayanlar ile arazisini kendi işledikleri halde DGD'ni yakın akrabalarıyla paylaşan üreticiler de vardır.

Doğrudan gelir desteği alan üreticiler listesinde kendi arazisini işleyen, ancak komşu köyde ikamet eden üreticilere de rastlanmıştır. Bu üreticilerin oturdukları köylerinde de arazileri bulunmaktadır.

Kendi işlediği mülk arazi yanında diğer toprak sahiplerinden arazi kiralayan veya ortağa işleyen üreticiler de bulunmaktadır. Ancak bunlar sadece kendi mülk arazisinden yararlanabilmiştir. Kiraya veya ortağa tuttuğu araziden doğrudan gelir desteğinden yararlanamadığı, bunun yerine doğrudan gelir desteğinden mülk arazisini kiraya veya ortağa veren kimselerin yararlandığı anket yapılan üreticiler ve köy yetkilileri tarafından da beyan edilmiştir.

Kendi işlediği mülk arazi yanında diğer toprak sahiplerinden arazi kiralayan veya ortağa işleyen üreticiler de bulunmaktadır. Ancak bunlar sadece kendi mülk arazisinden yararlanabilmiştir. Kiraya veya ortağa tuttuğu araziden doğrudan gelir desteğinden yararlanamadığı, bunun yerine doğrudan gelir desteğinden mülk arazisini kiraya veya

ortağa veren kimselerin yararlandığı anket yapılan üreticiler ve köy yetkilileri tarafından da beyan edilmiştir.

Köy ileri gelenleri, DGD listelerinde yer alan, DGD'ye konu olan bazı arazilerin boş bıraktığını, arsa olarak kullandığını beyan etmişlerdir.

Polatlı ilçesinde DGD ödemeleri, kadastro çalışmaları büyük ölçüde tamamlanan, tapu kayıtları esas alınarak verilmektedir. DGD'nin yaygınlaşması ve arazi sınırının 200 dekardan 500 dekara çıkarılmasının etkisiyle, seçilen dokuz köyde DGD verilen toplam arazi 2001 yılında 115871 da iken, 2004 yılında ise 2001 yılına göre yaklaşık % 25 artarak 144879 dekara yükselmiştir (Çizelge 4.52). Tarım Bakanlığının 2004 yılı DGD köy listeleri yeniden sorgulanmamasına karşın benzer sorunların çözülmediği görülmektedir. Örneğin, 2001 yılında olduğu gibi DGD alan üretici listesinde önemli sayıda bayan ismine rastlanmıştır. Bu kişiler ise genelde işletme yöneticisi konumunda olmayıp işletme sahiplerinin yakın akrabalarıdır.

Çizelge 4.51. Araştırma için seçilen köylerdeki üretici sayısı

KÖYLER	2000 yılı pilot projede DGD alan üretici	2001 yılında DGD alan üretici	2004 yılında DGD alan üretici	2001 yılında araştırmacının saptadığı üretici*
Babayakup	-	121	119	54
Beyceğiz	-	143	135	58
Çekirdeksiz	190	193	189	93
Kargalı	-	260	244	95
Kıranharmanı	110	107	96	62
Kuşçu	146	206	195	101
Sarıhalil	-	87	75	45
Şabanözlü	-	199	228	79
Yenice	-	87	85	45
TOPLAM	446	1403	1366	632

Tarım Bakanlığı DGD 2000, 2001 ve 2004 üretici listeleri

Üreticilerin tapusunu paylaşarak (yakınlarını ayrı bir üretici gibi göstererek) daha fazla araziden DGD alabilmesi ya da tapu sahibi bayanın araziyi işlememesine rağmen verilen desteği almaya kendinde hak görmesi nedeniyle listede önemli sayıda bayan ismine rastlanmaktadır. Zira üreticilerle yapılan anketler sırasında işletmesinde yönetici konumunda sadece bir bayanla anket yapılmıştır.

Çizelge 4.52. Araştırma yöresini temsil eden köylerdeki tarım arazisi (da)

KÖYLER	2000 yılında pilot projede DGD ödenen alan	2001 yılında DGD ödenen alan	2004 yılında DGD ödenen alan	2001 yılında araştırmacının saptadığı alan
Babayakup	-	10180	11915	10295
Beyceğiz	-	11351	12425	11365
Çekirdeksiz	12801	19084	24802	18897
Kargalı	-	27416	35172	29297
Kıranharmanı	8790	9014	9287	8941
Kuşçu	9258	14198	16312	15161
Sarıhalil	-	8160	10546	9845
Şabanözü	-	9307	14562	13197
Yenice	-	7163	9859	7816
TOPLAM	30849	115871	144879	124814

4.2.4.5. Üreticilerin DGD ile ilgili görüşleri

Araştırma alanında üreticilere bölgesinde kaç yıldır doğrudan gelir desteği alındığı sorulduğunda, işletmeler genelinde üreticilerin % 74.36'sı bir yıl ve % 25.64'ü ise iki yıldan beri yanıtını vermiştir. Araştırma bölgesi Polatlı'da 2000 yılında doğrudan gelir desteğine pilot bölge olarak geçilmiş, ikinci yıl 2001'de ülke çapında olduğu gibi bu destek şekli burada da yaygınlaşmıştır. Bir yılı pilot uygulama olmak üzere toplam iki yıllık bir uygulama ile üreticilerin DGD hakkında kesin bir yargıya varmaları oldukça zordur.

Araştırma kapsamına giren üreticilere kaç yıl doğrudan gelir desteği aldığı sorulduğunda, bu destekten hiç yararlanmadığını belirten üreticilerin % 27,78 ile sadece küçük ölçekli üreticiler arasından çıktığı belirlenmiştir (Çizelge 4.53). Doğrudan gelir desteğinden bir yıldır yararlanan üreticiler işletme büyüklüklerine göre değerlendirildiğinde, büyük ölçekli üreticiler % 83,33 ile küçük ve orta ölçekli üreticilere oranla daha fazla bu destekten yararlanmıştır. Çünkü küçük ve kısmen de orta ölçekli işletmelerin veraset, mülkiyet ve tapu sorunları henüz tam olarak çözülememiştir. O nedenle sonuç normaldir.

DGD'den iki yıldan beri yararlanan üreticiler işletme büyüklüklerine göre değerlendirildiğinde ise orta ölçekli üreticiler % 41,67 ile küçük ve büyük ölçekli üreticilere oranla bu destekten daha fazla yararlanmıştır (Çizelge 4.53). DGD'nin pilot

bölge olarak uygulandığı ilk yıl, üreticilerin önemli bir kısmı DGD'den haberdar olması ve bu destekten yararlanmak için şartlarının uygun olmasına karşılık, bazı endişeler nedeniyle bu yardımdan yararlanmadıklarını bildirmişlerdir. Üreticiler, yaşadıkları bu endişeleri; DGD uygulaması ile devletin hangi üreticinin ne kadar arazi işlediğini belirleyerek üreticilerden vergi isteyebileceği, devletin üreticiler tarafından işlenmekte olan hazine arazilerini ellerinden alacağı veya arazilerinden vergi isteyeceği, DGD ile üreticilerin yabancılara özellikle ABD'ye borçlandırılacağı, borçların ödenmemesi durumunda ise topraklarının bu ülkelerce ellerinden alınacağı şeklinde kuşkuları olmuştur. Bu kuşkuların tamamen ortadan kalkması ile DGD'den yararlananların sayısında artış beklenebilir. Khi-kare testi sonuçlarına göre, üreticilerin DGD'den yararlanma şekli ve süresinin işletme genişliğine göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir (Çizelge 4.53).

Çizelge 4.53. DGD desteğinden yararlanma süresi

Yararlanma süresi	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Almıyor	15	27,78	0	0,00	0	0,00	15	19,23
Bir yıl	27	50,00	7	53,33	10	83,33	44	56,41
İki yıl	12	22,22	5	41,67	2	16,67	19	24,36
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00

s.d.:4 $\chi^2=10,478$ P= 0,035 Araştırılan özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).

DGD uygulamasının ülke genelinde uygulandığı 2001 yılında, bazı üreticilerin hala bu destekten yararlanmadıkları belirlenmiştir. DGD'ne başvurmayan üreticilerin (15 üretici), sadece birinci gruptaki küçük ölçekli üreticiler arasında olduğu belirlenmiştir. Bu desteğe başvurmama nedeni olarak üreticilerin % 53,33'ü miras nedeniyle tapunun bölünememesini ve % 46,67'si ise tapulu araziye sahip olamamayı göstermişlerdir. Halbuki sorunların aşılması ile uygulama genişleyebilir.

Pilot bölge olarak uygulanan doğrudan delir desteğinden yararlanan üreticilere uygulamada karşılaştıkları sorunlar sorulduğunda, işledikleri araziye göre daha az destek aldıklarını beyan eden üreticiler, sadece küçük (% 8,33) ve orta ölçekli üreticiler (% 20) olmuştur (EK 44). İşletmeler genelindeki üreticilerin % 42,11'i tapuda bürokrasi işlerinin fazlalığından rahatsız olurken, % 26,32'si destek geç verildiği için üretime

yansımadığını, bu desteğin kurban alımı, genel borçlar, düğün vb tarım dışı ihtiyaçlar için harcandığını belirtmişlerdir. DGD ile ilgili olarak küçük ölçekli üreticilerin % 25'i bu desteğin gerçek üreticiye verilmediğini, destekten toprağı işleyen değil, sadece tapu sahibinin yararlandığını belirtirlerken 200 da sınırlaması olan ancak uygulamada 200 dekadardan daha fazla araziden destek alabilen orta ve büyük ölçekli üreticilerin ise bu konu ile bir şikayetlerinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Benzer olarak yine küçük ölçekli üreticilerin % 8,33'ü tapunun bölünmesinde sorunlar yaşarken, orta ve büyük ölçekli üreticilerin bu konu ile bir şikayetlerinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Ancak üreticilerin DGD ile ilgili yaklaşımları daha çok mikro düzeyde ve bireyseldir. Makro düzeyde, DGD'nin Türkiye tarımına neler kazandıracığı, ya da neleri kaybettireceği ayrı bir araştırma konusudur.

Pilot uygulamasının ardından DGD'nin Türkiye genelinde uygulandığı ikinci yılda, bu desteğe olan talepteki artışa bağlı olarak yaşanan sorunlardaki artışlar da dikkati çekmiştir (EK 45). İşletmeler genelinde üreticilerin % 10,81'i desteğin gerçek üreticiyi göz ardı edip sadece tapusu olana verilmesini, % 36,49'u bürokrasi işlerinin yoğunluğunu, % 40,54'ü desteğin geç verilmesini ve % 13,51'i tapuda yaşanan problemleri önemli sorunlar olarak değerlendirmişlerdir. Aslında bu başlık altında sıralanan sorunlar sadece DGD için ortaya çıkan sorunlar değil, aynı zamanda tarım politikasının genel sorunlarıdır.

Bölge üreticilerine doğrudan gelir desteğinin gerçek hak sahiplerinin kimler olması gerektiği sorulduğunda, büyük ölçekli üreticilerin yarısı bu yardımın araziyi işleyene verilmesini, yarısı da sadece mülk sahibine verilmesini isterlerken, küçük ölçekli üreticilerin büyük bir bölümü (% 72,22) araziyi işleyen gerçek üreticilere, % 22,22'si mülk sahibine, % 5,56'sı da işleyen ve mülk sahibi arasında paylaşılmasını gerektiğini belirtmişlerdir. Bu konuda orta ölçekli üreticilerin bakış açıları ise büyük ölçekli üreticilerin bakış açısına yakın olduğu söylenebilir (EK 46). Bu sonuç olağandır; çünkü orta ve büyük işletmelerin üreticileri çoğunlukla hem üretici, hem de mülk sahipleridir. Küçük üreticiler ise, mülk sahibi olmanın yanı sıra ortakçı ya da kiracı konumundadır.

Sorulara verilen cevaplar bu açıdan değerlendirildiğinde sorunlar daha iyi anlaşılmaktadır.

Anketlerin yapıldığı yıl itibariyle DGD yardımları, 200 dekar sınırlaması ile uygulanmıştır. Bu sınırlamaya bütün üreticilerin karşı çıktıkları söylenebilir. Küçük ölçekli üreticilerin çoğunun sahip oldukları arazi miktarları 200 dekarın altında olduğu için, büyük üreticiler ya da daha geniş arazi sahipleri kadar bu destekten yararlanamamaktadırlar. Bu yüzden uygulamada haksızlık olduğu görülmüştür. Orta ve büyük ölçekli üreticiler ise yapılacak yardımlarda, üretici bazında yapılan toplam materyal masraflarının veya elde edilen ürün miktarının göz önüne alınması gerektiğini, diğer bir ifade ile mevcut kısıtlamanın tamamen kaldırılması gerektiğini bildirmişlerdir. Aksi taktirde 200 dekardan fazla arazisi olan bazı üreticilerin bu destekten daha fazla yararlanmak için arazi mülkiyetini bölerek tapuyu yakın akrabalar üzerine gösterme uygulamalarını yaygınlaştıracaklarını beklemek lazımdır. Bu sınır sonradan 500 dekara çıkarılmıştır.

Araştırma kapsamındaki bölge üreticilerine DGD'nin verilmiş amacı hakkındaki görüşleri sorulduğunda, işletmeler genelinde üreticilerin % 42,42'si DGD'nin üreticiyi desteklemek ve % 18,19'u diğer desteklerin azalması nedeniyle zor durumdaki üreticiye yardım amacıyla verilmiş olabileceğini düşünmektedir. Bu desteğin sadece üreticiyi desteklemek amacıyla verildiğini belirten üreticilere bakıldığında, her bir üretici grubunda da bu yanıt oranının % 40'ın üzerinde olduğu görülmektedir. İşletme genelinde üreticilerin % 39,39'u ise bu desteğin verilmiş amacının altında politik kaygılar olduğunu düşünmektedir (EK 47). Üreticilerin politik kaygıları ise, hükümetlerin seçim yatırımı olarak değerlendirilmektedir. Yapılan khi-kare testinde üreticilerin DGD verilmiş amaçları hakkındaki görüşlerinin işletme genişliklerinden bağımsız olduğu belirlenmiştir.

Üreticilere devletin DGD yerine eskiden olduğu gibi gübre vb. girdilere destek vermesini tercih edip etmedikleri sorulduğunda, işletme genelinde üreticilerin % 58,97'si desteklerin önceden uygulandığı şekilde girdilere yönelik olmasını

istemektedir (Çizelge 4.54). Ayrıca bu eğilimin küçük ve büyük ölçekli işletmelerdeki üreticilerde, orta ölçekli işletmelerdeki üreticilerden daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Üretici grupları bazındaki bu farklılık orta ölçekli üreticilerin DGD uygulamasından küçük ve büyük ölçekli üreticiler kadar olumsuz etkilenmemiş olmasından kaynaklanmış olabilir. Mülkiyet ve tapu sorunları küçük işletmelerin, 200 da sınırlaması da büyük işletmelerin mevcut uygulamaya sıcak bakmalarına engeldir. Halbuki orta büyüklükteki işletmelerin tapu, mülkiyet ve arazi büyüklüğü sorunu daha azdır. Bu nedenle sonuç normaldir. Yapılan khi-kare testinde üreticilerin eskiden uygulanan destekleme sistemine geçmesi konusundaki düşünceleri işletme genişliklerine göre değişmektedir.

Çizelge 4.54. Üreticilerin DGD yardımı yerine eskiden uygulanan girdi desteğine geçmesi hakkındaki görüşleri

	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III:GRUP (501+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hayır	19	35,19	9	75,00	4	33,33	32	41,03
Evet	35	64,81	3	25,00	8	66,67	46	58,97
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00

s.d.:2 $\chi^2=6.780$ $P=0.034$ Araştırılan özellikler birbirine bağımlıdır ($P<0,05$).

DGD uygulamasında miras problemleri nedeniyle en fazla mağdur olan üreticilerin, küçük üreticiler olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4.55). Anket yapılan 54 küçük üreticiden dokuzunun mirastan kaynaklanan problemler nedeniyle bu destekten kısmen ya da tamamen yararlanamadıkları belirlenmiştir. Bu problemler irdelendiğinde, beş üretici mirasçılarının verasetteki anlaşmazlıkları nedeni ile, üç üretici işlenen arazinin bir bölümünün diğer aile fertlerine ait olması nedeni ile, bir üretici ise arazinin tapusunun aile fertlerinden başkasına ait olması nedeniyle DGD uygulamasında mağdur olduklarını ifade etmişlerdir. Orta ve büyük ölçekli üreticilerden mirastan kaynaklanan problemler nedeniyle DGD uygulamasında sadece ikişer üreticinin mağdur olduğu belirtilmiştir. Bu iki gruptaki miras problemleri, küçük ölçekli işletme sahiplerinin yaşadıkları miras problemlerinden farklılık göstermektedir. Orta ve büyük ölçekli işletmelerde yaşanan miras problemlerinin yarısı, işlenen arazinin bir bölümünün diğer aile fertlerine ait olması nedeniyle işlediği arazinin tamamından destek alınmaması ve

diğer yarısı da aile içerisinde küçük problemler şeklinde ortaya çıkmıştır. Aile içerisinde yaşanan problemlerin kaynağında söz konusu destekten daha fazla yararlanmak istediği yatmaktadır.

Devletin kişi başına sadece 200 dekara kadar DGD ödemesi yapması, orta ve büyük ölçekli üreticilerin arazi tapularını mirasçılarına bölmek isteğiyle sonuçlanmıştır. Anketlerin yapılışı sırasında arazinin bu şekilde bölündüğünü belirten üreticiler ve miras nedeniyle aile içinde problem yaşadığını açıklayan üreticiler olmuştur. Daha sonraki yıllarda kişi başına DGD ödemesi yapılacak alanın 500 dekara çıkartılmasında miras konusunda yaşanan olumsuzlukların etkili olduğu düşünülebilir.

Çizelge 4.55. Üreticilerin DGD'ne baş vururken miras nedeniyle yaşadıkları sorunlar

Sorunlar	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501+ da)		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Anlaşmazlık nedeniyle veraset bölünemedi	5	55,56	0	0,00	0	0,00	5	38,46
Tapu kendi üstüne değil, desteği aileden diğerleri aldı	1	11,11	0	0,00	0	0,00	1	7,69
İşlediği arazinin bir bölümü, diğer aile fertlerine ait olduğu için, işlediği arazinin tamamından destek almamada	3	33,33	1	50,00	1	50,00	5	38,46
Aile içinde problemler oldu	0	0,00	1	50,00	1	50,00	2	15,38
Toplam	9	100,00	2	100,00	2	100,00	13	100,00

DGD'inde üreticilerin ortağa tuttuğu kişilerle yaşadıkları sorunlar sorulduğunda, sadece iki küçük üretici, bu yardımdan arazi sahibinin yararlandığını ve bunun adaletli bir uygulama olmadığını bildirmiştir.

DGD uygulamasında üreticilerin kiraya tuttuğu kişiler ile yaşadıkları sorunlar araştırıldığında, üç küçük üreticinin, bu destekten yararlanamadıkları belirlenmiştir. Söz konusu üreticilerin ikisi bu destekten sadece tarla sahibinin yararlandığını ve yapılan sözleşmeye uymayarak yardımı paylaşmadığını belirtmiştir.

Arazi sahiplerine kiraya verdikleri kişilerle yaşadıkları sorunlar sorulduğunda, orta ölçekli bir üreticinin 200 dekarın üzerindeki bir araziye kira gösterdiğini, büyük ölçekli bir üretici de, kiracısının DGD uygulamasından kendisinin mülk sahibi olarak faydalanmasını kabul etmediğini bildirmiştir.

Üreticilerden DGD ile ilişkili olarak Tarım İlçe Müdürlüğü ile karşılaştıkları sorunları iletmeleri istendiğinde, altısı küçük, biri orta üretici olmak üzere toplam yedi üretici bu alanda da çeşitli sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Küçük ölçekli üreticiler, önem sırasına göre bu kurumla yaşadıkları sorunları, ilgisizlik, bürokrasinin fazlalığı ve DGD listelerinde problemler yaşanması olarak açıklamışlardır. Orta ölçekli bir üretici ise bürokrasinin fazlalığından şikayet etmiştir.

Üreticilerin, DGD ile ilişkili tapu, noter ve muhtarlık ile yaşadıkları sorunları bildirmeleri istendiğinde, toplam üretici sayısının % 16'sı bu konuda sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Küçük ölçekli beş, orta ölçekli üç ve büyük ölçekli dört işletmede üreticilerin bazı sorunlar yaşadığı bildirilmiştir. İşletmeler genelinde üreticilerin bu kurumlar ile sorunları irdelendiğinde, on üretici tapudaki masraflarının yüksekliğini, bir üretici noterdeki masraflarının yüksekliğini problem olarak görürken, bir üretici de köy muhtarı ile sorun yaşadığını belirtmiştir.

Bölge üreticilerine DGD'de devletin uyguladığı 200 dekar sınırlamasını nasıl karşıladıkları sorulduğunda, küçük ölçekli üreticilerin önemli bir bölümü (% 57,41) uygun bulurken, orta ölçekli üreticilerin % 91,67'si ve büyük ölçekli üreticilerin % 88.89'u ise devletin 200 dekar sınırını arttırması gerektiğini savunmuşlardır (Çizelge 4.56). Daha önce de belirtildiği gibi, olumlu ya da olumsuz yaklaşımlar üreticilerin arazi büyüklüğü ve sahip olunan mülkiyet yapısı ile ilgilidir. Yapılan khi-kare testinde ise işletme büyüklükleri ile üreticilerin DGD'de 200 dönüm tabanının uygunluğu hakkındaki görüşleri işletme genişliğine göre farklı bulunmuştur.

Çizelge 4.56. Üreticilerin DGD'inde 200 dekar tabanının uygululuğu hakkındaki düşünceleri

Sorunlar	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Uygun	31	57,41	1	8,33	1	11,11	33	44,00
Uygun değil	23	42,59	11	91,67	8	88,89	42	66,00
Toplam	54	100,00	12	100,00	9	100,00	75	100,00

s.d.:2 $\chi^2=14,086$ P=0,001 Araştırılan özellikler birbirine bağımlıdır (P<0.05).

Kişi başına 200 dekara kadar olan DGD uygulaması hakkında üreticilerin görüşleri sorulduğunda, tüm işletmeler genelinde üreticilerin % 34,85'i arazi tespitlerinin doğru yapılmasını, % 6,36'sı dekar sınırının artırılmasını, % 16,67'si bu desteğin küçük üreticiler için yetersiz olduğunu, % 12,12'si ise bu desteğin tamamen kaldırılmasını istemektedir.

Orta ve büyük ölçekli üreticilerde eğilim, 200 dekar sınırlamasının kaldırılması yönünde ağırlık kazanırken, küçük ölçekli üreticilerde ise doğru denetim yapılması ve küçük üreticilerde desteğin yetersiz kaldığı yönünde ağırlık kazanmıştır (Çizelge 4.57). Hiç kuşkusuz bu sonuçların alınmasında üreticilerin içinde bulunduğu koşullar ve mülkiyet durumu kadar eski alışkanlıkların da etkisi olabilir. Yapılan khi-kare testinde üreticilerin 200 dekara kadar olan DGD uygulaması hakkında görüşlerinin işletme büyüklüklerine göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Çizelge 4.57. Üreticilerin 200 dekara kadar olan DGD uygulaması hakkında görüşü

Görüşler	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğru tespit, iyi denetim yapılсын	20	46,61	2	16,67	1	9,09	23	34,85
Sınırları artırılсын	5	11,63	10	83,33	9	81,82	24	36,36
Arazi az olduğu için küçük üreticiye yaramadı	11	25,58	0	0,00	0	0,00	11	16,67
Bu destek kaldırılсын	7	9,58	0	0,00	1	9,09	8	12,12
Toplam	43	100,00	12	100,00	11	100,00	66	100,00

s.d.:6 $\chi^2=33,711$ P=0,000 Araştırılan özellikler birbirine bağımlıdır (P<0,05).

Üreticilere 200 dekar sınırlamasının geçerli olduğu durumda dekar başına verilen DGD miktarının ne kadar olması gerektiği sorulduğunda; üreticilerin % 10.96'sı bir tepki olarak bu destekten yararlanmak istemediklerini bildirirken, diğer üreticiler verilen desteklerin artırılması gerektiğini söylemektedirler (EK 48). Bu yaklaşımda verilen desteğin uygunluğu değil, ekonomik boyutu yani verilen paranın miktarı önem kazanmaktadır. Ortak kanı verilen miktarın yetersizliğidir. Yapılan khi-kare testinde, üreticilerin DGD'nde dekar başına verilen yardım hakkındaki düşünceleri işletme büyüklüklerinden bağımsız bulunmuştur.

4.2.4.6. Üreticilerin kooperatifler ve kooperatifleşme ile ilgili görüşleri

Araştırma kapsamındaki üreticilerin önemli bir bölümünün (% 48,19) herhangi bir kooperatife ortak olmadıkları belirlenmiştir. Kooperatiflere en az ortak olma oranının birinci gruptaki küçük üreticiler olduğu, en fazla ortak olma oranının ise büyük ölçekli üreticilerde gerçekleştiği belirlenmiştir (EK 49). Üreticilerin en fazla ortak olduğu kooperatif, % 19,28 ile TKK olmuştur. Bunu % 12,05 ile köy kalkınma kooperatifi, % 10.84 ile Trakyabirlik ve % 9,64 ile Pankobirlik izlemektedir Ancak isimlerinden de anlaşılacağı üzere, bu kooperatiflere ortaklık, başta kredi ve girdi desteği olmak üzere, ortaklarına çeşitli desteklerin ulaşmasına aracılık etmektedir. Bu nedenle bilinç ve eğitim düzeyleri daha yüksek olan büyük üreticilerin TKK ve benzeri kooperatif ve üretici birliklerine ortak olmalarında ilk sırada olmalarını normal karşılamak gerekir. Küçük üreticilerde ise durum bunun tersinedir. Yapılan khi-kare testinde, üreticilerin kooperatiflere ortaklık durumunun işletme büyüklüklerine göre değişmediği belirlenmiştir.

Kooperatiflere ortak olmayan üreticilere bunun nedenleri sorulduğunda, üreticilerin % 33,33'ü klasik bir yanıt olan ve geçmişte kooperatiflerle yaşanmış olumsuzlukları anlatarak "kooperatiflere sıcak bakmıyorum" yanıtını vermişlerdir. Kooperatiflere sıcak bakmadıklarını bildiren üreticiler içinde küçük ölçekli üreticilerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Küçük ve orta üreticilerin önemli bir bölümü kooperatifteki faiz oranlarının fazlalığından şikayet ederlerken, büyük üreticilerin bu yönde bir sorunu dile getirmediği görülmüştür. Kötü yöneticileri, kooperatiflere ortak olmamaya bir gerekçe olarak gösteren üreticilerin oranı ise % 25,64 olarak belirlenmiştir.

Kooperatiflere ortak olmamanın diğere nedenleri olarak, üreticilerin %10,26'sı aileden bir kişinin ortak olduğunu göstermiştir (EK 50). Küçük işletme sahiplerinin yüksek faizden yakınmaları, onların mali ve ekonomik yetersizliklerine bağlanabilir. Büyük üreticiler ise, güç birliği yaparak kooperatiflerin yönetiminde görev alabilir ya da yönetimi etkileyecek siyasi güce sahip olabilirler. Yapılan khi-kare testinde ise, üreticilerin kooperatiflere üye olmama nedenlerinin işletme büyüklüklerinden bağımsız olduğu belirlenmiştir.

Kooperatiflere ortak olan üreticilere bu kuruluşlardan ne gibi faydalar sağlandığı sorulduğunda, kooperatiflerden herhangi bir fayda sağlamadıklarını bildiren üreticilerin oranının % 44,74 olduğu belirlenmiştir (EK 51). Kooperatiflerden herhangi bir fayda sağlamadığını belirten üreticiler içinde birinci gruptaki küçük ölçekli üreticilerin çoğunlukta olduğu, bunu ikinci ve üçüncü grup üreticilerin izlediği ortaya konmuştur. Kooperatiflerden fayda sağladıklarını belirten üreticiler içinde, % 13,16'sı kooperatiflerin ürünlerine daha iyi fiyat verdiklerini beyan ederken, % 42.11'i ise kooperatiflerden uygun şartlarda girdi ve kredi temin ettiklerini beyan etmişlerdir. Kooperatiflerden sağlanan girdi ve kredilerden orta ve büyük ölçekli üreticilerin, küçük ölçekli üreticilere göre daha fazla memnun oldukları görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, büyük üreticilerin kooperatif yönetiminde görev almaları veya siyasi nüfuz yoluyla yönetimleri etkileme şansları daha fazladır. Yapılan khi-kare testinde ise, üreticilerin kooperatiflerden elde edilen faydaların işletme genişliğinden bağımsız olduğu belirlenmiştir.

Bölgedeki mevcut kooperatiflerin, genel anlamda, üreticilerin beklentilerini yeterince karşılayamadıkları belirlenmiştir. Bu üreticilere "Bölgede yeni bir kooperatif kuracak olsanız bu kooperatifin hangi sorununuzu çözmesini istersiniz?" sorusu yöneltildiğinde; üreticiler en çok ucuz girdi sağlanmasını istemiştir. Bunu kooperatifin ürün satışı gerçekleştirilmesi ve hayvancılığa destek vermesi izlemiştir (EK 52). İşletme bazında üreticilerin kooperatiflerden beklentilerine bakıldığında küçük ve orta ölçekli üreticiler, en fazla girdi temini ile ilgili sorunların çözülmesini isterken, büyük ölçekli üreticiler ise en fazla satış ile ilgili problemlerin çözülmesini beklemektedirler. Bu durumu doğal karşılamak gerekir. Çünkü küçük işletmelerin sorunları yapısal niteliktedir. Modern ve

yeterli girdi kullanılmasında darboğazlar mevcuttur. Halbuki büyük işletmelerde pazarlama sorunları daha fazla önem kazanmaktadır. Yapılan khi-kare testinde ise, yeni kurulacak kooperatiflerden çözülmesi beklenen sorunların işletme büyüklüklerine göre farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Üreticilere kooperatiflerle karşılaşılacak sorunlar ve beklentiler sorulduğunda, en önemli sorun olarak bu kurumların etkin olmayışlarını göstermişlerdir (EK 53). Kooperatiflere ortak olan üreticilerin % 55'i bu sorunu dile getirmişlerdir. Kooperatiflerin bu durumundan en fazla şikayetçi olan üreticilerin ise, birinci gruptaki küçük üreticiler olduğu belirlenmiştir. Kooperatiflerde yaşanan sorunların daha çok kooperatif yönetiminden kaynaklandığını bildiren üreticilerin oranı % 27,50 olarak belirlenirken, devletin bu kooperatiflere yeterince destek vermeyişinden kaynaklandığını belirten üreticilerin oranı ise % 17,50 olarak belirlenmiştir. Etkinlik sorununun ön planda olması, kooperatiflerin üretici sorunlarına, özellikle de küçük işletmelerin temel beklentilerine yeterince destek olamadıkları şeklinde anlamak gerekir. Yapılan khi-kare testi ise üreticilerin kooperatiflerle karşılaştıkları sorunlar ve beklentilerin işletme genişliklerinden bağımsız olduğunu göstermiştir.

Üreticilerin kooperatiflerle yaşamış oldukları sorunlara çözüm önerileri incelendiğinde, üreticilerin % 44,87'si devletin kooperatifleri desteklemesinin bir çözüm olacağına inanmaktadır. Bu oran, en fazla birinci grup üreticilerde yoğunlaşmıştır. Kooperatif yönetimine eğitimli kişilerin getirilmesinin sorunları çözeceğine inanan üreticilerin oranı % 32,05 iken, devletin kooperatiflere sıkı denetim yapmasının sorunları çözeceğine katkı sağlayacağına inanan üreticilerin oranı % 23,08 olarak bulunmuştur (EK 54). Küçük üreticilerin kooperatiflerin sorunlarına çözümü devletten beklemeleri toplumun geleneksel "devlet baba" anlayışına bağlamak mümkündür. Ancak devlet işe ne kadar çok karşırırsa, konunun siyasi boyutunun o kadar fazla olacağını da deneyimler göstermiştir. Asıl olan üreticilerin kendilerinin kooperatiflere sahip çıkmasıdır. Yapılan khi-kare testinde ise kooperatiflerle yaşanan sorunlara üreticilerin çözüm önerileri işletme büyüklüklerine göre bir farklılık göstermemiştir.

Araştırma alanındaki üreticilere, devletin üreticiyi kooperatifler yoluyla desteklemesi konusundaki düşünceleri sorulduğunda, üreticiler bu alternatifi % 71,79 oranla olumlu karşılarken, % 28,21 oranla olumsuz karşılamıştır. Bu bakış açısını en fazla kabullenen üreticilerin % 75,93 oranla küçük ölçekli üretici grubu olduğu, en fazla olumsuz karşılayan üreticilerin ise % 41,66 oranla büyük ölçekli üretici grubunun olduğu belirlenmiştir (EK 55). Yapılan khi-kare testinde ise devletin üreticileri kooperatifler yoluyla desteklemesi konusundaki düşüncelerin işletme genişliğinden bağımsız olduğu belirlenmiştir. Büyük üreticiler, desteklerin kooperatifler yoluyla yapılmasına karşı çıkış nedeni olarak, kooperatiflerin geçmişteki başarısız örneklerini göstermektedirler. Büyük üreticilerin hem kooperatiflerin yönetiminde görev alma olasılığının yüksekliği, hem de siyasi kanallarla kooperatifleri etkileme olanaklarının fazlalığına karşın, devlet desteğinin kooperatifler kanalıyla yapılmasına daha fazla karşı çıkmaları bir çelişki olabilir. Ancak mevcut kooperatif ve örgütlenme düzeni büyük üreticileri daha fazla memnun etmiş olmalı ki, bu konuda yeniden yapılanma istememektedirler. Çünkü kaynaklar ne kadar küçük üreticiler lehine ve adil dağıtılsa, büyük üreticilere o oranda daha az pay kalacaktır.

Bununla birlikte aynı üreticiler, devletin kooperatifleri desteklemesine olumlu bakmaktadır. “Devletin kooperatifleri desteklemeli mi?” sorusuna küçük üreticilerin % 83,33’ü, orta üreticilerin % 75’i ve büyük üreticilerin ise % 91,67’si olumlu bakmaktadır (EK 56). Tüm üretici grupları büyük oranda devletin kooperatifleri desteklemesini istemektedirler. Yani herkes daha güçlü bir kooperatif beklentisi içindedir. Ancak daha önce de belirttiği üzere, büyük üreticilerin, tarım üreticilerini kooperatifler eliyle desteklemelerine karşı çıkmaları, işin paylaşım yanı ile ilişkilidir.

Devletin kooperatifleri desteklemesinin uygun olduğunu düşünen üreticilere yapılacak desteğin şekli hakkındaki düşünceleri sorulduğunda, en fazla beklenen destek şekli % 71,05 oran ile kredi ve girdi desteği olmuştur (EK 57). İncelenen işletmeler genelinde devletten beklenen diğer destek şekilleri önem sırasına göre; kooperatiflerin denetlenmesi ve kooperatiflere pazar desteğinin verilmesi şeklindedir. Bu sıralama işin doğasına uygundur. Küçük tarımsal işletmelerin geleneksel yapılardan kurtulması ve modernleşmesi için, kullanılan girdi miktarlarının artması ve girdi kalitesinin

yükseltilmesi gerekir. Bu da kooperatifler yoluyla devletten beklenmektedir. Yapılan khi- kare testinde, devletten beklenen desteğin şekli hakkında üreticileri düşüncelerinin işletme genişliğinden bağımsız olduğu belirlenmiştir.

4.2.4.7. Üreticilerin kooperatifler dışında tarımla ilgili örgütlere ilişkin görüşleri

Üreticilerin kooperatifler dışında tarımla ilgili örgütlere üye olma durumu incelendiğinde, tüm işletme genelinde en fazla üyeliğin % 68,18 ile ziraat odalarında gerçekleştiği belirlenmiştir (EK 58). Üreticiler, ziraat odalarına üyeliğin beklenenden yüksek çıkışının nedenini, doğrudan gelir desteğinden yararlanmak için bu üyeliğin bir ön koşul olmasından kaynaklandığı şeklinde açıklamışlardır. Sulama birliğine üye olan üreticilerin oranı ise, % 31,82'dir. Yapılan khi-kare testinde ise üreticilerin kooperatifler dışında tarımla ilgili örgütlere üyelik durumunun işletme genişliğinden bağımsız olduğunu göstermiştir.

Ek 58'deki açıklamalar da göstermektedir ki, üreticilerin meslek odalarına üyelikleri bir meslek bilincine sahip olmaktan çok, bürokratik zorunluluklardan kaynaklanmaktadır. Bu üyelikleri tarımsal gelir desteğinden yararlanma ya da sulu tarım için daha kolay yolla sulama suyuna sahip olma dürtüleri ile değerlendirmek mümkündür. Eğitim ve özellikle de mesleki eğitim düzeyi yükseldikçe meslek bilinci daha kolay yerleşir.

Ziraat odalarına kayıtlı olan üreticilerin önemli bir kısmı, bu kurumun faaliyetlerinden memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ziraat Odalarına belirli bir üyelik aidatı da ödemek durumunda olan üreticiler, bu kurumdan önemli beklentiler içerisindedirler. Üreticilerin % 39,74'ü, bu kurumun üretici haklarını yeterince savunmadığını düşünmektedir (EK 59). Bu sorunu, % 23,08 ile üreticilere yeterli ilginin gösterilmeyişi izlemiştir. Üreticilerin % 25,64'ü ise bir tepki olarak bu kurumdan bir beklentisinin olmadığını ifade etmiştir. Yapılan khi- kare testinde ise, üreticilerin ziraat odaları ile ilgili sorunlarının işletme büyüklüklerinden bağımsız oldukları belirlenmiştir. Her meslek grubunda olduğu gibi ziraat odaları yöneticilerinin de rasyonel düşüncelerle seçtiklerini ve sadece mesleki amaçla hareket ettiklerini söylemek zordur.

Faydalanılacak kaynaklar büyüdükçe yönetimi ele geçirme yöntemleri sertleşmekte ve siyasi bir kimliğe bürünmekte, sonuçta üreticiler bundan zarar görmektedir.

Polatlı bölgesinde hububat tarımı genelde kuru koşullarda yapılmaktadır. Sınırlı sayıda üreticinin sulama olanağına sahip olduğu bölgede üreticilere sulama birlikleri hakkındaki sorunlar sorulduğunda, küçük ve orta üreticiler birlik tarafından sağlanan su fiyatlarının oldukça yüksek olduğunu belirtmişlerdir. İşletmeler genelinde sulama birliklerinin etkili çalışmadığına inanan üreticilerin oranının % 31,58 olduğu tespit edilirken, sulama birliği kurmayı başaramayan ve komşu köylerdeki sulama birliğine üye olarak kabul edilmeyişlerini sorun olarak gören üreticilerin oranı ise, % 10,53 olarak belirlenmiştir (EK 60). Genelde ziraat odaları için söylenen şeyler, sulama birlikleri için de geçerlidir. Küçük üreticilerin birlik yönetiminde bulunmaları daha zordur ve sulama politikalarını ve su fiyatlarını belirleyebilme şansları zayıftır. Yapılan khi-kare testinde ile üreticilerin sulama birliğinde yaşadığı sorunların işletme genişliğinde bağımsız olduğu belirlenmiştir.

4.2.4.8. Üreticilerin ürün sigortası ile ilgili görüşleri

Araştırma kapsamına giren üreticilerin ürün sigortası yaptıрма durumu sorulduğunda; orta ve büyük üreticilerin sigorta yaptıрма oranının küçük üreticilerin sigorta yaptıрма oranından fazla olduğu belirlenmiştir. Araştırma kapsamında anket yapılan küçük üreticilerin % 27,78'i, orta ve büyük ölçekli üreticilerin ise % 58,33'ü ürün sigortasına sahip olduklarını beyan etmişlerdir (Çizelge 4.58). Hiç kuşkusuz bu sonuçlar üreticilerin mali güçleri ile yakından ilişkilidir. Yüksek gelirli büyük işletmelere doğru gidildikçe tarım ürünlerinin sigortalanması eğilimi yükselmektedir. Yapılan khi-kare testinde, üreticilerin ürün sigortası yaptıрма durumunun işletme genişliklerine göre değiştiği belirlenmiştir.

Çizelge 4.58. Ürün sigortası yaptırma durumu

	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hayır	39	72,22	5	41,67	5	41,67	49	65,39
Evet	15	27,78	7	58,33	7	58,33	29	34,61
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00

s.d.:2 $\chi^2=6.642$ $P=0.036$ Araştırılan özellikler birbirine bağımsızdır ($P<0,05$).

Ürün sigortasına sahip olan üreticilerin sigorta kapsamlarına bakıldığında, tüm işletme genelinde üreticilerin % 77,78'si sadece doluya karşı sigorta yaptırırken, % 22,22'si ise hem dolu, hem de yangına karşı sigorta yaptırdıklarını bildirmişlerdir (EK 61). Üreticilerin ürün sigortalama eğilimlerine bakıldığında, dolu sigortasının dolu ile birlikte yangına karşı sigortaya göre üç kattan daha fazla olduğu görülür. Yapılan khi-kare testinde de üreticilerin ürüne yönelik yaptırdığı sigorta içeriğinin işletme genişliğinden bağımsız olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak deneklerin üçte birinden fazlasının ürün sigortası yaptırmış olması ve bunun orta ve büyük işletmelerde daha yüksek boyutlara varıyor olması önemli bir bulgudur.

Sigorta yaptıran bu üreticilere sigorta şirketi ile sorunları sorulduğunda; üreticilerin % 74,07'si sigorta maliyetlerinin yüksek oluşunu, % 14,81'i zarar durumunda sigorta şirketlerinin zararının tam değerini ödemediklerini bildirirken, üreticilerin % 11,1'i ise sigorta şirketi ile bir sorunlarının olmadığını belirtmişlerdir (EK 62). Yapılan khi-kare testinde ise üreticilerin ürün sigortasıyla yaşadıkları sorunların işletme genişliğine göre değişmediği belirlenmiştir.

Üreticilere, ürün sigortası konusunda devletten beklentileri sorulduğunda; üreticilerin % 43,24'ü bu konuda devletten destek beklediklerini bildirmişlerdir. Bu tür destek bekleyen üreticiler içinde küçük üreticiler çoğunluktadır. Üreticilerin % 22,98'i devletin bu konuda yapacağı desteğin zorunlu sigorta desteği kapsamında olması gerektiğini, Üreticilerin % 33,78'i ise ürün sigortası ile ilgili devletten her hangi bir beklenti içerisinde olmadıklarını bildirmişlerdir (EK 63). Ürün sigortasına karşı gösterilen ilgi, hiç olmazsa araştırma yoresi itibariyle devletin hazırlamakta olduğu Ürün Sigortası Kanunu'nun önemine işaret eder özelliktedir. Yapılan khi-kare testinde ise üreticilerin

ürün sigortası konusunda devletten beklentilerinin işletme genişliğine göre değişmediği belirlenmiştir.

4.2.4.9. Üreticilerin ürün vergisi ile ilgili görüşleri

Araştırma kapsamındaki hububat üreticilerine ürün vergisi konusundaki sorunları ve devletten beklentileri sorulduğunda, tüm işletme genelinde üreticilerin % 26,2'si devletin çok fazla vergi aldığını, mevcut koşullar içinde vergi oranlarını düşürmesi ya da hiç vergi almaması gerektiğini, % 24,36'sı devletin aldığı vergi çeşidinin çok olduğunu, alması gerekiyorsa bunu tek kalemden almasının uygun olacağını belirtmişlerdir. Üreticilerin % 8,97'si devletin aldığı vergi miktarını normal karşılarken, % 10,26'sı bu vergilerin normal olduğu, ancak alınan vergilerin üreticiye hizmet olarak dönmesi gerektiğini bildirmişlerdir. Diğer taraftan üreticilerin % 8,97'si mevcut vergileri az bulduğunu, % 1,28'i ise mevcut vergilerin arttırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Üreticilerin önemli bir oranı (28,21) ise bu konuda yorum yapmamıştır (Çizelge 4.122).

Vergiler, kişinin kazancından alındığına ve de cebren tahsil edildiğine göre, üreticilerin haklı ya da haksız vergilerden sızlanmalarını olağan karşılamak gerekir. Ancak tarım üreticilerinin ödedikleri vergiler tarımsal vergilerden ibaret değildir. Girdi alımlarında ve tüketim malları kullanımında da bir çok vergi ödemektedir. Türkiye'deki dolaylı vergiler giderek yük olmaya başlamıştır. Bu durum sadece tarımsal üreticiler için değil, toplumun geneli için de doğrudur.

4.2.5. Üretici memnuniyetine farklı değişkenlerin etkisi

Ülke genelinde ekonomik krizin yaşandığı ve tarımsal desteklemelerde köklü değişimlerin yaşandığı 2000-2001 üretim yılında Polatlı İlçesi'ndeki hububat üreticilerinin yeni destekleme programından memnuniyetine farklı değişkenlerin etkilerini analiz etmek üzere khi-kare testlerine ek olarak ileri bir adım olarak görülebilecek probit modelinin uygulaması da yapılmıştır^{*}.

* Birçok değişken arasında basit korelasyon sayıları dikkate alınarak aşırı korelasyon gösteren değişkenlerden biri model dışında bırakılmış ve böylece açıklayıcı değişken sayısı 10'a inmiştir.

Farklı değişkenler olarak, üreticilerin iş deneyimi, kredi kullanım durumu, DGD'den yararlanma durumu, eğitim düzeyi, arazi büyüklüğü, traktör sayısı, toprak analizi yaptırma durumu, sertifikalı tohum kullanım durumu, hububatin pazarlama oranı ve tarım dışı gelir durumu ele alınmıştır. Söz konusu değişkenlerinin etkisi çoklu regresyon analizi probit tekniği ile belirlenmiş olup, istatistik sonuçları EK 65'de verilmiştir. Varyans analizine göre (ANOVA) F istatistiği, regresyon probit modelinin anlamlı sonuç verdiğini göstermiştir. Modelde etkili bulunan değişkenler diğer değişkenler göz ardı edildiğinde tek başlarına memnuniyet durumunu etkilemektedirler.

$H_0: \beta_i = 0$ ve $H_1: \beta_i \neq 0$ olmak üzere, kredi kullanma ve DGD'den yararlanma değişkenlerinin t değerleri, kritik $t_{0,05}=1.671$ 'den büyük olduğu için bu değişkenlere ait H_0 hipotezleri reddedilmiş ve bu değişkenlerin memnuniyet durumunun tahmin edilmesinde diğer değişkenlerden daha etkin olduğu belirlenmiştir. Bu durumda, kredi kullanan üreticilerin yeni destekleme programından hoşnut olmadığı (kredi borçlarından dolayı) ve DGD alan üreticilerin ise memnun olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer değişkenler arasında az da olsa arazi büyüklüğünün memnuniyet üzerine katkısı olumsuz, toprak analizi yaptıran üreticilerin ise memnuniyet üzerine katkısı olumlu bulunmuştur.

5. SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Araştırma bir çok yönü ile Türkiye hububat üretimi açısından oldukça önemli bir yöre olan Ankara ili Polatlı ilçesinde, hububat üreticilerine yönelik destekleme politikalarındaki yeni düzenlemelerin, üreticilerin üretim kararlarında olumlu ya da olumsuz etkilerini, ayrıca hububat üreticilerinin destekleme politikası ile ilgili beklentilerini belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

Türkiye bir çok alanda olduğu gibi tarım alanında da içsel ve dışsal nedenlerle değişime girme ihtiyacı duymuştur. Tarımdaki destekleme politikasındaki yeni düzenlemelerle kendisini gösteren bu çabalar, araştırmanın yapıldığı 2000-2001 üretim yılında kendisini fazlasıyla hissettirmiştir.

Araştırma bölgesindeki tarımsal işletmelerde aile reislerinin daha çok yaşlı ve deneyimli üreticiler olduğu, eğitim düzeylerinin ise daha çok ilköğretim seviyesinde olduğu saptanmıştır. Üretici ailelerinin sosyo-ekonomik özellikleri ile ilgili olarak, hane başına düşen birey sayısının işletme büyüklüğüne paralel olarak artış gösterdiği, küçük, orta ve büyük işletmelerde bu sayının sırasıyla 4.15, 4.75 ve 6,42 olduğu saptanmıştır.

Hane halkı yaşlarının arazi genişliği arttıkça azalış gösterdiği, eğitim seviyelerinin ise arazi genişliğine paralel olarak artış gösterdiği bulunmuştur. Hane halkının okuryazarlık oranının işletmeler genelinde % 99,10 gibi büyük bir orana sahip olduğu, ancak lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olma bakımından büyük ölçekli üreticilerin önemli ölçüde fazla olduğu belirlenmiştir. Yapılan istatistiki analizde arazi genişliğine göre aile reislerinin eğitim ve yaş özellikleri ile ilgili bir ilişki bulunmamasına karşın, hane halkının eğitim ve yaşlarının işletme genişliğine göre değiştiği saptanmıştır.

İncelenen işletmelerdeki toplam tarım arazisinin % 80,62'sinin tarla arazisi olduğu, tarla arazisi içindeki sulanabilir arazi miktarının ise yaklaşık % 23 olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında nadasa bırakılan arazi miktarı, toplam tarım arazisi içinde % 19 pay almaktadır. Yöredeki tarım arazisinin büyük bir oranının (% 85,49) ise, mülk arazisi olduğu belirlenmiştir.

Yöredeki geçim kaynağının tarım olmasına karşın, tüm işletmeler genelinde % 41,03'lük bir kesimin tarım dışından ek gelirinin olduğu belirlenmiştir. Tarım dışı geliri olan işletmelere, en fazla üçüncü 3. gruptaki işlerde rastlanmıştır. Üreticilerin tarım dışı gelirlerinin oluşu, bölgedeki ortalama gelirleri yükselten bir olgudur.

Araştırma bölgesinde en fazla yetiştirilen ürünlerin sırasıyla buğday, arpa, ayçiçeği, şeker pancarı olduğu belirlenmiştir. Üretim deseni içinde en büyük payı, % 84,95'lik pay ile hububat grubu ürünler oluşturmaktadır. Yörede hayvancılık ise sınırlı olarak yapılmaktadır.

Yöredeki işletmelerin makineleşme durumu incelendiğinde, genel olarak arazi büyüklüğü arttıkça işletme başına düşen alet makine sayısında da artış olduğu görülmüştür.

İncelenen işletmelerde hububatın işletme içinde kullanımı ve pazarlama durumu incelendiğinde, tüm işletmeler genelinde üretilen buğdayın % 80'i, yulafın % 66'sı, arpanın ise % 50'si satışa sunulmuştur. İşletme büyüklüğü arttıkça buğday, arpa ve yulafın satışa sunulan oranı da artmaktadır. Buna bağlı olarak ailede tüketilen ve işletmede tohumluk olarak kullanılan ürünlerin toplam içindeki payları ise, işletme büyüklüğü arttıkça azalmaktadır.

Hububat üretiminde kullanılan üretim girdileri ve bu amaçla yapılan masraflar incelendiğinde; hububatta yapılan ortalama masraflar içinde en büyük payı materyal masrafları almakta, bunu döner sermaye faizi izlemektedir. Yöre üreticileri girdi kullanımında, önceki yıllara göre önemli ölçüde kısıtlamaya gitmek zorunda kalmışlardır. Bu duruma neden olarak; girdi ve kredi sübvansiyonlarının kaldırılması, alınan doğrudan gelir desteğinin girdi kullanımının yoğun olduğu ekim döneminde verilmemesi ve genel ekonomik krizin sonucunda girdi fiyatlarındaki aşırı artışlar gösterilebilir.

Buğday üretim dalının dekara yapılan masraflarına bakıldığında, işletme büyüklüğüne göre masraflar, beklenenin aksine, küçük ölçekli işletmelerde daha az görülmektedir.

Bunun nedeni olarak küçük araziye sahip üreticilerin yaşanan ekonomik krizden daha fazla etkilenmesi ve buna bağlı olarak materyal masraflarından daha fazla kısıntı yapmaları gösterilebilir.

Arpa ve yulaf üretim dalları için dekara yapılan genel masraflar buğdaya göre daha düşük bulunmuştur. Bunun nedenleri arpa ve yulaftaki toprak hazırlığı ve materyal masraflarının, buğdaya göre daha düşük olmasıdır. Bu ürünlerde dekara yapılan masrafların genelde işletme büyüklüğüne paralel olarak arttığı görülmüştür.

Hububatta brüt üretim değerleri incelendiğinde, üreticiler 2000-2001 döneminde genel ekonomik krizin ve desteklerdeki değişimin etkisiyle az girdi kullanmış, ayrıca kuraklık yılı olması nedeniyle de verimler düşük olmuş ve ürünlerin kalitesi düşmüştür. Verimlerin önceki yıllara oranla düşük olması, brüt üretim değerlerine de yansımıştır. Üreticilerin buğday için dekar başına elde ettikleri brüt üretim değerlerine bakıldığında, işletme büyüklüğü arttıkça dekara brüt üretim değerleri de artmaktadır. Verimlere bakıldığında, düşük düzeyde girdi kullanımına bağlı olarak en düşük değer birinci gruptaki işletmelerde bulunmuştur. İkinci grup işletmeler en yüksek verimlere sahip olmalarına rağmen, ortalama ürün fiyatı üçüncü gruba göre düşük olduğundan, dekara brüt üretim değeri üçüncü gruba göre daha düşük çıkmıştır. Üçüncü grup üreticiler, ikinci gruptan daha düşük verim elde etmişlerdir. Ancak ürünlerini daha iyi fiyattan satabilmişlerdir. Bunun nedeni olarak bu üreticilerin ürünlerini daha geç satabilecek maddi imkanlarının olması gösterilebilir.

Hububattan dekara elde edilen brüt kar değerleri, ürünlerin brüt üretim ve masraf değerleri ve işletme grupları arasında yapılan karşılaştırmalara bağlı olarak işletmelerin arazileri genişledikçe genel olarak artmaktadır. Buğdayda dekara brüt kar, işletme büyüklüğü arttıkça artmaktadır. Ancak arpa ve yulafta işletme genişliği arttıkça azalmaktadır. Bunun nedeni küçük işletmelerin arpa ve yulaf masraflarında buğdaya göre daha fazla kısıntı yapmasından kaynaklanmıştır.

Destekleme politikasındaki köklü değişiklerin yapıldığı 2000-2001 üretim yılında hububat üreticisinin girdi ve kredi kullanımı, ayrıca üretim ve pazarlamaya ilişkin konularında önemli değişiklerin varlığı tespit edilmiştir.

Yöre üreticilerinin tohumluk değiştirme süresinin işletme büyüklük gruplarına göre önemli ölçüde değiştigi tespit edilmiştir. Tohumluk değiştirme süresinin en çok üç yıl olması gereken hububatta, küçük ölçekli üreticilerin yaklaşık % 45'inin üç yıldan daha uzun bir süre sonra tohumluk değiştirme yoluna gittiği saptanmıştır. Orta ölçekli üreticilerin tamamı tohumluk değişimini üç yıl içinde gerçekleştirirken, büyük ölçekli üreticilerin ise yaklaşık % 8'i üç yıldan daha uzun bir süre sonra tohumluk değiştirme yoluna gittiği saptanmıştır.

Yöre üreticilerinin ihtiyaç duyduğu tohumluğu dışarıdan kullanıp kullanmamaları, işletme büyüklük gruplarına göre önemli ölçüde değiştigi belirlenmiştir. İşletme genelinde ihtiyaç duyulan tohumluğun kendi işletmelerden veya komşularından karşılama oranı yaklaşık % 67 iken, ilgili devlet kurumlarından tohumluğun karşılama oranı % 15, tohum bayilerinden karşılama oranı ise % 18 olarak bulunmuştur. İhtiyaç duyulan tohumluğun kendi işletmelerden veya komşularından karşılama oranı, işletme büyüklüğü arttıkça azalmaktadır. Üreticiler sertifikalı tohumluk kullanmamaya neden olarak, tohumluk fiyatının pahalı olması ve tohumluk alım şartlarının uygun olmamasını göstermişlerdir. Tohumluk fiyatlarındaki artışın sürmesi durumunda üreticilerin % 90'ından fazlası, sertifikalı tohumluk kullanımını olumsuz etkileceğini bildirmişlerdir. Diğer taraftan yörede üreticilere yönelik yapılan tohumluk tanıtımlarının çok sınırlı olduğu saptanmıştır. Bu durum, tarıma verilen desteklerdeki azalışın tarımsal yayım faaliyetlerinde de kendini göstermesi olarak yorumlanabilir.

Yörede sertifikalı tohumluk için kredi kullanımı, yaklaşık % 12 gibi düşük bir oranda gerçekleşmiştir. Üreticilerin kredi kullanmama nedenlerin işletme büyüklük gruplarına göre önemli ölçüde değiştigi saptanmıştır. Buna en büyük neden olarak, küçük ve büyük arazi genişliğine sahip üreticiler yüksek faizleri gösterirken, orta büyüklükteki işletmeye sahip üreticiler kredi alımı için istenen şartlarını yerine getirememeyi göstermişlerdir.

Yörede toprak analizini yaptırmayan üreticilerin oranı işletmeler genelinde % 65'in üzerinde oluşu, hububatta yaşanan sorunların sadece desteklemelerdeki olumsuz politikalarından kaynaklanmadığının bir göstergesi sayılabilir. Üreticilerin bitki besleme konusunda ilgili kurumlara yeterli düzeyde danışmalarını da, bu görüşü desteklemektedir. Araştırma sonuçlarına göre toprak analizi yaptıran oranlarının işletme büyüklüğündeki artışa paralel olarak önemli ölçüde artış gösterdiği belirlenmiştir. Diğer taraftan toprak analizi yaptıran üreticilerin % 60'ından fazlasının ekonomik nedenlerle uygun gübrelemeyi gerçekleştiremedikleri saptanmıştır. Üreticilerin sadece % 19'unun kullanılacak gübreyi TKK'den sağladığı, %80'inden fazlasının ihtiyacı olan gübreyi gübre bayilerinden sağladıkları belirlenmiştir. Gübre ihtiyacını karşılamada TKK'ni tercih etme oranlarının düşüklüğünü ise eski borçlara, ipotek ve kefalet gibi yaşanan sorunlara bağlamışlardır. Üreticilerin % 90'ından fazlası gübre fiyatlarındaki artıştan dolayı gübre kullanım miktarında kısıtlamaya gittiklerini, bunun sonucunda da ürün veriminde önemli düşüşlerin yaşandığı, oransal olarak en fazla ürün kaybının ise, küçük ölçekli işletmelerde gerçekleştiği belirtilmiştir. Üreticilerin tamamına yakını gübre fiyatlarındaki artışın sürmesi durumunda kullanılacak gübre miktarındaki azalışın zorunlu olarak devam edeceğini bildirmişlerdir.

Girdi olarak tarım ilacında yaşanan olumsuzluklar, diğer girdi kullanımında yaşanan problemlere benzer olarak etkisiz politikalar ve üreticilerdeki mesleki bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. İşletmeler genelinde üreticilerin % 36'sına yakını doğrudan kendi birikimlerine dayalı ya da ilaç bayilerinin önerisi doğrultusunda "takvim ilaçlaması" yapması, üreticilerdeki mesleki bilgi eksikliğinin en basit bir göstergesi olarak kabul edilebilir. İşletmeler genelinde önemli sayılabilecek % 21'lik bir oranda önerilen doza uymama durumu, bazı kesimler tarafından her ne kadar ekonomik nedenlere dayandırsa da önemli bir bilgi eksikliği olarak görülmelidir.

Tarım ilacı temininde işletmeler genelinde % 87'lik oranla ilaç bayileri tercih edilmiştir. Üreticilerin tarım ilaçlarını temin ettiği kurumların işletme genişliğine göre değiştiği belirlenmiştir. TKK'den en fazla ilaç temin edenler (% 25), büyük arazi genişliğine sahip üreticilerdir. Orta ve küçük arazi genişliğine sahip üreticilerin ilaç alımında TKK'ni hiç ya da çok düşük oranda tercih etme nedenlerinin başında, bu kuruma olan

borçlarından dolayı taksitli ilaç alamamalarını göstermişlerdir. Tarım ilaçları fiyatlarındaki artışın, işletme büyüklüğüne göre ilaç kullanımını önemli ölçüde etkilediği saptanmıştır. Küçük ve büyük arazi genişliğinde olan işletmelerin orta orta genişlikteki işletmelere göre bu fiyat artışlarından daha fazla etkilendikleri belirlenmiştir.

Araştırma yöresinde 78 üreticiden 56'sının çeşitli amaçla kredi kullandıkları, bu üreticilerin % 85'ten fazlasının bitkisel üretime girdi sağlamak için bu kredileri aldıkları saptanmıştır. Üreticilerin toplam içinde kredi kullanım oranları işletme genişliği arttıkça artmaktadır. Üreticilerin kredi kullandığı kurum ve kişilerin yapısı işletme genişliğine göre önemli ölçüde değişmekte, büyük üreticiler devlet kurumlarından daha fazla yararlanmaktadır. Kredi şartlarının uygun olmayışı nedeniyle üreticiler daha çok girdi alımı amacıyla kısa ve orta vadeli kredilere yöneldikleri, yatırım amaçlı kredilerden kaçındıkları belirlenmiştir. Alınan kredilerin tarımsal işletmelerinde yapısal iyileştirmelere bir katkısının olmadığı, sadece bir çevirme kredisi olup mevcudu devam ettirmeye yönelik olduğu belirlenmiştir. 2000-2001 üretim döneminde tarımsal politikadaki köklü değişikliklerle girdi ve kredi sübvansiyonlarının kaldırılması, ekonomik kriz sonucu kredi faizlerinin yüksekliği, bu desteklerin yerine getirilen doğrudan gelir desteğinin girdi alınımının yoğun olduğu dönemde verilmeyişi ve kuraklık gibi nedenlerle işletmeler genelinde üreticilerin %55'inden fazlasının kredi kullanımında değişiklik yaşadığı, bu değişikliğin yansımalarının ise daha az kredi kullanma veya hiç kredi kullanmama şeklinde kendini gösterdiği belirlenmiştir. Söz konusu üretim yılında işletmeler genelinde üreticilerin yaklaşık % 70'i kredi borcunu ödemede önceki yıllara göre güçlük çektiklerini bildirmiş, kredi borcunu ödemede güçlüklerle karşılaşma nedeni olarak orta ve büyük arazi genişliğine sahip üreticiler daha çok verim düşüklüğünü ön plana çıkartırken, küçük arazi genişliğine sahip üreticiler ise daha çok kredi faizlerindeki yüksekliği ön plana çıkartmıştır. Devletin kredi borcunu erteleme uygulaması getirmesine rağmen, bu konuda güçlük içerisindeki üreticilerin yarıya yakını bu uygulamadan faydalanamamıştır.

Araştırma yöresinde hububat üreticisinin sağlıklı bir üretim planlaması gerçekleştirdiği söylenemez. İşletmeler genelinde tarımla ilgili kararlarda üreticilerin, ilgili kurumlar

yerine kendi birikimlerini ön plana çıkartmaları, bir sonraki yılın üretim planlamasında en etkili faktörün alışkanlık olarak gösterilmesi üretim planlamasının sağlıklı yapılmadığının birer göstergesidir. Devletin hububatta yapmış olduğu desteklemelerdeki değişmeler sonucu hububat üreticisinin yaşamış olduğu tüm olumsuzluklara rağmen işletmeler genelinde üreticilerin yarıya yakını tarımdan vazgeçmek gibi bir düşüncelerinin olmadığını, %12'sinin köyde kalmaktan başka alternatiflerinin olmadığı, tepki olarak tarımdan vazgeçmeyi düşünenler ile üretimi kısıcaklarını belirten üreticileri oranı %28 civarında bulunmuştur. Tarımdan vazgeçmeyi düşünenler ile üretimi kısıcaklarını belirten üretici oranlarının beklenenden düşük düzeyde çıkmasında, ülke genelinde yaşanan ekonomik krizin, son yıllarda kentlerde yaşam ve çalışma sorunlarının olması gösterilebilir.

Araştırma bölgesinde hububat borsası bulunduğu ve TMO kısıtlı alım yaptığı için üreticilerin yaklaşık % 95'i ürettikleri hububatın satışında borsayı tercih etmiştir. Üreticiler satışta borsayı tercih etme nedeni olarak, peşin paraya olan acil ihtiyaçlarını gösterilmiştir. TMO ise alımlarda % 50 peşin, %50 vadeli ödeme yapmaktadır. Üretilen ürünün satış zamanının işletme genişliğine göre değiştiği, büyük üreticilerin daha geç satış yaptıkları dolayısıyla daha iyi gelir elde ettikleri belirlenmiştir. Küçük üreticiler ise, yaşadıkları ekonomik güçlükler nedeniyle, üretilen hububat satışının büyük bölümünü hasattan hemen sonra gerçekleştirmektedir.

Üreticilerin tamamı ürünlerini hasattan sonra depolama nedenini, fiyat artışı beklentisi olarak açıklamıştır. Hububatın depolanma olanağı işletme büyüklüğüne göre değişmektedir. Büyük araziye sahip üreticilerin % 92'si depolama olanaklarına sahipken, küçük ve orta genişlikte araziye sahip üreticilerin % 50'si ürünlerini depolayabilmektedir. Üreticilerin ürünlerini beklettiği yerler işletme genişliğine göre önemli ölçüde değişmektedir. Küçük araziye sahip üreticiler, kendi depolarını kullanırken, orta ve büyük arazi genişliğine sahip üreticilerin bir kısmının kendi depoları yanında borsada da depolama yaptıkları belirlenmiştir.

Araştırma yöresindeki üreticilerin son beş üretim yılı içinde gerçekleştirdikleri yatırımların, işletmelerin yapılarını iyileştirme yönünde oldukça yetersiz kaldığı

belirlenmiştir. Sonuç olarak üreticiye verilen desteklerin işletme yapılarını geliştirmede etkili olmadığı söylenebilir.

Araştırma bölgesindeki üreticilerin tamamına yakını son beş yıldaki hububat ürün fiyatlarından memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. Buna neden olarak ise en çok girdi fiyatlarındaki pahalılık gösterilmiştir. Diğer taraftan hububat fiyatlarının neye göre belirlendiğini bilmeyen % 76'lık üretici kesimi olduğu, bu konuda bilgi sahibi olmanın, işletme büyüklüğüne göre önemli ölçüde değiştiği belirlenmiştir. Büyük üreticilerin hububat fiyatlarının belirlenmesine olan ilgisinin, küçük ve orta ölçekli üreticilere göre daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Devletin hububat ödemelerinde taksitli ödeme yapması nedeniyle üreticilerin büyük çoğunluğunun ürünlerini borsaya satmasına rağmen, üreticilerin devletin hububat fiyatı açıklamasını olumlu bir yaklaşım olarak gördükleri, aksi halde borsanın fiyatları daha da düşüreceği kanısı hakimdir. Hububat fiyatlarından memnun olmayan üreticilerin büyük bir bölümü devletin fiyatları ekimden önce açıklamasını, böylece girdi maliyetleriyle birlikte tam bir kar-zarar analizi yapma imkanına sahip olacaklarını bildirmişlerdir. Açıklanan fiyatlardan memnun olmayan üreticilerin % 90'ına yakını daha yüksek bir fiyat sağlamak için çaba harcamışlardır. Ancak önem sırasına göre depolama, girdi masraflarından kısma, yüksek fiyat veren kuruma satış ve kayıt dışı satış gibi bireysel faaliyetler olan bu çabalar, etkili ve kalıcı olmaktan uzak çözümlerdir.

Yöredeki hububat üreticilerinin TMO'ya olan tepkilerinin negatif yönde olduğu söylenebilir. Üreticilerin TMO'dan beklentileri öncelik sırasına göre, peşin alım yapılması, alımlarda kısıtlama yapılmaması, uygun fiyattan tohumluk verilmesi ve alımlardaki kalite düzenlemelerinin doğru yapılması şeklindedir. Diğer taraftan TMO'nun makbuz senedi ile ilgili olarak, üreticilerin % 70'e yakını, bu uygulamadan haberdar olmadıklarını, haberdar olanların da %60'a yakını bu uygulamayı benimsemediklerini bildirmişlerdir.

Polatlı ilçesinde faaliyet gösteren bir hububat borsası bulunmakta ve yöre üreticilerinin yaklaşık % 94'ü ürün satışında borsayı tercih etmektedir. Üreticilerin satışta borsayı

tercih etme nedenlerinin işletme genişliğine göre önemli ölçüde değiştiği belirlenmiştir. Tüm işletmeler genelinde en önemli tercih nedeninin peşin ödeme olduğu, ancak ekonomik nedenlerden dolayı hasattan hemen sonra borsanın mecburiyetten tercih edildiği, sadece küçük işletmelerde görülmektedir. Hububat satışında borsa ile yaşanan sorunların başında verilen fiyatların düşüklüğü en önemli etken olarak görülmektedir. Borsa ile yaşanan olumsuzlukların giderilmesi için kooperatifler yolu ile borsaya toplu satış yapılması düşüncesini, üreticilerin yaklaşık dörtte üçü olumlu karşılamıştır. Bu durum, üreticilerin satış konusunda uzman kooperatiflere ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Araştırma için seçilen dokuz köyde 2001 yılına göre toplam 905 hane bulunmaktadır. Köylerdeki hane sayılarının 50-250 arasında değiştiği saptanmıştır. Bu köylerde ikamet eden ve tarımla geçinen hanelerin oranı yaklaşık % 73 olarak belirlenmiştir. Bu oranın ise köylere göre % 33 - %95 arasında değiştiği belirlenmiştir. Bu durum eğitim, sağlık, köy dışında eve sahip olması gibi sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı yakın ilçe ve illerde ikamet etmelerinden kaynaklanmıştır. Köylere ikamet etmeyen haneler de çoğunlukla tarımsal üretimlerini sürdürmektedirler. Üretim sezonu köyelerine gelerek arazilerini işlemektedirler. 2001 yılında DGD'den üreticilerin yaklaşık % 21'inin hala yararlanamadığı belirlenmiştir. Buna neden olarak, tapulu arazilerinin olmayışı, bürokrasi, miras ve vergilendirme korkusu gibi bir çok nedenin yattığı belirtilmiştir.

Tarım Bakanlığı 2001 yılı köy listelerine göre 200 dekara kadar DGD alan üretici sayısı, toplam 1403 olarak verilmiştir. 2004 yılında ise 500 dekara kadar destek verilmiş ve DGD alan üretici sayısı 2001 yılına göre % 2,64 azalarak, 1366 kişiye düşmüştür. Tapu kayıtları esas alınarak, DGD alınan arazi miktarında ise üç yıl içinde artış gözlenmiştir. Tarım Bakanlığı'nın 2004 yılı DGD köy listeleri yeniden sorgulanmamasına karşın sorunların çözülmediği görülmektedir. Sonuç olarak gerçek üreticiler, gerçek işlenen alan ve arazinin tarımsal amaçlı kullanılıp kullanılmadığı DGD üretici listelerinde anlaşılamamaktadır. Sağlıklı bir kayıt sistemi için bu uygulamanın revize edilmesi gerekmektedir.

Araştırma bölgesinde üreticilerle yapılan anket sonuçlarına göre, DGD'nin pilot bölge olarak uygulandığı yıl üreticilerin önemli bir bölümü, bazı kişisel endişeler nedeniyle bu destekten yararlanmak istememişlerdir. DGD'nin ülke çapında uygulandığı yıl, üreticilerde bu endişeler ortadan kalkmaya başlamış ve bu destek şekli yaygınlaşmaya başlamıştır. Ancak tapuda yaşanan bazı nedenlerle üreticilerin yaklaşık beşte biri yine bu destekten yararlanmamış, yararlananlar da bürokratik formaliteler, tapudaki problemler ve desteğin geç verilmesi gibi uygulamadan kaynaklanan sorunlar yaşamışlardır. Anketlerin yapıldığı yıl itibari ile DGD yardımlarında 200 da sınırlamasının uygulaması, büyük üreticilerin 200 dekinden fazla arazilerin tapularını çocukları ve yakın akrabaları üzerinde gösterdikleri belirlenmiştir. Desteğin kimlere ödeneceği konusunda üretici grupları arasında bazı fikir ayrılıkları doğmuştur. Genelde küçük üreticiler, destekten araziyi işleyenin yararlanmasını isterken, orta ve büyük üreticiler ise destekten yararlanacak hak sahibinin mülk sahibi olması gerektiği görüşündedirler. Yaşanan kaygular, tartışmalar bir yana, üreticilerin bu desteğin neden verildiği konusunda yeterli bir bilgiye sahip olmadıkları belirlenmiştir. Üreticilerin yarıdan fazlası, DGD yerine daha önceden uygulanan destek şekline dönülmesi gerektiğini bildirmiştir. Üreticilerin neredeyse tamamı verilen destek miktarının yetersiz kaldığını bildirmiştir.

Araştırma bölgesindeki üreticilerin kooperatifle ilişkilerine bakıldığında; işletmeler genelinde üreticilerin yaklaşık yarısının uygulanan faizlerin yüksek olması, kötü yönetim ve yöneticilerin bulunuşu ve aileden bir kişinin ortaklığının yeterli oluşu gibi nedenlerle herhangi bir kooperatife üye olmadıkları belirlenmiştir. Kooperatiflere ortak üreticilerin yarıya yakın bir bölümü ise bu kuruluşlardan herhangi bir fayda sağlamadıklarını belirtmektedir.

Üreticiler kooperatiflerle yaşanan sorunların daha çok devlet kanalı ile aşılabileceğini düşünmektedir. Daha çok küçük üreticilerin sahip olduğu bu yaklaşımın, kooperatiflerde yanlış siyasi yönlendirmelerin artacağına bilincine varamadıklarını göstermektedir. Üreticilerin devlet yoluyla kooperatiflere yapılmasını istedikleri destekler ise, kredi ve girdi desteği yönünde ağırlık kazanmıştır.

Mevcut kooperatiflerden beklentilerini karşılayamayan üreticiler, satışta karşılaştıkları aksaklıkları ortadan kaldırmak amacıyla ürünlerin topluca borsaya satılacağı bir yeni kooperatif düşüncesine yaklaşık dörtte üç çoğunlukla olumlu bakmışlardır. Bu alternatifi en olumlu karşılayan üreticilerin üçüncü gruptaki üreticiler olduğu bunu orta ve düşük ölçekli üreticilerin izlediği belirlenmiştir. Araştırmada büyük üreticilerin bile kooperatifleşmeyi çoğunlukla desteklemeleri, üreticilerin içinde bulunduğu çok olumsuz koşulları aşmak için daha önceden pek sıcak bakmadıkları alternatifleri bile deneyebileceklerini göstermiştir.

Araştırma kapsamındaki üreticilerin, kooperatifler dışında, tarımla ilgili üye oldukları örgütler içinde Ziraat Odaları önde gelmekte, bunu sulama birlikleri izlemektedir. Üreticilerin, Ziraat Odalarına beklenenden fazla üyeliğin çıkış nedeni, doğrudan gelir desteğinden yararlanmak için bu üyeliğin bir ön koşul olmasından kaynaklanmıştır. Bu durum göstermektedir ki, üreticilerin meslek odalarına üyelikleri, bir meslek bilincine sahip olmaktan çok bürokratik zorunluluklardan kaynaklanmaktadır.

Ziraat odalarına kayıtlı olan üreticilerin hemen tamamı, bu kurumun yönetici ve faaliyetlerinden memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir. Her meslek grubunda olduğu gibi, ziraat odalar yöneticilerinin de rasyonel düşüncelerle seçtiklerini ve sadece mesleki amaçlarla hareket ettiklerini söylemek zordur.

Polatlı bölgesinde hububat tarımı genelde kuru koşullarda yapılmaktadır. Sınırlı sayıda üreticinin sulama olanağına sahip olduğu bölgede üreticiler, sulama birliklerinde en önemli sorun olarak su fiyatının pahalılığı gündeme getirmişlerdir. Sadece küçük ve orta ölçekli üreticilerin bu durumdan şikayet etmeleri, bu üreticilerin birlik yönetiminde bulunmalarının zorluğu, sulama politikalarını ve su fiyatlarının belirleyebilme şanslarının zayıflığı ile ilişkilidir.

Araştırma kapsamına giren üreticilerin ürün sigortası yaptırmaması, zaman zaman çok önemli gelir kayıpları ile sonuçlanmaktadır. Araştırma yöresindeki üreticilerin üçte birinin ürün sigortası yaptırdığı saptanmıştır. Ancak, orta ve büyük ölçekli üreticilerin sigorta yapma oranının küçük ölçekli üreticilerin sigorta yapma oranından fazla

olduğu belirlenmiştir. Bu durum, üreticilerin mali güçleri ile yakından ilişkilidir. Yüksek geliri büyük işletmelere doğru gidildikçe tarım ürünlerinin sigortalanması eğilimi yükselmektedir. Bununla birlikte üreticilerin büyük bir bölümü ürün sigortası konusunda devletten destek beklemektedir.

Araştırma kapsamındaki hububat üreticileri, ürün vergisi konusundaki sızlanmalarını olağan karşılamak gerekir. Ancak tarım üreticilerinin ödedikleri vergiler tarımsal vergilerden ibaret değildir. Girdi alımlarında ve tüketim malları kullanımında da bir çok vergi ödemektedir. Türkiye'deki dolaylı vergiler giderek yük olmaya başlamıştır. Bu durum sadece tarımsal üreticiler için değil, toplumun geneli için de doğrudur. Çözüm olarak en azından tarımsal girdilerde vergi indirimine gidilmesi, zor durumdaki üreticiye kısa vadede yapılacak önemli bir destek olarak algılanabilir.

Üreticilerin kredi alma durumları ve DGD'den yararlanma durumları üreticilerin yeni destekleme programından memnuniyetinde en etkili değişkenler olarak belirlenmiştir. Yüksek faizli krediler ve kredi ödemede yaşanan güçlükler nedeniyle üreticilerin kredi kullanım durumunun üretici memnuniyetini olumsuz etkilediği, üreticilerin yararlanabildikleri tek destek şeklinin DGD olması nedeniyle üreticilerin memnuniyetine önemli ölçüde etki yaptığı belirlenmiştir.

Türkiye'de hububat destekleme politikası ile ilgili olarak özetle hükümet hububat fiyatlarını açıklamakta, ancak bu fiyatlar sadece piyasada oluşan fiyatın düşmesini engellemek amaçlı yapılmaktadır. Açıklanan fiyat üreticiler için kabul edilebilir olsa bile, TMO ihtiyaçlarına göre sınırlı miktarda alım yapmaktadır. Devlet, borsada satışı özendirme amacıyla DGD yardımı alabilen ve ürünlerini borsaya sattıklarını tescil ettirebilen üreticilere prim ödemeye başlamıştır. Ayrıca doğrudan gelir desteği olarak kayıt altına giren üreticilerin sertifikalı tohumluk alımları ve toprak analizi yaptırılmaları için de uygulama başlatılmıştır.

Alan araştırması bulguları ve hububat destekleme politikasındaki değişimler göz önüne alınarak, üreticilerin iç ve dış piyasada pazarlama şanslarını arttırmak için öncelikle kaliteye önem verilmesi gerekmektedir. Üreticilerin kaliteli ürün üretimi için çaba

göstermesi, bunu için de devletin başlangıçta kaliteyi teşvik edici prim vermesi gerekmektedir. Üreticilerin ürünlerini belirli standartlarda, uygun şartlarda ve kalitelerinin koruyarak depolayabilmeleri, üreticilerin rekabet gücünü ve pazarlama şanslarını arttıran bir faktördür. Bu konuda olanağı olmayan üreticilere destek verilmesi de önem taşımaktadır. Ayrıca kaliteli ürün elde etmek için mesleki eğitime de önem vermek gerekmektedir.

Üreticilerin işletme yapılarını iyileştirmek ve gerekli girdi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kredi ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri özellikle büyük arazi genişliğine sahip olmayan üreticiler için kredi desteği üreticilerin işletme yapılarında gelişim sağlanıncaya kadar gereklidir. Sağlıklı bir kayıt sistemi oluşturularak verilen kredilerin doğru amaçlar için kullanılmasını sağlayan önlemlerin alınması gerekmektedir.

Daha önceden TMO, sürekli olarak destekleme alımlarıyla üreticilere fiyat avantajı sağladığı için, hububat üreticilerinin üretim ve pazarlama ile ilgili örgütlenme ihtiyacı doğmamıştı. Ancak bu şartlarda üreticilerin hububat üretim ve pazarlaması ile ilgili örgüt yapılarını kurmaları gerekmektedir. Üreticilerin fiyat avantajı yakalamaları; rasyonel girdi kullanımı, kaliteli ürün üretimi ve pazarlık gücü kazanmalarına bağlı olduğundan, devlet bu konuda örgüt yapılarının güçlenmesi ve özzerkleşmesi için gerekli önlemleri almalıdır.

Araştırma sonuçlarına göre üreticilerin girdi konusunda desteklenmeleri gerekmekte ancak bu desteğin sağlıklı bir tarım kayıt sistemi içerisinde ve hububat üretiminde doğru uygulamaların teşvik edilmesi şartıyla verilmelidir. Özellikle büyük işletme genişliğine sahip olmayan üreticilerin girdi desteğine daha fazla ihtiyaç duydukları araştırma sonuçlarında da bulunmuştur. Ancak "Tarım Stratejisi" belgesinde girdi desteklerinin destekleme bütçesinin % 5'ini oluşturan "diğer destekler" maddesi içinde yer vermesi düşündürücüdür.

Türkiye bir çok alanda olduğu gibi içsel ve dışsal nedenlerle tarım alanında da yoğun olarak piyasa ekonomisine geçiş çabası içine girmiştir. 2000- 2001 üretim yılında tarımdaki destekleme politikasındaki yeni düzenlemelerle ani piyasa ekonomisine

geçişin, üreticinin üretim kararlarında olumlu hiç bir etki yapmadığı belirlenmiştir. Gerçekte bu olumsuz sonuca 2001 yılında ülke çapında yaşanan ekonomik krizin, buna bağlı olarak girdi fiyatlarının ve kredi faizlerinin aşırı artışı, ayrıca üretimde yaşanan kuraklığın da önemli katkısının olduğu düşünülmektedir. Ancak daha sonraki üretim yıllarında tarımın sadece 2001 yılındaki DGD uygulaması ile sürdürülemeyeceği anlaşılmış, sonraki yıllar DGD uygulamasında bazı olumlu değişikliklerle birlikte ucuz sertifikalı tohumluk desteği, mazot desteği gibi destekleme politikalarında değişime gidilmiştir.

Türkiye’de tarımsal nüfus % 35 düzeyinde olup, gelişmiş ülkelerin tarımsal nüfus oranları ile karşılaştırıldığında çok fazladır. Arazi çok parçalı ve işletme ölçeği küçüktür. Geçimlik üretim ve işletme içi tüketim kısmen önemini korumaktadır. Tarım kesiminde nüfus yaşı ve eğitim düzeyi düşüktür. Mesleki ve teknik eğitim ise daha da yetersizdir.

Türkiye’de, ürünlere ve bölgelere göre tamamen ticari işletmelere özgü optimal işletme büyüklüğü saptanması ve arazi toplulaştırılmasına gidilmesi zorunludur. O nedenle tarım reformuna ihtiyaç vardır. Tarımsal işletmelerin yapısal bir dönüşüme uğrayarak işletmelerin etkinliği artması ve iç ve dış pazara yönelik üretime geçilmesi zorunludur. Tarım reformunun yanında toprak reformuna (özellikle Güneydoğu ve Doğu bölgelerindeki aşiret yapısını kırmak gerekir) gereksinim çok fazladır.

ABD, AB, DTÖ, DB ve IMF’nin önerileri, Türkiye’nin tarımsal ve ticari sorunlarını çözmeye yönelik olmaktan çok, gelişmiş ülkelerin tarımsal pazarlama sorunlarını çözmeye yöneliktir. Halbuki Türkiye tarımındaki sorunlar, kısmen pazarlama sorunları olmakla birlikte, yapısal niteliktedir. İşletme ölçeğinin küçüklüğü, parçalı tarım arazisi, modern girdi kullanımındaki eksiklik ve bilinçsizlikler, eğitim düzeyinin düşüklüğü, mesleki ve teknik eğitim yetersizliği, tohumluk sorunları vb faktörlerin varlığı verim ve kalite düşüklüğünü de beraber getirmektedir. Maliyet, verim ve kalite sorunları çözümlendiği zaman pazarlama sorununun da önemli ölçüde çözümlenebileceği düşünülebilir.

Türkiye Tarımı, ekonominin içinde bulunduğu istikrarsızlık ve yaşanan ekonomik krizlerden en olumsuz şekilde etkilenmeye devam etmektedir. İç ve dış borç stoklarının büyüklüğü ve fiyatlardaki istikrarsızlıklar tarımı çok olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle genel ekonomik sorunların ortadan kalkması tarımsal sorunların çözümüne kolaylık sağlayacaktır.

Sadece doğrudan gelir desteği politikası ile Türkiye Tarımının sorunlarını çözme olanağı yoktur. Bu politikanın eleştirilmeyen tek önemli yanı bir tarımsal kayıt sistemine geçilmesini kolaylaştırmasıdır. Türkiye’de tarımsal reform ve yapısal dönüşüm için tarımsal kayıt sistemi zorunludur, fakat yeterli değildir. Diğer destekleme araçları ile birlikte kullanılması gerekir. Tarımsal kayıt sistemi sağlıklı şekilde gerçekleştirilerek, tarıma yapılacak desteklemelerin ürün, bölge bazında, gerçek üretici sayısı ve gerçek işletme büyüklüğüne göre planlanması gerekmektedir.

Türkiye’de tarımsal destekleme sisteminin felsefesini de gözden geçirmek lazımdır. Önce, sadece tarım kesiminde değil tüm sektörlerdeki desteklemelerin birlikte dikkate alınması gerekir. En önemli olarak da sonsuza kadar, daimi, sürekli bir destek yerine, işletmeleri kendi kendine yeterli hale getirinceye kadar bir destekleme düzeni geliştirmek lazımdır. Türkiye’de geçmişte yapılan yanlışlıklardan en önemlisi de, ister girdi desteği, ister fiyat desteği olsun, sürekli bir destekleme politikası uygulanmasıdır. Uygulanan desteğin içeriği ve niteliği ne olursa olsun, eğitim ve bilgi desteği hariç, hiçbir mali destek sonsuza kadar olamaz. Ayrıca tarımsal destekleme politikasının partiler arası siyasi rekabet konusu yapılmaması gerekir.

Türkiye AB ilişkilerinde, işgücünün serbest dolaşımı ile birlikte, tarım sektörü en sorunlu orta ve uzun vadeli konuların başında gelmektedir. Yeni bir zihniyet devrimi yaratarak tarımda yeniden yapılaşmaya, tarım reformu ile birlikte büyük, rekabetçi tarım işletmelerine gereksinim vardır. Tarım kesiminin ayakta kalabilmesi için bu değişim ve dönüşüm kaçınılmaz görünmektedir. Ancak söz konusu değişim ve dönüşüm sağlanıncaya kadar, başta bilgi ve girdi desteği olmak üzere tarım kesimine destek sürdürülmek zorundadır.

Son söz olarak şunlar söylenebilir. Tarımda doğrudan gelir desteği uygulaması sürekli bir uygulama olamaz; tek bir uygulama aracı da olamaz. Ancak tarımdaki yapısal dönüşüme, rekabetçi yapıya ve tarım kesiminin modernleşmesine katkıda bulunduğu sürece uygulamaya devam edilebilir.

Türkiye'deki tarım politikaları ve özellikle de tarımsal destekleme politikası başta ABD, AB, IMF ve DTÖ'nün önerilerinden etkilenmektedir. Ancak bu politikalar gelişmiş ülkelerin pazarlama sorunlarını çözmeye yöneliktir. Halbuki tarım politikaları belirlenirken Türkiye'nin ve Türk çiftçisinin sorunlarının çözümü esas alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- Anonim. 2000. Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler ÖİK Raporu, 8. BYKP, DPT Ankara.
- Anonim. 2001a. Zirai ve İktisadi Rapor, 1999-2000. Türkiye Ziraat Odaları Birliği. Yayın no: 204. Ankara. s.404.
- Anonim. 2001b. TCZB Faiz İndirimleri BKK(2001/2380), Resmi Gazete, Tarih:15.05.2001, Sayı:24403. Ankara.
- Anonim. 2001c. Gübre Desteğine Son Verilmesine İlişkin BKK (2001/2960), Resmi Gazete, Tarih: 21.09.2001, sayı: 24530, Ankara.
- Anonim. 2001d. Tohum İlaç Süt Teşvikine İlişkin Destekleri Kaldırma Konulu BKK(2001/3488), Resmi Gazete, Tarih:31,12,2001, Sayı:24627, Ankara
- Anonim. 2001e. 2000 Genel Nüfus Sayımı, DİE, Ankara.
- Anonim. 2002. Niyet Mektupları, İstikrar Programları, ([http://www.sanayi.gov.tr/..](http://www.sanayi.gov.tr/)).
- Anonim. 2004a. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ulusal Program 2003, <http://www.abgs.gov.tr/up2003/up.htm>
- Anonim. 2004b. DPT, T.C. 2004 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı, <http://www.dpt.gov.tr/files/kept30112004.pdf>.
- Anonim. 2004c. Polatlı Tarım İlçe Müdürlüğü Kayıtları
- Anonim. 2005. TMO 2004 Yılı Hububat Raporu (www.tmo.gov.tr/upload/HUBUBATxRAPOR.pdf).
- Anonymous. 2002. WTO, International Trade Statistics (2002) UNCTAD, "Agricultural Trade Barriers, Trade Negotiations and Interests of developing Countries" TD9X/RT/1,8,1999.
- Anonymous. 2003. United Nation Development Programme (UNDP), Marking Global Trade Work for People, London: Earthscan, s.133.
- Babacan, A. 1999. Genel tarım politikaları çerçevesinde doğrudan gelir ödemeleri sistemi. DPT. Ankara.
- Babacan, A. 2000. Genel Tarım Politikaları Çerçevesinde Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Baş, E. 2004. AB'de 2003-2004 Yılarında Gerçekleştirilen Tarım Reformlarının Genişleme Süreci ve Türkiye'nin Adaylığı Göz Önüne Alınarak İncelenmesi. AB Genel Sekreterliği, Tarım ve Balıkçılık Dairesi, Mayıs 2004. (www.abgs.gov.tr/uzman/uzmanlıktezlerifiles/erhabbas.pdf)
- Demirci, S. 2000. Doğrudan Gelir Sistemi ve Uygulamalar: Literatür incelemesi. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayın No: 40, Ankara.
- Doğan, S 2004. Dünya Tarım Ürünleri Ticaretinin Liberalleşmesine Yönelik Düzenlemelerin Türkiye'nin Tarım ve Ticaret Politikaları Üzerine Etkileri. Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi. S. 305.
- Doğaner, M. 1999. Türkiye'de 1980 Sonrası Tarım Kesiminde Uygulanan Fiyat Politikası. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tokat.
- Eraktan, G. 2001. Tarım Politikası Temelleri ve Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası. Uzel Yayınları, İstanbul.
- Eraktan, G. 2002. Destekleme Sisteminde Değişim. Küreselleşme ve Türk Tarımı Sempozyumu. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Yayın no: 49, s.121. Ankara.

- Eraktan, G., Abay C., Miran B.ve Olhan E., 2004. Türkiye’de Tarımın Teşvikinde Doğrudan Gelir Desteği Sistemi ve Sonuçları. İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2004- 53, İstanbul.
- Ertuğrul, C. 1995. Dünya Tarım Politikalarında Ortaya Çıkan gelişmeler karşısında Türk Tarımı, Planlama Uzmanlık Tezi, Ankara, s.20.
- Ertuğrul, C., 2003. “Tarım Ürünleri Dış Ticaretinde Korumacılık Ve Dünya Ticaret Örgütü”, Tarım Ve Mühendislik Dergisi, TMMOB, sayı: 66-67, Ankara.
- Grigg, D. 2000. Famines and Surplus in World Food Production. Stuart Carbridge (ed.), Development Critical Concepts In Social Science, London, volume II.
- Gülçubuk, B. 2000. Kırsal alanda kredi kullanımının sosyo-ekonomik temelleri. T.Z.O.B.. Ankara.
- Güler, B.A. 1996. Yeni Sağ ve Devletin Değişimi, Yapısal Uyarılama Politikaları, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara. s. 112.
- Günaydın, G. 2003. AB Türkiye Hububat Sektörü Politikaları, AB Genişleme Sürecinde Türkiye – Tarımsal ve Kırsal Politikalar, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Tarım Haftası 2003 Sempozyumu, 8-9 Ocak 2003.
- Gündoğmuş, E. ve Tanrıvermiş, H. 2001. Doğrudan gelir desteği uygulaması için başlangıç verileri oluşturma ve pilot uygulamanın değerlendirilmesi projesi: Ankara İli Polatlı İlçesi örneği. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, s.38-62, Ankara.
- Hare, J. 1998. Crisis in Agriculture Cultivating Disaster: US Farm Policy Fiasco. <http://multinationalmonitor.org/hyper/issues/1998/077mm0788.html>
- Hill, B and Ingersent K. 1979. An Economic Anlysis of Agriculture, London: Hieneman Educational Books.
- Houck, J. P. 1996. Elements of Agricultural Trade Policies. Prospect Heights, IL: Waveland Press, Inc, s.20.
- Işın, Ş. 2001. Ege Bölgesindeki Seçilmiş Bir Yöredeki Karma Tarım İşletmelerinde Üretim Dallarının Seçim Esasları Üzerine Bir Araştırma. TZOB. Ankara.
- İKV. 2003. Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi Tasarısı. Bülten, 1-15 Nisan, 2003
- İnan, H. 1998. Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği, Trakya Üniversitesi Tekirdağ Ziraat Fakültesi, 275s., Tekirdağ.
- Kazgan, G. 2003. Tarım ve Gelişme, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.265.
- Kwa, A. 2001. Politicising Research: Trade and Agriculture and an Enabling Institutional and Polisy Famwork.. Food Without Farmers? German NGO Forum Environment&Development.
- Macguire, D. 2001. The Structure of World Markets in Wheat, Corn, Rice. Paper prepared for Institute for Agriculture and Trade Policy, Mineapolis, s. 1.
- Olhan, E. 2001. Türkiye’de Gübre Sübvansiyon Politikaları-İçel İli Turunçgil Üreticileri Açısından Bir Değerlendirme. T.Z.O.B. Ankara.
- Oyan, O. 2001. Tarımda Yapısal Uyarılama ve Türkiye’nin Çıkarları, TZOB, Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, Sayı:186, Nisan, Ankara.
- Ören, N. ve Erkan O. 1995. Tarım Kesimine Yönelik Ulusal Politikalar; Amaçlar, Kullanılan Araçlar, Farklı Yaklaşımlar ve Etkileri, Verimlilik Dergisi, sayı 4.
- Özkaya, T., Oyan, O., Işın, F. ve Uzmay, A. 2001. Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları-Dünü-Bugünü-Geleceği. T.Z.O.B. Ankara.
- Ritchie, M., Mury, S. and Lake, M. B. 2002. United State Dumping on World

- Agricultural Market", Minnesota: Instituted for Agriculture and Trade Policy (IATP), Cancun Serries Paper, No:1, s.8.
<http://www.tradeobservatory.org/Library/index.cfm>
- Sarris, A. 1998. Price and Income Variability, OECD Workshop on Emerging Trade Issues in Agriculture, Paris:OECD.
- Sayın, C. 2003. Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Antalya, 2003.
- Schoney, R.A. 1995. The Impact of Price Stabilizing Policies on the Risk Efficient Crop/ Fallow Decisions of Wheat Farmers in the Brown Soil Zone of Saskatchewan, Canadian Journal of Agricultural Economics, 43: 259-270.
- Şahinöz, A. 1993. Ortak Tarım ve Dış Ticaret Politikası. Ankara Üniv. ATAUM Araştırma Dizisi. Yayın No: 12. Ankara.
- Tanrıvermiş, H. 2000. Orta Sakarya Havzasında Domates Üretiminde Tarımsal İlaç Kullanımı Analiz. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, yayın no: 42,120s., Ankara.
- Uysal, Y. 1996. GATT Anlaşmasının Dünya Tarım Ürünleri Ticareti ve Türkiye Tarım Sektörü Üzerine Etkileri, İzmir. İzmir Ticaret Borsası.
- Watkins, K. 2002. .Rigged Rules and Double Standarts : trade, globalisation and fight against poverty. Oxfam, (Metin içinde gözükmüyormu)
www.marketrade-fair.com/stylesheet.asp?file=26032002105549
- Yıldırım, E. 2001. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Türkiye'ye Ne Getiriyor? TZOB, Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, Sayı 196, Nisan Ankara
- Yükseler, Z. 1999. Tarımda Destekleme Politikaları ve DGD Sisteminin Değerlendirilmesi. DPR, Ağustos Ankara.

EK 1. Tarım dışı geliri olan işletmeler

	İşletme Büyüklük Grupları									GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)			II. GRUP (251-500 da)			III. GRUP (501-+ da)			Sayı	%
	Sayı	%		Sayı	%		Sayı	%			
Tarım dışı geliri var	19	35,19		6	50,00		7	58,33		32	41,03
Tarım dışı geliri yok	35	64,81		6	50,00		5	41,67		46	58,97
Toplam	54	100,00		12	100,00		12	100,00		78	100,00
s.d.:2 $\chi^2 = 2,647$ P= 0,266 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P> 0,05).											

EK 2. Üreticilerin kendi veya komşu işletmelerinden tohumluk sağlama nedeni

Nedenler	İşletme Büyüklük Grupları							GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı		
Tohumluğun fiyatı pahalı	27	81,82	5	100,00	4	100,00	36	85,71	
Alım şartları uygun değil	6	18,18	0	0,00	0	0,00	6	14,29	
Toplam	33	100,00	5	100,00	4	100,00	42	100,00	

EK 3. Tohumluk fiyatlarındaki artışın tohumluk kullanımına etkisi

	İşletme Büyüklük Grupları									GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)						
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Dışardan daha az kullanır	14	25,93	5	41,67	8	66,67	27	34,62			
Artık kendi karşılar	23	42,59	6	50,00	3	25,00	32	41,03			
Üretim alanını düşürür	2	3,70	0	0,00	0	0,00	2	2,56			
Zaten kendi kullanıyor	11	20,37	0	0,00	0	0,00	11	14,10			
Dışardan aynı şekilde kullanır	4	7,41	1	8,33	1	8,33	6	7,69			
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00			
s.d.:8 $\chi^2= 11,727$ P=0,164 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P> 0,05).											

EK 4. Yörede tohumluk tanıtımı yapan kurumlar

Kurumlar	İşletme Büyüklük Grupları										GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)							
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
TKK	2	50,00	1	33,33	3	60,00	6	50,00				
Tohum Bayii	1	25,00	2	66,67	0	0,00	3	25,00				
Diğer (Araştırma kuruluşları)	1	25,00	0	0,00	2	40,00	3	25,00				
Toplam	4	100,00	3	100,00	5	100,00	12	100,00				
s.d.:4 $\chi^2=4,80$ P= 0,308 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P< 0,05).												

EK 5. Araştırmanın yapıldığı yıl tohumluk için kredi kullanım durumu

Tohumluk için kredi kullanımı	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%	Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%				
Hayır	50	92,59	10	83,33	9	75,00	69	88,46		
Evet	4	7,41	2	16,67	3	25,00	9	11,54		
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00		

s.d.:2 $\chi^2 = 3,342$ P= 0,188 Araştırmalar özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).

EK 6. Toprak analiz sonuçlarına göre uygun gübreleme yapma oranı

	İşletme Bütüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Yapmıyor	10	76,92	4	66,66	3	37,50	17	62,96
Yapıyor	3	23,08	2	33,34	5	62,50	10	37,04
Toplam	13	100,00	6	100,00	8	100,00	27	100,00
s.d.=2 χ^2 =3,346 P=0,118 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05)								

EK 7. Kullanılacak gübre ile ilgili bilginin sağlandığı kaynak

Bilgi kaynakları	İşletme Büyüklük Grupları										GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)							
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kendi deneyimleri	41	75,93	7	58,33	8	66,67	56	71,79				
Komşu ve akrabalar	6	11,11	1	8,33	0	0,00	7	8,97				
İlçe Tarım Müdürlüğü ve TKK	7	12,96	4	33,34	4	33,33	15	19,23				
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00				
s.d.:4 $\chi^2=5,418$ P= 0,247 Araştırmalar özellikler birbirinden bağımsızdır (P> 0,05)												

EK 8. Üreticilerin gübre temin ettiği kurumlar

Kurumlar	İşletme Büyüklük Grupları									GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501.+ da)						
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
TKK	9	16,98	3	25,00	3	25,00	15	19,48			
Gübre bayii	44	83,02	9	75,00	9	75,00	62	80,52			
Toplam	53	100,00	12	100,00	12	100,00	77	100,00			
s.d.:4 $\chi^2=5,869$ P= 0,209 Araştırmalar özellikler birbirinden bağımsızdır (P> 0,05)											

EK 9. Son birkaç yıl içinde gübre fiyatlarındaki artışın kullanılan gübre miktarına etkisi

	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)					
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Etikilemedi	2	3,70	2	16,66	1	8,33	5	6,41		
Etikiledi	52	96,30	10	83,33	11	91,66	73	93,59		
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00		
s.d.:2 $\chi^2=2,837$ P= 0,242 Araştırmalar özellikler birbirinden bağımsızdır (P> 0,05)										

EK 10. Tarımsal mücadelede ilaçlamaya karar verme kriterleri

Kriterler	İşleme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%	Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%				
Hastalık ve zararlıyı arazide görüncü	34	62,96	7	58,33	9	75,00	50	64,10		
İlaç bayii önerisi ve takvim ilaçlaması	20	37,04	5	41,67	3	25,00	28	35,90		
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00		

s.d.i.2 $\chi^2=0,823$ P=0,663 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).

EK 11. İlaçlamada önerilen doza uyma durumu

Önerilen ilaçlama dozuna uyma durumu	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)					
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tamamen uyarım	44	81,48	9	75,00	9	75,00	62	79,49		
Önerilen doza uymam	10	18,52	3	25,00	3	25,00	16	20,51		
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00		
s.d.:2 $\chi^2= 1,324$ P=0,516 Araştırmalar özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).										

EK 12. Tarım ilacı alımında kredi kullanım durumu

	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Hayır	47	87,04	11	91,67	11	91,67	69	88,46
Evet	7	12,96	1	8,33	1	8,33	9	11,54
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00
s.d.:2 $\chi^2=0,349$ P= 0,840 Araştırmalar özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).								

EK 13. Üreticilerin kredi kullanım amaçları

Kullanım Amaçları	İşletme Büyüklük Grupları									GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-++ da)						
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Bitkisel üretim için girdi	31	83,78	7	87,50	10	90,91	48	85,71			
Traktör alımı	4	10,81	1	12,50	0	0,00	5	8,93			
Hayvan alımı	2	5,41	0	0,00	1	9,09	3	5,36			
Toplam	37	100,00	8	100,00	11	100,00	56	100,00			
s.d.:4 $\chi^2=2,012$ P=0,734 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).											

EK 14. Alınan kredinin vade durumu

Kredi vadesi	İşletme Bütüklük Grupları									GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)			II. GRUP (251-500 da)			III. GRUP (501-+ da)			Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%			
Bir yıldan az	15	41,67	1	12,5	2	18,18	18	32,73			
Bir yıl	19	52,78	6	75	8	72,73	33	60,00			
Bir yıldan fazla	2	5,56	1	12,5	1	9,09	4	7,27			
Toplam	36	100,00	8	100,00	11	100,00	55	100,00			

s.d.:4 $\chi^2=3,997$ P= 0,406 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).

EK 15. Üreticilerin kredi kullanım sıklığı.

Kredi kullanım sıklığı	İşletme Büyüklük Grupları									GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)			II. GRUP (251-500 da)			III. GRUP (501-+ da)			Sayı	%
	Sayı	%		Sayı	%		Sayı	%			
Hiç kullanmam	12	22,22		1	8,33		0	0,00		13	16,67
Çoğunlukla	17	31,48		1	8,33		3	25,00		21	26,92
Bazen	25	46,30		10	83,34		9	75,00		44	56,41
Toplam	54	100,00		12	100,00		12	100,00		78	100,00

s.d.:4 $\chi^2 = 12.402$ P= 0,068 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).

EK 16. 2000-2001 üretim döneminde kredi kullanımındaki değişiklikler

	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Hayır	25	46,30	7	58,33	2	16,67	34	43,59
Evet	29	53,70	5	41,67	10	83,33	44	56,41
Toplam	54	100,00	12	100	12	100	78	100

s.d.:2 $\chi^2=4,759$ P=0,093 Araştırmalar özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).

EK 17. 2000-2001'de kredi kullanımındaki değişikliğin etkisi

Etkiler	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)					
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Daha az kullandık	14	48,28	2	40,00	7	70,00	23	52,27		
Artık kullanmıyorum	15	51,72	3	60,00	3	30,00	21	47,73		
Toplam	29	100,00	5	100,00	10	100,00	44	100,00		
s.d.:2 $\chi^2 = 1,747$ P= 0,417 Araştırların özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).										

EK 18. 2000-2001 Üretim döneminde borcunu ödemedeki önceki yıllara göre güçlükte karşılaşma durumu

	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)					
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hayır	20	37,03	3	25,00	2	16,67	25	32,05		
Evet	34	62,96	9	75,00	10	83,33	53	67,95		
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00		
s.d.:4 $\chi^2=2,194$ P=0,334 Araştırmalar özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).										

EK. 19. Kredi borcu ertelenmesinden yararlanma durumu

	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)					
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hayır	28	51,85	5	41,67	5	41,67	38	48,72		
Evet	26	48,15	7	58,33	7	58,33	40	51,28		
Toplam	54	100	12	100,00	12	100,00	78	100		
s.d.:2 $\chi^2=0,690$ P= 0,708 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).										

EK 20. Üreticilerin tarımla ilgili kararlar alırken danıştığı kurum ve kişiler

Danışılan kişi ve kurumlar	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%		
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%				
Hiç kimse, kendim	33	61,11	8	66,67	5	41,67	46	58,97		
Aile fertlerine, akraba ve komşular	13	24,07	1	8,33	3	25,00	17	21,79		
Tarım İlçe Mtd. ve Ziraat Odaları	8	14,82	3	25,00	4	33,33	15	19,24		
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00		
s.d.:4 $\chi^2=3,951$ P= 0,413 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).										

EK 21. Üreticinin bir yıl sonra hangi üründen ne kadar üreteceği konusundaki kararları

	İşletme Büyüklük Grupları										GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)							
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Arazim başka ürün yetiştirmek için elverişsiz	7	10,14	3	15,00	4	25,00			14	13,33		
Alışkanlık	20	28,99	4	20,00	2	13,33			26	24,76		
Bir yıl önceki fiyatlara	11	15,94	3	15,00	2	24,76			16	15,24		
Bir yıl önceki ekiliş alanına	11	15,94	4	20,00	6	15,24			21	20,00		
Satış garantisi olan ürünlere	8	11,59	3	15,00	1	20,00			12	11,43		
Az masraflı üretim dalına	9	13,05	3	15,00	1	11,43			13	12,38		
Aile gereksinimi için	3	4,35	0	0,00	0	12,38			3	2,86		
Toplam	69	100,00	20	100,00	16	2,86	105	100,00	105	100,00		

s.d.:12 $\chi^2=9,759$ P= 0,637 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).

*Bazı denekler birden fazla seçeneğe kullandıkları için cevaplar,üretici sayısı aşmıştır

EK.22. Üreticilerin desteklerdeki değişimlerden dolayı tarımdan vazgeçmeyi ya da göç etmeyi düşünme durumları

	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501+ da)		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Düşünmem	25	46,30	7	58,34	6	50,00	38	48,71
Düşündürüm	6	11,11	0	0,00	2	16,67	8	10,26
Köyde kalmak zorundayız	8	14,81	1	8,33	0	0,00	9	11,54
Böyle giderse üretimi kısıcağız	8	14,81	3	25,00	3	25,00	14	17,95
Diğer	7	12,97	1	8,33	1	8,33	9	11,54
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00
s.d.:18 $\chi^2=5,310$ P= 0,724 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).								

EK 23. İşletmelerde hububatın satıldığı kurum

Kurumlar	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%	Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%				
TMO	4	3,96	0	0,00	2	7,14	6	3,95		
Borsa	96	95,05	23	100,00	26	92,86	145	95,39		
Un değirmeni	1	0,99	0	0,00	0	0,00	1	0,66		
Toplam	101	100,00	23	23,00	28	100,00	152	100,00		
s.d.:4 $\chi^2=2,209$ P= 0,698 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).										

EK 24. Hasattian hemen sonra ürünün satış durumu

	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Hayır	11	20,37	4	33,33	5	41,67	20	25,64
Evet	43	79,63	8	66,67	7	58,33	58	74,36
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00

s.d.:2 $\chi^2=2.776$ P=0,250 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).

EK 25. Ürünün depolanmasından sağlanan fayda

	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)					
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hayır	5	9,26	1	8,33	1	8,33	7	8,97		
Evet	49	90,74	11	91,67	11	91,67	71	91,03		
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00		
s.d.:2 $\chi^2=0,017$ P=0,991 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).										

EK 26. Kullanılan tohumlukta verim ve kalite açısından memnuniyet durumu

	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Hayır	23	42,59	3	25,00	3	25,00	29	37,18
Evet	31	57,41	9	75,00	9	75,00	49	62,82
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00

s.d.:2 $\chi^2=2,202$ P=0,333 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P<0,05).

EK 27. Tarım ilaçlarının temin edildiği kurumlar ile ilgili sorunlar

Sorunlar	İşletme Bilyeliklik Grupları										GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)							
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Sorun yok	13	24,07	2	16,67	1	8,33	16	20,51				
Satış şartları uygun değil	11	20,37	4	33,33	1	8,33	16	20,51				
Yüksek fiyat	27	50,00	4	33,33	7	58,33	38	48,72				
Tanıtım yapılmıyor	1	1,85	2	16,67	3	25,00	6	7,69				
Diğer	2	3,70	0	0,00	0	0,00	2	2,56				
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00				

EK. 28. Üretici arazisinde devlet ilaçlamasının durumu

	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%		
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%			Sayı	%
İlaçlama yapmadı	9	16,67	1	8,33	0	0,00	10	12,82		
İlaçlama yaptı	45	83,33	11	91,67	12	100,00	68	87,18		
Toplam	54	100	12	100	12	100,00	78	100		
s.d.:2 $\chi^2=2,696$ P=0,260 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).										

EK 29. Devlet ilaçlaması hakkında üreticilerin görüşleri

Görüşler	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)					
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Etkisiz	23	51,11	4	36,36	5	41,67	32	47,06		
Etkili	9	20,00	1	9,09	4	33,33	14	20,59		
Kısmen etkili	13	28,89	6	54,55	3	25,00	22	32,35		
Toplam	45	100,00	11	100,00	12	100,00	68	100,00		

s.d.:4 $\chi^2=4,201$ P=0,379 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).

EK 30. Kredi alınan kurumlara yaşanan sorunlar

Sorunlar	İşletme Büyüklük Grupları									GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501+ da)						
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Yüksek faiz	31	50,82	10	55,55	10	76,92	51	55,43			
Kredi alma şartları	24	39,34	3	16,67	2	15,39	29	31,52			
Geri ödemede güçlük	6	9,84	5	27,78	1	7,69	12	13,05			
Toplam	61	100,00	18	100,00	13	100,00	92	100,00			
s.d.:6 $\chi^2=8,598$ P=0,072 Araştımlar özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).											

*Üreticiler soruya birden fazla yanıt verdiğinden yanıt sayısı üretici sayısından (birinci grupta 54, ikinci ve üçüncü grupta 12'ser, toplamda 78 üretici) fazla olmuştur.

EK 31. Son beş yıl dikkate alındığında üreticilerin ürün fiyatlarından memnun olmama nedenleri

Nedenler	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)					
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Girdiler pahalı	48	88,89	10	83,33	9	75,00	67	85,90		
Ürün değerini bulmuyor	6	11,11	2	16,67	3	25,00	11	14,10		
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00		
s.d.:2 $\chi^2=1,640$ P=0,440 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).										

EK 32. Üreticilerin devletin verdiği ve piyasada oluşan fiyatlar hakkındaki düşünceleri

Düşünceler	İşletme Büyüklük Grupları										GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)							
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Devletin verdiği fiyat iyi	48	88,89	9	75,00	9	75,00	66	84,62				
Borsa iyi	6	11,11	3	25,00	3	25,00	12	15,38				
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00				
s.d.:2 $\chi^2=1,706$ P=0,426 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).												

EK 33. Üreticilerin ürün fiyatlarının açıklanma zamanı hakkındaki beklentileri

Zaman beklentileri	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)					
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ekimden önce	28	51,85	6	50,00	9	75,00	43	55,13		
Ekimden sonra	26	48,15	6	50,00	3	25,00	35	44,87		
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00		

s.d.:2 $\chi^2=2,278$ P=0,320 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).

EK 34 : Üreticilerin hububat fiyatlarının neye göre belirlendiğini öğrendiği kaynaklar

Kaynaklar	İşletme Bütünlük Grupları										GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)						Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%				
Radio televizyon	6	66,67	0	0,00	5	62,50	11	61,11				
Gazete ve diğer yazılı	0	0,00	0	0,00	1	12,50	1	5,56				
Hepsi	3	33,33	1	100,00	1	12,50	5	27,78				
Diğer	0	0,00	0	0,00	1	12,50	1	5,56				
Toplam	9	100,00	1	100,00	8	100,00	18	100,00				

EK 35. Üreticilerin verilen taban fiyattan daha yüksek bir fiyat yakalamak ya da daha yüksek kar elde etmek için çaba harcama durumu

	İşletme Bütüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Hayır	14	25,93	1	8,33	0	0,00	15	9,23
Evet	40	70,07	11	91,67	12	100,00	63	89,77
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00

s.d.:2 $\chi^2=5,333$ P=0,069 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).

EK 36. Üreticilerin verilen taban fiyattan daha yüksek bir fiyat yakalamak ya da daha yüksek kar elde etmek için gerçekleştirdiği faaliyetler

Faaliyetler	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)					
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Depolama	27	30,34	7	31,82	11	35,48	45	31,69		
Girdi masraflarından kısma	31	34,83	5	22,73	6	19,35	42	29,58		
En yüksek fiyat veren kuruma satış	20	22,47	6	27,27	8	25,82	34	23,94		
Kayıt dışı satış	11	12,36	4	18,18	6	19,35	21	14,79		
Toplam *	89	100,00	22	100,00	31	100,00	142	100,00		
s.d.:6 $\chi^2=3,658$ P=0,723 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).										

* Üreticiler soruya birden fazla yanıt verdiğinden yanıt sayısı üretici sayısından (birinci grupta 54, ikinci ve üçüncü grupta 17'şer, toplamda 78 üretici) fazla olmuştur.

EK. 37. Üreticilerin devletin hububatta yapmış olduğu destek hakkındaki görüşleri

Görüşler	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Sadece fiyat açıklasın	33	51,56	8	53,33	7	53,85	48	52,17
Girdiler desteklesin	14	21,88	5	33,33	5	38,46	24	26,09
Fiyat desteği verilsin	16	25,00	1	6,67	1	7,69	18	19,57
Beklenisi yok	1	1,56	1	6,67	0	0,00	2	2,17
Toplam	64	100,00	15	100,00	13	100,00	92	100,00
s.d.:6 $\chi^2=6,479$ P=0,372 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).								

EK 38. TMO fiyatlarının borsa düzeyinde olmasının üretici için anlamı

	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kötü	27	50,00	8	66,66	10	83,33	45	57,69
İyi	7	12,96	2	16,67	0	0,00	9	11,54
Kararsız	20	37,04	2	16,67	2	16,67	24	30,77
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00
s.d.:4 $\chi^2=6,083$ P=0,193 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).								

EK-39. Üreticilerin TMO ile karşılaştığı sorunlar ve beklentileri

Sorun ve Beklentiler	İşletme Büyüklük Grupları										GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)						Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%				
Uygun fiyatın tohumluk versin	10	16,13	5	36,84	5	26,32	20	20,00				
Peşin ödeme yapsın	24	38,71	7	26,32	7	36,84	38	38,00				
Kalite düzenlenmesini doğru yapsın	10	16,13	5	10,54	4	21,05	19	19,00				
Ürünün alımını kısıtlanmasını	18	29,03	2	0,00	3	15,79	23	23,00				
Toplam	62	100,00	19	110,00	19	100,00	100	100,00				

s.d.6 $\chi^2=4,786$ P=0,572 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).

*Üreticiler soruya birden fazla yanıt verdiğinden yanıt sayısı üretici sayısından (birinci grupta 54, ikinci ve üçüncü grupta 12'şer, toplamda 78 üretici) fazla olmuştur.

EK 40. Üreticilerin makbuz senedinden haberdar olma durumu

	İşletme Büyüklük Grupları									GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III:GRUP (501-+ da)						
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Hayır	39	72,22	9	75,00	6	50,00	54	69,23			
Evet	15	27,78	3	25,00	6	50,00	24	30,77			
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00			
s.d.:2 $\chi^2=2,498$ P=0,287 Araştırmalar özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).											

EK 41. Üreticilerin makbuz senedi uygulaması hakkında düşünceleri

Düşünceler	İşletme Büyüklük Grupları									GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)						
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Memnun	5	33,33	3	100,00	2	33,33	10	41,67			
Memnun değil	10	66,67	0	0,00	4	66,67	14	58,33			
Toplam	15	100,00	3	100,00	6	100,00	24	100,00			
s.d.:2 $\chi^2=5,029$ P=0,081 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).											

EK 42. Üreticilerin ürünlerini TMO ve borsa dışındaki yere satma nedenleri

Nedenler	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%	Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%				
Peşin ödeme yapıyor	7	50,00	1	33,34	0	0,00	8	40,00		
Daha iyi fiyat veriyor	6	42,86	1	33,33	2	66,67	9	45,00		
Pazar şansı artıyor	1	7,14	1	33,33	1	33,33	3	15,00		
Toplam	14	100,00	3	100,00	3	100,00	20	100,00		
s.d.:4 $\chi^2=1,922$ P=0,417 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).										

EK 43. Ürünün TMO ve borsa dışındaki yerlere satışında karşılaşılan sorunlar

Sorunlar	İşletme Bütüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Nakit olarak vermiyor	2	28,57	2	66,67	2	66,67	6	45,15
Düşük fiyat veriyor	5	71,43	1	33,33	1	33,33	7	53,85
Toplam	7	100,00	3	100,00	3	100,00	13	100,00
s.d.:2 $\chi^2=1,887$ P=0,389 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).								

EK 44. DGD'nin pilot olarak uygulandığı birinci yıl karşılaşılan sorunlar

Sorunlar	İşletme Büyüklük Grupları									GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III GRUP (501-+ da)						
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Daha az destek alındı	1	8,33	1	20,00	0	0,00	2	10,53			
Tapuda bitirokrasi işleri fazla	4	33,33	3	60,00	1	50,00	8	42,11			
Geç verildi	3	25,00	1	20,00	1	50,00	5	26,32			
Gerçek üreticiye verilmedi	3	25,00	0	0,00	0	0,00	3	15,79			
Tapu bölünemedi	1	8,33	0	0,00	0	0,00	1	5,26			
Toplam	12	100,00	5	100,00	2	100,00	19	100,00			
s.d.:8 $\chi^2=4,164$ P= 0.84 Araştırmalar özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).											

Ek 45. DGD'nin Türkiye genelinde uygulandığı ikinci yıl karşılaştırılan sorunlar

Sorunlar	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%	Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%				
Tapusu olmayana verilmedi	6	13,04	0	0,00	1	7,14	8	10,81		
Bürokrasi işleri çoktu	16	34,78	6	42,86	5	35,71	27	36,49		
Geç verildi	17	36,96	6	42,86	7	50,00	30	40,54		
Tapu bölünemedi	7	15,22	2	14,28	1	7,14	10	13,51		
Toplam	46	100,00	14	100,00	14	100,00	74	100,00		
s.d.:6 $X^2=3,222$ P=0,781 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).										

EK 46. DGD yardımı yapılması istenen kimseler

	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Araziyi işleyene	39	72,22	6	50,00	6	50,00	51	65,38
Mülk sahibine	12	22,22	5	41,67	6	50,00	23	29,49
İkisi arasında paylaştırılmaları	3	5,56	1	8,33	0	0,00	4	5,13
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00
s.d.:4 $\chi^2=5,413$ P= 0,248 Araştırmalar özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).								

EK 47. Üreticilerin DGD verilış amacı hakkındaki görüşleri

Görüşler	İşletme Büyüklük Grupları									GENEL		
	I. GRUP (1-250 da)			II. GRUP (251-500 da)			III. GRUP (501-+ da)					
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Politik kaygılar	20	43,48	3	27,27	3	33,33			26	39,39		
Üreticiyi desteklemek	19	41,30	5	45,56	4	44,44			28	42,42		
Telaflı amacı	7	15,22	3	27,27	2	22,23			12	18,19		
Toplam	46	100,00	11	41,67	9	100,00			66	100,00		
s.d.:4 $\chi^2=1,538$ P=0,20 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).												

EK 48. Üreticilerin DGID'inde dekar başına verilen yardım hakkında düşünceleri

Düşünceler	İşletme Büyüklük Grupları									GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)						
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
10-20 milyon TL/da olmalı	31	63,26	7	58,33	6	50,00	44	60,27			
21-40 milyon TL/da olmalı	11	22,45	5	41,67	5	41,67	21	28,77			
Yararlanmak istemiyor	7	14,29	0	0,00	1	8,33	8	10,96			
Toplam	49	100,00	12	100,00	12	100,00	73	100,00			
s.d.:4 $\chi^2=4,244$ P=0,374 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P<0,05).											

EK 49. Ortak olunan tarım kooperatifleri ve ortak sayıları

	İşletme Büyüklük Grupları									GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)			II. GRUP (251-500 da)			III. GRUP (501-+ da)				
	Sayı	%		Sayı	%		Sayı	%		Sayı	%
Üye değilim	30	53,57		6	42,86		4	30,77		40	48,19
TKK	10	17,86		3	21,43		3	23,08		16	19,28
Kalkınma Kooperatifi	8	14,29		1	7,14		1	7,69		10	12,05
Pankobirlik	2	3,57		3	21,43		3	23,08		8	9,64
Trakyabirlik	6	10,71		1	7,14		2	15,38		9	10,84
Toplam	56	100,00		14	100,00		13	100,00		83	100,00
s.d.:8 $\chi^2=9,163$ P=0,329 Araştırmalar özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).											

EK 50. Üreticilerin kooperatiflere üye olmama nedenleri

Nedenler	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%	Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%				
Kooperatiflere sıcak bakmıyor	11	37,93	1	16,67	1	25,00	13	33,33		
Aileden üye var gerek yok	3	10,34	0	0,00	1	25,00	4	10,26		
Kötü yönetim ve yönetici	5	17,24	3	50,00	2	50,00	10	25,64		
Faizler fazla	10	34,49	2	33,33	0	0,00	12	30,77		
Toplam	29	100,00	6	100,00	4	100,00	39	100,00		
s.d.:6 $\chi^2=6,716$ P=0,348 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).										

EK 51. Üye olunan kooperatiflerden elde edilen faydalar

Faydalar	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)					
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Fayda sağlamıyor	14	58,33	2	33,33	1	12,50	17	44,74		
Uygun şartlarda girdi ve kredi	7	29,17	4	66,67	5	62,50	16	42,11		
Ürtne iyi fiyat	3	12,50	0	0,00	2	25,00	5	13,16		
Toplam	24	100,00	6	100,00	8	100,00	38	100,00		
s.d.:4 $\chi^2=7,79$ P=0,22 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).										

EK 52. Yeni bir kooperatifin kurulması durumunda bu kooperatiften çözülmesi istenilen sorunlar

Sorunlar	İşletme Büyüklük Grupları									GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)						
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Hayvancılık	9	28,13	0	0,00	1	10,00	10	20,00	10	20,00	
Satış	9	28,13	3	37,50	6	60,00	18	36,00	18	36,00	
Girdi temini	14	43,74	5	62,50	3	30,00	22	44,00	22	44,00	
Toplam	32	100,00	8	100,00	10	100,00	50	100,00	50	100,00	
s.d.:4 $\chi^2=6,381$ P=0,172 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).											

EK 53. Üreticilerin üye oldukları kooperatiflerle karşılaştıkları sorunlar ve beklentiler

Sorunlar ve Beklentiler	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%	Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%				
Yönetimle ilgili sorunlar	7	29,17	2	33,33	2	25,00	11	27,50		
Etkin değil	14	58,33	2	33,33	4	50,00	20	55,00		
Devlet kooperatife destek vermiyor	3	12,50	2	33,33	2	25,00	7	17,50		
Toplam	24	100,00	6	100,00	8	100,00	40	100,00		

s.d.:4 $\chi^2=2,036$ P=0,729 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).

EK 54.. Kooperatiflerle ilgili yaşanan sorunlara tüteticilerin çözüm önerileri

Çözüm önerileri	İşletme Büyüklük Grupları									GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)			II. GRUP (251-500 da)			III. GRUP (501-+ da)			Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%			
Devlet denetlesin	9	16,67	5	41,67	4	33,34	18	23,08			
Yönetime eğitimli kişiler gelsin	18	33,33	3	25,00	4	33,33	25	32,05			
Devlet desteklesin	27	50,00	4	33,33	4	33,33	35	44,87			
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00			
s.d.:4 $\chi^2=4,554$ P=0,336 Araştırmalar özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).											

EK.55 . Devletin, tretticileri kooperatifler yoluyla desteklenmesi konusunda tretticilerin grleri

	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL			
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)				Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%				
Ktt	13	24,07	4	33,33	5	41,66	22	28,21		
İyi	41	75,93	8	66,67	7	58,34	56	71,79		
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00		

s.d.:2 $\chi^2=1,685$ P=0,431 Araştırılan zellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).

EK 56. Devletin kooperatifleri desteklemesi hakkında üreticilerin düşünceleri

	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)					
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hayır	9	16,67	3	25,00	1	8,33	13	16,67		
Evet	45	83,33	9	75,00	11	91,67	65	83,33		
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00		
s.d.:2 $\chi^2=1,200$ P=0,549 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).										

Ek 57. Devletin kooperatifleri desteklenmesinin uygun olduğunu düşünen üreticilerin desteğin şekli hakkındaki düşünceleri

Düşünceler	İşletme Büyüklük Grupları									GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)			II. GRUP (251-500 da)			III. GRUP (501-+ da)			Sayı	%
	Sayı	%		Sayı	%		Sayı	%			
Kooperatiflere kredi ve girdi desteği versin	35	84,46		9	69,23		10	62,50		54	71,05
Kooperatifleri denetlesin	9	19,15		1	7,69		3	18,75		13	17,11
Kooperatiflere pazar desteği versin	3	6,39		3	23,08		3	18,75		9	11,84
Toplam	47	100,00		13	100,00		16	100,00		76	100,00
s.d.:6 $\chi^2=6,092$ P=0,413 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).											

EK 58. Üreticilerin kooperatifler dışında, tarımla ilgili örgütlere üyelik durumu

Örgütler	İşletme Büyüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Ziraat Odaları	32	33,33	6	60,00	7	87,50	45	68,18
Sulama Birliği	16	66,67	4	40,00	1	12,50	21	31,82
Toplam	48	100,00	10	100,00	8	100,00	66	100,00
s.d.:2 $\chi^2=1,736$ P=0,420 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).								

EK 59. Üreticilerin ziraat odaları ile ilgili sorunları

Sorunlar	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%	Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%				
Hakkınızı savunsun	23	42,59	5	41,67	3	25,00	31	39,74		
Üyeleri ile yakından ilgilenin	11	20,37	3	25,00	4	33,33	18	23,08		
Ürüne iyi fiyat vermesini sağlasın	5	9,26	1	8,33	3	25,00	9	11,54		
Beklenti yok	15	27,78	3	25,00	2	16,67	20	25,64		
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00		
s.d.:6 $\chi^2=4,225$ P=0,646 Araştırmalar özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).										

EK. 60. Üreticilerin sulama birliği ile ilgili yaşadığı sorunlar

Sorunlar	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%	Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%				
Su fiyatı pahalı	9	64,29	2	50,00	0	0,00	11	57,89		
Etkili değil	4	28,57	1	25,00	1	100,00	6	31,58		
Diğer köylerden birliğe almyorlar	1	7,14	1	25,00	0	0,00	2	10,53		
Toplam	14	100,00	4	100,00	1	100,00	19	100,00		
s.d.:4 $\chi^2=3,352$ P=0,501 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).										

EK 61. Ürtme ybnelik sigortanın iheriği

Riskler	İşletme Bütüklük Grupları						GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Dolu	12	75,00	5	71,43	4	80,00	21	77,78
Dolu ve yangın	3	25,00	2	28,57	1	20,00	6	22,22
Toplamı	15	100,00	7	100,00	5	100,00	27	100,00
s.d.:2 $\chi^2=0,220$ P=0,896 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).								

EK 62. Ürün sigortası ile ilgili olarak yaşanan sorunlar

Sorunlar	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)					
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Sorun yok	2	13,33	1	14,29	0	0,00	3	11,11		
Fiyatı pahalı	11	73,33	5	71,43	4	80,00	20	74,07		
Zararın tam değeri verilmiyor	2	13,33	1	14,29	1	20,00	4	14,81		
Toplam	15	100,00	7	100,00	5	100,00	27	100,00		
s.d.:4 $\chi^2=0,831$ P=0,934 Araştırmalar özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).										

EK 63 . Üreticilerin ürün sigortası ile ilgili devletten beklentileri

Beklentiler	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)					
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Beklentim yok	17	33,33	5	41,67	3	27,28	25	33,78		
Devlet desteklesin	24	47,06	4	33,33	4	36,36	32	43,24		
Devlet zorunlu sigorta yapsın	10	19,61	3	25,00	4	36,36	17	22,98		
Toplam	51	100,00	12	100,00	11	100,00	74	100,00		
s.d.:4 $\chi^2=2,058$ P=0,725 Araştırılan özellikler birbirinden bağımsızdır (P>0,05).										

EK 64. Üreticilerin ürün vergisi konusundaki sorunları ve devletten beklentileri

Sorun ve beklentiler	İşletme Büyüklük Grupları								GENEL	
	I. GRUP (1-250 da)		II. GRUP (251-500 da)		III. GRUP (501-+ da)					
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Asın ama bu vergiler bize hizmet olarak dönün	6	11,11	0	0,00	2	16,67	8	10,26		
Çok alıyor, oranlarını düşürsün ya da almasın	16	29,63	2	16,67	3	25,00	21	26,92		
Vergi çeşidi çok, tek kalemde vergi alsın	11	20,37	6	50,00	2	16,67	19	24,36		
Vergileri normal buluyorum	3	5,56	3	25,00	1	8,33	7	8,97		
Vergileri az buluyorum	0	0,00	0	0,00	1	8,33	1	1,28		
Yorum yok	18	33,33	1	8,33	3	25,00	22	28,21		
Toplam	54	100,00	12	100,00	12	100,00	78	100,00		

EK 65 Çoklu regresyon analiz sonuçları

<i>Regresyon İstatistikleri</i>	
Çoklu R	0,4788
R Kare	0,2293
Ayarlı R Kare	0,1142
Standart Hata	0,4680
Gözlem	78

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Anlamlılık F</i>
Regresyon	10	4,3651	0,4365	1,9932	0,0478
Fark	67	14,6733	0,2190		
Toplam	77	19,0385			

	<i>Katsayıla</i>	<i>Standart</i>		<i>P-değeri</i>	<i>Düşük %95</i>	<i>Yüksek %95</i>	<i>Düşük 95,0%</i>	<i>Yüksek 95,0%</i>
		<i>Hata</i>	<i>t Stat</i>					
Kesişim	0,0513	0,4399	0,1165	0,9076	-0,8267	0,9292	-0,8267	0,9292
İş deneyimi	0,0237	0,0473	0,5007	0,6182	-0,0707	0,1181	-0,0707	0,1181
Eğitimi	-0,0161	0,0661	-0,2438	0,8081	-0,1481	0,1158	-0,1481	0,1158
Traktor	0,0986	0,1337	0,7373	0,4635	-0,1683	0,3654	-0,1683	0,3654
Kredi	-0,3886	0,1310	-2,9670	0,0042	-0,6500	-0,1272	-0,6500	-0,1272
Dgd	0,3683	0,1501	2,4542	0,0167	0,0687	0,6678	0,0687	0,6678
Arazi büyüklüğü	-0,0002	0,0002	-1,4457	0,1529	-0,0006	0,0001	-0,0006	0,0001
sertifikalı tohum	-0,0492	0,1232	-0,3997	0,6907	-0,2951	0,1966	-0,2951	0,1966
Analiz	0,2014	0,1370	1,4698	0,1463	-0,0721	0,4749	-0,0721	0,4749
Pazarlama	0,0045	0,0045	1,0063	0,3179	-0,0044	0,0134	-0,0044	0,0134
Tarım dışı gelir	-0,1311	0,1123	-1,1673	0,2472	-0,3553	0,0931	-0,3553	0,0931

ÖZGEÇMİŞ

İstanbul'da 1971 yılında doğdu. İlk öğrenimini Erzurum'da, orta ve lise öğrenimini Sivas'ta tamamladı. 1988 yılında girdiği Cumhuriyet Üniversitesi Tokat Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü'nden 1992 yılında Ziraat Mühendisi ünvanıyla mezun oldu. Yüksek Lisans eğitimini 1997 yılında Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı'nda tamamladı.

Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü'nde 1994 yılında Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. 1998 yılında doktora öğrenimi için geçici kadroyla Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı'nda göreve başladı.